

Tolminska gastaldija leta 1377.

Dr. MILKO KOS.

(Konec.)

Prebivalstvo Tolminskega.

Prebivalstvo ozemlja, o katerem govori naš urbar, je bilo po večini podložnega kmetiškega stanu. Le prebivalstvo kraja Tolmina samega se je po stanu deloma razlikovalo od ostalega; tu so bili doma patriarhovi ministeriali, katerih imena smo v enem prejšnjih odstavkov že slišali: Filip in njegovi bratje²³⁸), Jankulin ali Jakulin²³⁹), Franča²⁴⁰), Bratigoj²⁴¹) in Arpučij iz Tolmina²⁴²). Ti so imeli tukaj v Tolminu samem poleg kmetij svoja domovja, hiše, dvore, košane, vrtove in travnike²⁴³).

Okolica Tolmina in drugo ozemlje ob Soči, Idriji in Bači je pa bilo naseljeno od Slovencev, ki so obdelovali ali kot kmetje h kmetiji spadajoče ozemlje ali pa kot manjši posestniki manjše zemljiške komplekse (sedimen domi, domus, curia, cosania). Skromne so bile njih življenske potrebščine, kar so rabili, so pridelali ali napravili sami, obrtnikom niso dali mnogo zaslužiti. Še največkrat se imenuje izmed teh v našem urbarju kovač (faber), akoravno je tudi to ime lahko postalo osebno in ne znači več izvrševalca obrtniškega poklica. V Čiginju je imel neki Mateus faber pol kmetije²⁴⁴); v Volčah je živel kovač Mihael, kateri pa ni imel kmetije, temveč samo hišo s tremi travniki in tremi pašniki²⁴⁵); nasprotno je imel v Humu v Šentvidski dekaniji *Michil faber* kar dve kmetiji²⁴⁶); v Kneži je imela kovačeva žena (mulier fabri) skupaj z nekim Jachilom eno kmetijo²⁴⁷). Kovač se imenuje tudi v Kozarščah²⁴⁸). V Volčah je bival leta 1377 tudi čevljar (calcifex) Matevž²⁴⁹), v Prapetnem Brdu pa le neka *mulier calcifici*²⁵⁰). V Otaležu je živel neki tkalec (tessedor) Juri²⁵¹), v Logarščih pa neki kmet z imenom Clabučar²⁵²).

Prebivalstvo tolminske gastaldije v srednjem veku je bilo slovenske narodnosti. Le patriarhovi ministeriali in tu in tam kaki patriarhovi oskrbniki so bili mogoče nemškega ali italijanskega

²³⁸) 6, 8, 11, 13, 17', 18, 22, 27, 57, 63, 66, 66', 68, 72', 73, 74', 76, 77, 80', 100', 108, 108'.

²³⁹) 17', 88.   ²⁴⁰) 90.   ²⁴¹) 18.   ²⁴²) 25, 74'.   ²⁴³) 17', 18, 18'

²⁴⁴) 40.   ²⁴⁵) 53'.   ²⁴⁶) 59.   ²⁴⁷) 62.   ²⁴⁸) 37.   ²⁴⁹) 42'.

²⁵⁰) 72.   ²⁵¹) 122.   ²⁵²) 75'.

rodu. Nemškega rodu so bili prebivalci rihtarije (Nemški) Rut, kamor so došli bržkone iz Pusterske doline za časa vladanja patriarha Bertolda (1218—1251)²⁵³. Da imamo opraviti na Tolminskem s slovenskim prebivalstvom, to kažejo tudi osebna imena posameznikov. Ta imena sploh lahko delimo v dve veliki skupini: slovenska narodna imena ali imena slovenskemu jeziku prilagodena in tuja (latinska, romanska, germanska i. dr.) imena²⁵⁴).

Kar se prvih tiče dobimo med njimi še stara slovenska osebna imena kakor Bratigoj, Črni goj, Držimer, Primota, Stanigoj i. dr. Na človeško postavo in zunanost spominjajo imena Malič, Črni, Črna, Široki i. dr., na kraj, kjer je bil dotični doma ali odkoder je prišel: Bohinjec, Gorjanec i. dr. Sufiks -onja dobimo pri priimkih Prehogna in Sitogna in poleg teh še pri Jacogna in Vidogna, ki so od svetniških imen Jakob in Vid izpeljani nazivi.

Germanska osebna imena so imeli posebno priseljenci v Nemškem Rutu. Tu, pa tudi drugod po Tolminskem dobimo imena kot Adalbert, Bernard, Ema, Erik, Herman, Konrad, Lampret, Lenart, Ulrik in Verner.

Največ pa dobimo v našem viru latinskih in romanskih osebnih imen. Večinoma so imena svetnikov, po katerih se imenujejo tolminski kmetje v 14. stoletju²⁵⁵). Na imena starega testameta nas spominjajo imena Abram, Adam, Elija in Daniel (z izpeljanko Danielčič); na ona novega testameta in apostolov (imena teh so prav pogosta) pa imena: Andrej, Filip, Jakob, Janez, Judež, Luka, Marko, Matevž, Pavel, Peter, Simon, Tomaž i. t. d. Od krščanskih svetniških osebnih imen srednjega veka dobimo n. pr. imena Blaž, Boštjan, Florijan, Gregor, Julijan (Čulianus), Jurij, Klemen, Leon, Lovrenc, Marinus, Martin, Mihael, Nikolaj, Primož²⁵⁶), Štefan in Urban. Vplivu oglejske cerkve je pripiso-

²⁵³) E. Turus, Museo Provinciale di Gorizia, Forum Julii, II, 1911, 247—248.

²⁵⁴) Pri določitvi posameznih imen sem se naslanjal med drugim na sledeča dela: Fr. Miklosich, Die Bildung der slavischen Personennamen, Denkschriften der kaiserl. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, 10; Fr. Maretič, O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba, Rad jugoslavenske akademije, 81, 82; J. C. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, Denkschriften kot zgoraj, 48, 49; W. Bruckner, Die Sprache der Langobarden, (Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der german. Völker, 75), Strassburg 1895; Förstemann, Altdeutsches Namenbuch, 2 dela, 3. izdaja; A. Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska, Cerkveni spomeniki Lavantinske škofije I, dodatek.

²⁵⁵) Člani komisije, katera je 14. novembra 1322 ogledala most pri Tolminu, so bili in imeli sledeča imena: „Stephanus preco de Modreza [Modrejce], Martinus calcifex de Calgino [Čiginj], Andreas filius Modressarii de Calgino, Florianus juratus de Milz, Martinus filius Modezii de Modrezo, Martinus quondam Lawrentii de Modreza, Mathias ejus frater, Segna filius Thomasi de Modreza, Jurius de Modreza filius Petri de Chinesia [Kneža].“ Bianchi, Documenti, I, 548, št. 329.

²⁵⁶) O češčenju sv. Primoža med Slovenci prim. sedaj V. Steskovo razpravo: Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom v Carnioli, VII, 1916, 9 sl.

vati razširjenost imenu Hilarij (Elerus), Kocijan, Mohor in Pavlin; vplivu v Poreču posebno češčenega sv. Mavra pa ime Maver. Imena velikih svetnikov 13. stoletja so imena Dominik (izpeljanka Mençus) in Frančišek (Franço). Od ženskih imen naj navedem imena: Ivana (Çuana, Juuana), Frančiška (França) in Marija (izpeljanka Marsa).

Nekatera osebna imena našega vira obstojajo iz dveh delov. Ako sta bila v isti vasi dva posestnika istega imena, tedaj je eden parvus, drugi pa magnus²⁵⁷). Večkrat se imenuje pri posameznem posestniku le očetovo ime, ne pa ime njegovega sinu, takratnega posestnika, n. pr. filius Adam²⁵⁸), filius Bratigoy²⁵⁹); toda tudi Matias filius Rosse²⁶⁰). Sem spadajo tudi imena kot Petrus Bendiñich²⁶¹), Petrus Danelchiç²⁶²) in Mateus Manfredinus²⁶³).

Imenik v urbarju tolminske gastaldije iz leta 1377 nahajajočih se osebnih imen.²⁶⁴)

Adalpret, 116.	Černogoy, 94.
Adam, 28'.	Chechis, 20' (v Dalmaciji oblike: Cegis, Zegis, Cigis, Ziges; prim. Jireček, l. c., 49, 16).
Agheta, 20'.	Choçianus, 7, 22, 29', 75; tudi Coçianus, 123', 126.
Ançil, gl. Jançil.	Chonrat, gl. Conradus.
Andreas, 36, 71; tudi Indreas, 10, 42.	Clemens, 17', 88'; tudi Climent, 66.
Antigrat, 17.	Climent, gl. Clemens.
Arne, 69, 82, 88, 109'; tudi Arney 130.	Coçianus, gl. Choçianus.
Arney, gl. Arne.	Conradus, 116; Chuorat, 52'.
Arpuçius, 25, 74'.	Crisman, 15; tudi Grisman, 61.
Artiuicus, 70.	Cristanus, 19.
Aynt, 115.	Çuana, gl. Johannes.
Bastion, 12 (Sebastianus).	Çulianus, 12.
Bencho, 123 in Bendiñich, 42; izpeljanki od Benedictus.	Danelchiç, gl. Daniel.
Bendiñich, gl. Bencho.	Daniel, 34, 98', 104; z izpeljanko Danelchiç, 53.
Bertoldus, 107'; Pertoldus, 115, 115'.	Diemsa, 37', 88'.
Blasius, 32.	Dresimer, 131.
Bochignić, 17; Bochiniç, 122'.	Ebrat, 28.
Bochiniç, gl. Bochignić.	Elerus, 56 (Hilarius).
Bratigoy, 18, 78.	Ema, 104.
Cegni, gl. Cerni.	Ericus, 62', 74; tudi Hericus, 118.
Cergni, gl. Cerni.	Ermanus, 8', 29, 42, 98'; poleg tega Herimanus, 116, 117.
Cerna, gl. Cerni.	
Cerni, 47, 105; pa tudi Černj, 32, Cergni, 51 in Cegni, ženska oblika Cerna, 80.	
Černj, gl. Cerni.	

²⁵⁷) Choçianus parvus in magnus (29'.)

²⁵⁸) 28'. ²⁵⁹) 78. ²⁶⁰) 69. ²⁶¹) 42'. ²⁶²) 53. ²⁶³) 42'.

²⁶⁴) Številke poleg vsakega imena naznanjajo stran v rokopisu urbarju, na kateri je napisano dotično ime. Iz množine števil pri posameznem imenu je lahko sklepati kolikortoliko na razširjenost dotičnega imena.

- Filipus, 6, 18, 22, 27, 57, 63, 66, 66', 72', 73, 74', 76, 77, 80', 100', 108, 108'; Filpus, 28; Philipus, 8, 11, 13, 17', 68.
- Filpus, gl. Filipus.
- Florianus, 20, 122'; Floryanus, 80.
- Floryanus, gl. Florianus.
- Galucius, 16', 17.
- Gardinus, 20.
- Ghuoglia, gl. Goglia.
- Goglia, 60; Ghuoglia, 32.
- Golobič, gl. Golop.
- Golop, 71, 71'; deminutiv Golobič, 16.
- Gorianič, 42.
- Gregorius, 102'; pogosteje Grigorius, 74, 75, 75', 124'; pa tudi Grgorius, 112.
- Grgorius, gl. Gregorius.
- Grigorius, gl. Gregorius.
- Grisman, gl. Crisman.
- Griuič, 18.
- Groful, 16; tudi Grofulus, 18'.
- Grofulus, gl. Groful.
- Habit, 14.
- Habram, 105'.
- Hent, 118.
- Hericus, gl. Ericus.
- Indreas, gl. Andreas.
- Jachil, gl. Jacobus.
- Jacobus, 10', 14, 14', 24, 32, 84', 91', 92, 101, 107', 110, 116, 117, 122, 130'; izpeljanke Jachil, 15, 19; Jacogna 72 in Jaculinus oziroma Janculinus, 17', 88.
- Jacogna, gl. Jacobus.
- Jaculinus, gl. Jacobus.
- Jančil, 62', 65 in Ančil, 62', 71'.
- Janculinus, gl. Jacobus.
- Janes, gl. Johannes.
- Janis, gl. Johannes.
- Janutus, gl. Johannes.
- Johannes, 22, 32, 80, 92', 102', 115; pogosteje Janes, 54, 70', 71', 72', 74, 82, 88', 89', 104, 108', 109', 116, 124, 124' ozir. Janis, 50; poleg tega oblike Janutus, 17 in Juuan, 24, 33, 34, 52, 74', 107' ozir. Juuanus, 20. Ženski obliki ste Čuana, 60' in Juuana, 89.
- Judes, 104'.
- Judito, 98'.
- Juri, 12, 35, 42', 69, 82, 122', 126, 128, 130'; Juricus, 75', 125,
- Juricus, gl. Juri.
- Juuan, gl. Johannes.
- Juuaana, gl. Johannes.
- Juuanus, gl. Johannes.
- Lampret, 92', 95.
- Laurencius, gl. Laurentius.
- Laurenčius, gl. Laurentius.
- Laurentius, 12, 43, 49, 89', 92, 104'; oziroma Laurencius, 96', Laurenčius, 97' in Lauretius, 48; izpeljanka Lore, 122'.
- Lauretius, gl. Laurentius.
- Lenardus, gl. Leonardus.
- Lenart, gl. Leonardus.
- Lencoldus, 117.
- Leonus, 66.
- Leonardus, 60; ozir. Lenardus, 31, 54, 84 in Lenart, 71'.
- Lore, gl. Laurentius.
- Luchas, 88'; Luche, 97.
- Luche, gl. Luchas.
- Lucman, 52.
- Lusna, 18'.
- Machor, 53; Machoras, 20, 125; Macor, 88'; Mechor, 66; Mechora, 87, 111; Mochor, 36.
- Machoras, gl. Machor.
- Macor, gl. Machor.
- Maič, 130.
- Malessa, 130.
- Malič, 29', 84'.
- Maligni, 49.
- March, 130; Marcho, 127; Marchus, 112.
- Marcho, gl. March.
- Marchus, gl. March.
- Maria, 108, z izpeljanko Marsa, 52', 98,
- Marin, gl. Marinus.
- Marinus, 12, 17', 26, 34, 65, 69, 91, 92', 97', 101, 102, 102', 104, 105, 108, 109, 110, 123, 126, 129; Marin, 7.
- Marsa, gl. Maria.
- Martinus, 24, 29', 33, 37, 44, 49, 55, 71', 72', 75', 80, 84, 88', 89, 91', 102'.
- Matcho, gl. Matia.
- Mateus, 39, 40, 42'.
- Matia, 58, 97'; Matias, 18, 36, 36', 62', 69, 69', 70, 82, 86, 91', 97', 100, 102', 110, 125, 130; izpeljanki Matiusius, 16' in Matcho, 123'.
- Matias, gl. Matia.
- Matiusius, gl. Matia.

- Maurus, 7, 10, 18, 31, 45', 70, 86', 108',
 109'; izpeljanka Mori, 10, 42, 48, 54.
 Mechor, gl. Machor.
 Mechora, gl. Machor.
 Menardus, 52'.
 Mençus, 126 (izpeljanka od Dominicus).
 Michaelilus, 42; Michael 8', 12, 17, 18',
 22; Michaela, 98; Michaelis, 86, 87',
 98; Michaelus, 51, 53', 92'; Miche,
 96'; Michil, 59, 84, 98; Michili, 36.
 Michael, gl. Michaelilus.
 Michaela, gl. Michaelilus.
 Michaelis, gl. Michaelilus.
 Michaelus, gl. Michaelilus.
 Miche, gl. Michaelilus.
 Michil, gl. Michaelilus.
 Michili, gl. Michaelilus.
 Misse, 98.
 Mochor, gl. Machor.
 Mori, gl. Maurus.
 Nicolaus, 22, 52, 96; Nicolaus, 7, 10, 10',
 18, 23, 37, 42', 47, 75', 126.
 Nicolaus, gl. Nicholaus.
 Paulinus, 36'.
 Paulus, 16, 18', 29, 44', 47, 53, 62', 64',
 72', 74, 74', 89', 104', 105', 107, 108,
 112, 122, 123', 126, 129.
 Pausse, 36'.
 Perat, 22, 53.
 Pernardus, 12.
 Pero, gl. Peter.
 Pertoldus, gl. Bertoldus.
 Peter, 37', 115', 118'; Petrus, 41, 42', 44',
 53, 61', 71, 73, 85, 87', 88', 94, 98, 109',
 110, 111; izpeljanka Pero, 62', 103.
 Petrus, gl. Peter.
 Philipus, gl. Filipus.
 Prehogna, 28.
 Primos, 49, 64, 64', 92', 122, 124'.
 Primota, 14.
 Ropret, 116; Ropretus, 124; Rupret, 42'.
 Ropretus, gl. Ropret.
 Rosse, 69.
 Rupret, gl. Ropret.
 Simon, 97; Simonus, 16', 18', 33, 45',
 48, 52', 57, 84.
 Simonus, gl. Simon.
 Sirochi, 71.
 Sitogna, 18.
 Stanigoy, 8', 124.
 Stefanus, 29, 29', 69', 115.
 Suoler, 18'.
 Toma, gl. Tomas.
 Tomas, 8', 9', 10', 12, 28', 32, 35, 43, 61',
 62', 64', 70, 87', 88, 97', 101, 103;
 Toma, 127 in izpeljanki Tomasius,
 112 ter Tomeç, 84, 84'.
 Villia, 72.
 Vrban, 32, 72; Vrbanus, 123'.
 Vrbanus, gl. Vrban.
 Vechus, 65.
 Verner, 16.
 Vidogna, 80' (izpeljanka od Vitus).
 Voler, 14.
 Vorich, 46; Vorichus, 52'; Voricus, 12,
 115; Vorlicus, 22, 96', 97', 98, 101,
 108', 115, 118, 123'.
 Vorichus, gl. Vorich.
 Voricus, gl. Vorich.
 Vorlicus, gl. Vorich.

Statistični pregled tolminske gastaldije

1. Dekanija

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	š t e v i l o									
				kmetij	košan	hiš	dvorov	mlinov	hlevov	vtovov	pašnikov in travnikov	ledin	
1.	Versina	Vrsno	Libušnje	4 ¹⁾									
2.	Scelsa	Selišče	Libušnje	2 ²⁾									
3.	Camen	Kamno	Libušnje	5 ³⁾									
4.	Vallarsa			7									
5.	Volaria	Volarje	Tolmin	2					1				
6.	Gabria	Gabrije	Tolmin	4 ⁴⁾				1					
7.	Doliach	Dolje	Tolmin	9									
8.	Časlap	Zaslap	Libušnje	1/2 ⁵⁾									
9.	Sultulmin	Zatulmin	Tolmin	5 1/2								1	
10.	Zadroč	Čadra	Tolmin	2 ⁶⁾									
11.	Tulmin	Tolmin	Tolmin	13	6	6	1			4	2		
12.	Sabicha	Žabče	Tolmin	2 1/2 ^{6a)}									
13.	Poglubin	Poljubinj	Tolmin	21 ⁷⁾	4			1		1	1		
14.	Dobraua	Dobrave	Tolmin	6 ⁸⁾									
15.	Prapot inferior	Prapetno	Tolmin	4 ⁹⁾									
16.	Glubin	Ljubinj	Tolmin	7 ¹⁰⁾									
17.	Modrea	Modreja	Sv. Lucija	15 ¹¹⁾									
18.	Stopiz	Stopič	Sv. Lucija	4									
19.	Modreča	Modrejce	Sv. Lucija	10	1								
20.	Costameriča	Kozmarice	Volče	2									
21.	Lom	Lom Kanalski	Kal	6 1/2									
22.	Loch	Log	Kal	4									
23.	Dablar	Doblar	Ročinj	3									
24.	Gniuiča	Njivice	Ročinj	3 ¹²⁾									
25.	Scella inferior	Selo	Volče	7									
26.	Cosarisga	Kozaršče	Volče	6 ¹³⁾	2								
27.	Pogłaniča	Na Peljancih	Volče	1 1/2 ¹⁴⁾									
28.	Čilgino	Čiginj	Volče	1 1/2 ¹⁵⁾									
29.	Vogelç			1		1							
30.	Valçana	Volče	Volče	18 1/2 ¹⁶⁾	1								
31.	Cameniça	Kamenca	Volče	2									

Skupna svota: 178 1/2 kmetije, 14 košan, 7 hiš, 1 dvor, 2 mlina, 1 hlev, 5 vrtov, 3 pašniki in travniki, 1 ledina; davka v novcih: 51 mark, 232 liber, 1882 denarjev (= 11 mark, 122 denarjev); žita: 187 1/2 starja rži, 309 1/2 starjev žita sploh; 27 1/2 bestia cum lacte (vrednih 3 marke in 70 denarjev); 60 bestia pro quoquina (vrednih 3 marke in 155 denarjev); 23 bestia pro vino (vrednih 2 marki in 48 denarjev); 3 1/2 bestia s. Jacobi (vrednih 56 denarjev); 13 koštrunov (vrednih

na podlagi urbarja iz leta 1377. *)

Tolmin.

davek v novclh			bestia				koštruni	kapuni	siri	pro serviciis	pro vino poiesd.	pro ratione vacarum	pro cervesa	pro ratione feni ali pro herba	pro brasadollo	ratio apium
marka	libra	denar	rž (v starih)	žito (v starih)	cum lacte	pro quocina										
1/2		40	3 1/2	21	3 1/2	3 1/2			9	168 d.	63 d.			48 d.		
			20	30		5			1							
1	66	40	12	24	2	3	2		5	55 d.	90 d.	35 d.				
1		28	4	11		2			4	22 d.	54 d.	14 d.	20 d.	8 d.	8 d.	×
2									2	22 d.	36 d.					
			36	54		9			9	36 d.	54 d.					
4 1/2		188														
		32														
5		628	14	24					6							
	32 1/2															
5	28 1/2	156	16	24		4			4	44 d.	72 d.					
	36		3	4 1/2		1 1/2			1 1/2	16 1/2 d.	27 d.					
			74													
16																
3 1/2		24														
2		72	16	32	8	12	8				54 d.					
			4	4	2	3	2		16	88 d.	144 d.	56 d.	80 d.	32 d.	32 d.	×
									4	22 d.	36 d.	14 d.		4 d.	4 d.	×
		260							13		117 d.					
			4		4	4	4		8	44 d.	72 d.	28 d.				×
1	34	4	6													
1	19															
			14	28	7	7	7		14	77 d.	126 d.	49 d.	70 d.	28 d.		×
3 1/2		132	2	3					2	22 d.	12 d.					
			1	2							11 d.	18 d.				
			52	6	9	1			1	11 d.	18 d.					
			40	4	6		1		1	11 d.	18 d.					
4		112	22	33		5			5	55 d.	90 d.					
1	13															

1 marko in 48 denarjev); 99 1/2 sirov (vrednih 3 marke in 57 denarjev); 704 1/2 denarja (= 4 marke in 64 1/2 denarja) pro serviciis; 1101 denar (= 6 mark in 141 denarjev) pro vino poiesdarum; 196 denarjev (= 1 marka in 36 denarjev) pro ratione vacarum; 170 denarjev (= 1 marka in 10 denarjev) za pivo; 128 denarjev za seno in travo; 44 denarjev pro brasadollo; ratio apium.

2. Dekanija Ladra.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število						davek v novcih			pro vino poiesd.
				kmetij	košan	hiš	dvorov	teretorium	pašnikov	marka	libra	denar	
1.	Ladroch	Ladra	Libušnje	5						2	30	64	
2.	Loch	Log	Libušnje	5 ¹⁷⁾				1		1	45		90 d.
3.	Smast	Smast	Libušnje	3						2 ^{1/2}			18 d.
4.	Glibusna	Libušnje	Libušnje	3							37	6	
5.	Camen	Kamno	Libušnje	3 ¹⁸⁾	1	2	1		2	1 ^{1/2}	36	48	54 d.

Skupna svota : 19 kmetij, 1 košana, 2 hiši, 1 dvor, 1 teretorium, 2 pašnika; davka v novcih: 7 mark, 148 liber, 118 denarjev; 162 denarjev (= 1 marka in 2 denarja) za pojedno vino.

8. Dekanija Bovec.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število			davek v novcih			sir		o sv. Juriju	o sv. Mihaelu
				kmetij	travnikov in pašnikov	pašnikov	marka	libra	denar	v funtih	pro honore		
1.	Log	Log Čezsoški	Čezsoča	2	1	1 ^{1/2}	40	24					
2.	Vittra Lisoncij	Čezsoča	Čezsoča	5 ^{1/2}	3		30	44	5	10	88 d.	88 d.	

Skupna svota: 7^{1/2} kmetije; 4 travniki ozir. pašniki; davka v novcih: 1^{1/2} marke, 30 liber, 84 denarjev; 24 funtov sira; 5 sirov pro honore; 10 sirov pro fictu (vrednih 1 marko); 88 denarjev o sv. Juriju; 88 denarjev o sv. Mihaelu.

3. Dekanija Čiginj.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število			davek v novcih			rž (v starih)	žito (v starih)	bestia			pro bestis polv.	kokoši	jajca	siri	pro servitiis	pro perdicibus	pro vino polesd.
				kmetij	hiž	travnikov in pašnikov	marka	libra	denar			cum lacte	pro quoq.	s. Jacobi							
1.	Sfina	Svina	Kobarid	2			1/2	18													
2.	Mischa	Mlinsko	Idersko	1 1/2			1														
3.	Idrissca	Idersko	Idersko	5 1/2			3	40		3	6	6	6	30 d.	12	42 d.	12	42 d.			54 d.
4.	Valčana	Volče	Volče	2 1/2 ¹⁹⁾	1	6	1/2	40		8	12	2	2		6	22 d.	2	22 d.	28 d.	36 d.	
5.	Versina	Vrsno	Libušnje	2 1/2 ²⁰⁾						2 1/2	15	2 1/2	2 1/2				5	95 d.			45 d.
6.	Čilgino	Čiginj	Volče	5 ²¹⁾			1/2	7		12	36	5	6	20 d.	6	60	5	55 d.	42 d.	90 d.	
7.	Oblast	Oblast	Volče	1 ²²⁾			1														
8.	Vogelč			1				16													18 d.

Skupna svota: 21 kmetij, 1 hiša, 6 pašnikov ozir. travnikov; danka v novcih: 6 1/2 marke, 34 liber, 87 denarjev; 27 1/2 starja rži; 69 starjev žita sploh; 15 1/2 bestia cum lacte (vrednih 1 marko in 50 denarjev); 12 bestia pro quoquina (vrednih 120 denarjev); 2 1/2 bestia s. Jacobi (vredni 45 denarjev); 50 denarjev pro bestis polvicarum; 24 kokoši; 120 jajc; 24 siroy (vrednih 89 denarjev); 214 denarjev (= 1 marka in 54 denarjev) pro servitiis; 70 denarjev za jerebice in orehe; 243 denarjev (= 1 marka in 83 denarjev) za pojedzno vino.

4. Dekanija Šent-

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število				davek v novelh		
				kmetij	košan	hiš	travnikov	marka	libra	denar
1.	Colmo	Hum	Tolmin	2						64
2.	Scella superior	Sela	Tolmin	3				3		54
3.	Pomels	Podmelec	Tolmin	3				2 $\frac{1}{2}$	17	70
4.	Chinessa	Kneža	Grahovo	6	2	1	3	7		236
5.	Brauniča	Bravnica	Tolmin	1 $\frac{1}{2}$ ²³⁾						
6.	Telmine	Temljine	Grahovo	4				$\frac{1}{2}$	45	
7.	Grachoy	Grahovo	Grahovo	3				3	45	
8.	Goritinih	Koritnica	Grahovo	5				4 $\frac{1}{2}$	15	16
9.	Hert ²⁴⁾			2						
10.	Daber	Daber	Št. Vidska Gora	3				4		
11.	Sacry	Zakrije	Št. Vidska Gora	5				4		64
12.	Bisicha	Bezišče	Št. Vidska Gora	4 ²⁵⁾		1				12
13.	Pogla	Polje	Št. Vidska Gora	8				1 $\frac{1}{2}$		
14.	Prapot superior	Prapetno Brdo	Št. Vidska Gora	8 ²⁶⁾	1			7		184
15.	Lasič	Laznice	Cerkno	2 ²⁷⁾					15	
16.	Ponicul	Ponikve	Ponikve	12 ²⁸⁾	1			4 $\frac{1}{2}$		62
17.	Lagossca	Logaršče	Ponikve	7				3	15	40
18.	Ročach	Roče	Sv. Lucija	4 ²⁹⁾				3		
19.	Slapo	Slap	Sv. Lucija	4 ³⁰⁾				2		
20.	Trus			1				$\frac{1}{2}$		20
21.	Idria	Idrija p. Bači	Sv. Lucija	6 ³¹⁾				$\frac{1}{2}$		76
22.	Pecag	Pečine	Ponikve	6 $\frac{1}{2}$ ³²⁾	2			$\frac{1}{2}$	15	189

Skupna svota: število kmetij: 100; 6 košan, 2 hiši, 3 travniki; davka v novelh: 51 marka, 167 liber, 1087 denarjev (= 6 marka in 127 denarjev); 42 $\frac{1}{2}$ starja rži; 83 starjev žita sploh; 31 bestia cum lacte (vrednih 3 marke in 140 denarjev); 42 $\frac{1}{4}$ bestia pro quoquina (vrednih 2 marki in 102 $\frac{1}{2}$ denarja); 18 $\frac{1}{2}$ bestia pro vino (vrednih 2 marki in 18 denarjev); 3 koštruni; 1 kozliček; 38 sirov (vrednih

vidska Gora.

rž (v starih)	žito (v starih)	bestia			koštruni	kozlički	siri	pro servitiis	pro vino poiesd.	pro ratione vac.	pro feno	pro brasadollo	ratio apium	pogaciae poiesd.	pascunt nodam
		cum lacte	pro quoq.	pro vino											
									72 d.						
									54 d.						
									45 d.						
10	20	2	2 $\frac{1}{2}$	1			2	11 d.	18 d.	7 d.	8 d.	4 d.	×		
6	12	6	7 $\frac{1}{2}$	3			7	33 d.	54 d.	21 d.	24 d.	12 d.	×		
14	28	14	17 $\frac{1}{2}$	7	1	1	14	77 d.	126 d.		56 d.	28 d.	×		
	×			1			1							×	
1 $\frac{1}{2}$	1	1	1	1			2	8 d.	18 d.		8 d.		×		
5	10	5	6 $\frac{1}{4}$	2 $\frac{1}{2}$			5	27 $\frac{1}{2}$ d.	45 d.	17 $\frac{1}{2}$ d.	×	10 d.	×		
6	12	3	7 $\frac{1}{2}$	3			6	33 d.	54 d.	21 d.	24 d.	12 d.	×		×
					2										
								×	36 d.						
									72 d.						

1 marko in 26 denarjev); 189 $\frac{1}{2}$ denarja (= 1 marka in 29 $\frac{1}{2}$ denarja) pro servitiis; 594 denarjev (= 3 marke in 114 denarjev) pro vino poiesdarum; 66 $\frac{1}{2}$ denarja pro ratione vacarum; 120 denarjev za seno; 66 denarjev pro brasadollo; ratio apium; pogaciae poiesdarum; pravica do paše.

5. Dekanija

zapor. številka	ime vasi v urbarju	današnje ime vasi	današnja občina	število		davek v novcih			rž (v starih)
				kmetij	košan	marka	libra	denar	
1.	Buchoy	Bukovo	Cerkno	4		4		48	
2.	Cosiča	Kojca	Cerkno	8 ³³⁾					
3.	Cartečen	Kartečine	Cerkno						
4.	Vercho	Vrh	Št. Vidška Gora		4				160
5.	Scelča	Selce	Cerkno	3		1 1/2			
6.	Sabulčach	Žabče	Cerkno	4		3 1/2			2
7.	Oreycha	Orehek	Cerkno	6 ³⁴⁾		4	19	56	
8.	Jeseniča	Jesenica	Cerkno	9 ³⁵⁾		6 1/2	30	80	
9.	Goriach	Gorje	Cerkno	5		3		40	4
10.	Poč	Poče	Cerkno	7 ³⁶⁾		9		2	
11.	Poglana	Poljane	Cerkno	5		3		80	2
12.	Noache	Novake	Cerkno	13 ³⁷⁾		1	78	32	
13.	Pogniča	Podnivec	Cerkno	2			28		
14.	Labigna	Labinje	Cerkno	8 ³⁸⁾		8			
15.	Trebenča	Trebenče	Cerkno	4		1/2	42		
16.	Circhynič	Cerkno	Cerkno	13	6	6	15	376	8
17.	Sacrys	Zakriž	Cerkno	10 ³⁹⁾		8			
18.	Ciples	Čeplez	Cerkno	5		5		32	
19.	Planina	Planina	Cerkno	10		9 1/2	28	104	
20.	Raunich super.	Gor. Ravne	Cerkno	7		1 1/2	33 1/2		3
21.	Raunich infer.	Sp. Ravne	Cerkno	5 ⁴⁰⁾		1	13	60	1
22.	Tucxe			2		1/2			
23.	Reycha	Reka	Cerkno	4		2 1/2	15	60	1 1/2
24.	Sibrielge	Sebrelje	Šebrelje	13 ⁴¹⁾		4		32	
25.	Poliča	Poljice	Št. Vidška Gora	11 ⁴²⁾		8 1/2	11	144	
26.	Čilglini	Zelin	Cerkno	2				80	
27.	Jagodissca	Jageršče	Sebrelje	4				160	

Skupna s v o t a : 148 kmetij, 6 košan; davka v novcih: 90 1/2 marke, 312 1/2 libre, 1546 denarjev (= 9 mark in 10 denarjev); 21 1/2 starja rži; 32 starjev drugega žita; 37 bestia cum lacte (vrednih 4 marke in 100 denarjev); 21 bestia pro quoquina (vrednih 1 marko in 50 denarjev); 17 bestia pro vino (vrednih 1 marko in 118 denarjev); 15 koštrunov (vrednih 1 marko in 118 denarjev); 2 glavi goveje živine

Cerkno.

žito (v starih)	bestia			koštruni	pechora	siri	pro serviitiis	pro vino poiesd.	pro ratione vac.	pro brasadollo	pro pane piscator.	ratio apium	pascunt nodam
	cum lacte	pro quoq.	pro vino										
3	1					8	64 d.	54 d. 96 d.					
8	6 7	5	2			4	22 d.	40 d. 60 d.	14 d.	8 d.	4 d.	×	×
2	6	2	2			4	22 d.	52 d. 80 d. 36 d.	14 d.		4 d.	×	
16	8	10	4	8		8	44 d.	72 d.	28 d.	16 d.	8 d.	×	
				7									
3	3	3	3			6	33 d.	54 d.	21 d.		3 d.	×	
	1	1	1			2	11 d.	18 d.	7 d.		1 d.	×	
	5		5			10	40 d.	90 d. 171 d.				×	
					2							×	

(vredni 48 denarjev); 42 sirov (vrednih 1 marko in 44 denarjev); 236 denarjev (= 1 marka in 76 denarjev) pro serviitiis; 823 denarjev (= 5 mark in 23 denarjev) pro vino trium poiesdarum; 84 denarjav pro ratione vacarum; 16 denarjev pro brasadollo; 20 denarjev za kruh ribičem; ratio apium; pravica do paše.

6. Rihtarija Rut.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število kmetij	davek v novcih	
					marka	denar
1.	Corithinich	Koritnica	Grahovo	10		320
2.	Trasisga	Stržišče	Grahovo	9 ⁴³⁾		288
3.	Lochas	Obloke	Grahovo	4	2	
4.	Tertinich	Trtnik	Grahovo	4		128
5.	Signech Vinchiberch			1 ^{1/2}		48
6.	Grant	Grant	Grahovo	5		160
7.	Bichinuel			2 ^{1/2}		80

Skupna svota: 36 kmetij; davka v novcih: 2 marki in 1024 denarjev
(= 6 mark in 64 denarjev).

7. Rihtarija Plužne.

zapor. številka	ime kraja v urbarju	današnje ime kraja	današnja občina	število kmetij	davek v novcih	
					marka	denar
1.	Othalisach	Otalež	Cerkno	8	136	16
2.	Plusina	Plužne	Cerkno	8	136	16
3.	Lasiç	Lazec	Cerkno	6	96	
4.	Mlacha superior	Gor. Mlaka	Cerkno	3	48	
5.	Jasbino inferior	Dol. Jazne	Cerkno	6		192
6.	Jasbino superior	Gor. Jazne	Cerkno	3		96
7.	Mlacha inferior	Dol. Mlaka	Cerkno	2	16	

Skupna svota: 36 kmetij; davka v novcih: 432 liber in 320 denarjev
(= 2 marki).

Celokupna upravna celota tolminske gastaldije je na podlagi podatkov urbarja iz leta 1377 štela 104 vasi, katere so obstojale iz 546 kmetij, 27 košan, 12 hiš, 2 dvorov, 2 mlinov, 1 hleva, 1 „teretorium“, 5 vrtov, 18 pašnikov oziroma travnikov in ene ledine. Od teh enot je bilo treba plačevati davka v novcih: 237 mark, 1355 $\frac{1}{2}$ libre in 148 denarjev; 279 starjev rži; 493 $\frac{1}{2}$ starja drugega žita; 111 glav goveje živine „cum lacte“ (vrednih 13 mark in 40 denarjev); 135 $\frac{1}{4}$ glave goveje živine „pro quoquina“ (vrednih 8 mark in 107 $\frac{1}{2}$ denarja); 58 $\frac{1}{2}$ glave goveje živine „pro vino“ (vrednih 6 mark in 24 denarjev); 6 glav goveje živine „o sv Jakobu“ (vrednih 96 denarjev); 2 glavi goveje živine (pechora, vredni 48 denarjev); 31 koštrunov (28 od teh vrednih 3 marke in 6 denarjev); 1 kozlička; 24 kokoši; 120 jaje; 203 $\frac{1}{2}$ sira (vrednih 6 mark in 56 denarjev); 24 funtov sira; 5 sirov „pro honore“; 10 sirov „pro fictu“ (vrednih 1 marko); 9 mark in 80 denarjev „pro serviciis“ (o pustu, o sv. Juriju in o sv. Mihaelu); 18 mark in 46 denarjev za pojezdno vino; 50 denarjev za „bestiae polvicarum“; 70 denarjev za jerebice in orehe; 2 marki in 26 $\frac{1}{2}$ denarja „pro ratione vacarum“; 1 marko in 10 denarjev za pivo; 1 marko in 88 denarjev za seno ozir. travo; 134 denarjev „pro brasadollo“; 20 denarjev za kruh za ribiče ter poleg tega še neimenovano količino davščine imenovane „ratio apium“ in pogače ob priliki pojezd.

K temu imamo prišteti še 469 $\frac{1}{2}$ kozlička oziroma jagnjeta (vrednih 17 mark in 94 denarjev) in 469 $\frac{1}{2}$ koštruna (vrednih 46 mark in 149 denarjev), katere je od 546 kmetij gastaldije 469 in pol kmetije dajalo kot meso za (patriarhov) dvor (carnes curiae)²⁶⁴.

Opazke k statističnim tabelam.

*) Kratice: d = denar; X = na dotičnem mestu urbarja ni omenjena visočina ali količina davka ali davščine.

1) Glej tudi Vrsno v čiginjski dekaniji.

2) Eno kmetijo v Seliščah so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

3) Glej tudi Kamno v laderski dekaniji.

4) To vas so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

5) Te pol kmetije so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

6) En kmet v Čadri je plačeval patriarhu na leto po 198 skledic krožnikov, „strucias“ in kupic.

6 a) Popisani ste le dve kmetiji.

7) V resnici je popisanih le 10 in pol kmetije.

8) V resnici so popisane le štiri kmetije.

9) Te kmetije je imel v fevd Arpučij iz Tolmina.

10) Vse kmetije so spadale pod rožaški samostan in plačevale oglejski cerkvi na leto 10 denarjev; poleg tega je plačeval en „folinus“ po 4 denarje.

11) To vas so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.

12) Popisani ste le dve kmetiji.

13) Popisanih je le pet in pol kmetije; dve od teh je imel ženski samostan pri Ogleju.

- ¹⁴) Eno kmetijo je imela „ecclesia S. Sabadae“.
- ¹⁵) Glej Čiginj v čiginjski dekaniji.
- ¹⁶) Popisanih je le deset kmetij; dve ste spadali pod čiginjsko dekanijo, ostale je imel Galucij iz Čedadada.
- ¹⁷) Te kmetije so plačevale „collectam vel debebant tenere equas pro militibus de Sacco“.
- ¹⁸) Glej tudi Kamno v tolminski dekaniji.
- ¹⁹) Glej tudi Volče v tolminski dekaniji.
- ²⁰) Glej tudi Vrsno v tolminski dekaniji.
- ²¹) Glej tudi Čiginj v tolminski dekaniji. — Od peterih kmetij v Čiginju ste tu popisani le dve.
- ²²) Pol kmetije so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.
- ²³) To poldrugo kmetijo so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.
- ²⁴) To in pa vas Daber ter dve in pol kmetije v Koritnici so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.
- ²⁵) Ena kmetija je bila last čedadskega kapitelja.
- ²⁶) Eno kmetijo so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.
- ²⁷) Eno od teh dveh kmetij so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.
- ²⁸) Pet od teh kmetij je imel Arpučij iz Tolmina, dve in pol Filip in njegovi bratje iz Tolmina, eno pa samostan v Rožacu.
- ²⁹) To vas so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.
- ³⁰) Te kmetije je imel rožaški samostan.
- ³¹) Popisanih je le šest kmetij; eno so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.
- ³²) Te kmetije je imel samostan v Gornjem Gradu.
- ³³) O eni teh šesterih kmetij pravi urbar: „unus (scil. mansus) fuit divisatus inter heos tenentes dictam villam pro quo nichil solvere tenetur.“
- ³⁴) Tri od teh kmetij je imel Janculinus iz Tolmina.
- ³⁵) To vas je imela Franča iz Tolmina.
- ³⁶) Popisanih je le devet kmetij.
- ³⁷) To vas so imeli v najemu „Lampret et socii“ iz Labinj.
- ³⁸) Eno od teh kmetij so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina, ostale pa „Matias et socii“ iz Zakriža.
- ³⁹) Popisane so le štiri kmetije.
- ⁴⁰) Sedem kmetij so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina.
- ⁴¹) Popisanih je le 10 kmetij.
- ⁴²) Popisanih je le 8 kmetij.
- ⁴³) Od plačevanja „carnes curiae“ so bile od vasi in kmetij, katere so imeli Filip in njegovi bratje iz Tolmina, oproščene: ena kmetija v Seliščah, pol kmetije v Oblasti, poldruga kmetija v (Slovenski) Koritnici, vasi Hert (2 kmetiji) in Daber (3 kmetije), ena kmetija v Laznicah, vas Slap (4 kmetije), ena kmetija v Pečinah, dve kmetiji v Zakrižu in sedem kmetij v Šebreljah; od ostalih tolminskih kmetij pa po ena kmetija v Čadri, Čiginju, vasi Trus in Pečinah ter sedem kmetij v Prapetnem Brdu (8, 15, 40, 57, 66, 68, 72, 73, 77, 78, 80, 80', 100', 108').

Doberdò — Doberdob.

(Imenoslovno - dijalektološka študija.)

Spisal vseuč. prof. dr. R. NACHTIGALL.

Potem vojnih poročil je postalo ime Doberdò za zadnjo slovensko vas¹ v zahodnem pasu goriškega Krasa širom sveta znano. Oblika imena se naslanja seveda na zaznamovanje avstrijske specialne in generalne karte (1 : 75.000 in 1 : 200.000) ter se nahaja že n. pr. v J. K. Kindermanna „Atlas von Innerösterreich“ (Graz 1794, Nr. 11 in 12)². Proti njej pa se je pojavil pri nas vsled sedanje navadne rabe hud odpor, pa se dandanes vseskozi piše in govori Doberdob. O obeh oblikah se je razpravljalo pri nas in drugod v dnevnikih večinoma po nestrokovnjakih precej mnogo³; vendar sledi iz nedavnih dopisov v slovenskem časopisu (n. pr. v „Slovenca“ 15. nov. 1916), da vprašanje še danes ni popolnoma razjasnjeno in da še ni obče sprejete razlage. Dasi je vsako ime vredno poskusa razlage, kar je v Ljubljanskem Zvonu i. dr. gojil zlasti prerano umrli ravnatelj L. Pintar⁴, je vredno tega še posebno táko, ki se nahaja kar v dvojni obliki, katerih medsebojno razmerje je že na prvi pogled zanimivo. Že to bi ne glede na aktualno slavo kraja opravičevalo strokovnjaški pretres vprašanja; ali pisec sledeče razprave ima še svoj osebni povod, ker so slovenski dnevniki razglabljali o tem svoj čas v zvezi z njegovim imenom, in sicer radi tega, ker je zašel po neznanem mu naključju v javnost (prim. Slovenski Narod 26. okt. 1916) odlomek iz nekega njegovega privatnega dopisa, povzročenega po privatno doposlanem mu vprašanju. Pri tem se je odlomek obdal v listih s pripomnjami, s katerimi se pisec ne more strinjati⁵, a novi došli mu dopisi in podatki dokazujejo

¹ Rutar, Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska, str. 59 sl. sledeče opisuje tamošnjo narodnostno mejo: Meja med Slovenci in Italijani je skoro ista kakor med brdjem in nižino. Natančneje od Št. Ivana proti severu potok Lokavec, potem občinska meja med Vermeglianom in Doberdobom, dalje okrajna meja med Gradiščem in Trzičem do vrha Št. Mihela in odtodi naravnost do Soče, pa tako, da so Boškini, ki spadajo pod Gradišče, še Slovenci.

² Imenovano karto mi je dal na razpolago g. šolski svetnik prof. A. Kaspret, za kar se mu, kakor tudi še za neke druge podatke, lepo zahvaljujem. Hvala tudi nekim drugim gospodom za njih podatke in sporočila. — „Tabula ducatus Carnioliae, Vindorum Marchiae et Histriae“ I. B. Homanna, izdana v Norimbergu (nahaja se na ljubljanskem magistratu), piše Dobardo z **ar** za samoglasniški **r**, kar odgovarja goriškemu izgovoru (gl. doli).

³ Prim. dr. I. Šlebingerja „Bibliografija za l. 1916“. (Carniola VIII, 130).

⁴ Prim. dr. I. Šlebingerja zaznamek krajevnih imen, ki jih je razlagal L. Pintar, v nekrologu L. Pintarja (Carniola VII, 155).

⁵ Tako se tudi v gori navedeni bibliografiji za l. 1916 dr. I. Šlebingerja pod piščevim imenom ponatiskuje odlomek, ki ga pisec te razprave ni napisal in bi ga tudi ne mogel napisati, ker se protivi njegovemu znanstvenemu znanju.

še vedno trajajoče zanimanje za razbistrenje zamotanega slučaja. O poslednjem se je uveril tudi v seminarju za slovansko filologijo na graškem vseučilišču, kjer ga je vidno zanimanje za stvar privedlo celo k predavanju o tem predmetu, ki je, kakor upa pokazati, v mnogem naravnost principijalnega pomena. V sledečem se hoče potruditi, biti tudi nefilologu umeven; seveda pa je psihološki samo ob sebi jasno, da ima za strokovnjaka marsikaj dokazivno moč, kar je lajiku nedoumno.

Gotovo ne more biti nobenega dvoma, da se dandanes splošno po Slovenskem, a posebej še po Goriškem piše in govori ter tudi uradno-slovensko rabi Doberdob. Za Goriško se je pisec sam prepričal o tem celo za tako bližnja kraja sosednjega dola zahodnega goriškega Krasa, kakor sta Dol in Opača sela, ker je imel priliko govoriti z dvema domačinoma odtam. O njih in njiju rabi in izgovoru imena bom poročal pozneje. Z navedeno, navidezno nekako občo rabo Doberdob in s predstavo, zvezano s tako obliko imena, pa ni vse opravljeno, ker nimamo le, kakor je bilo rečeno, na specijalni in generalni karti in pri Kindermannu že l. 1794. zaznamovano Doberdö — Doberdo, temveč nahajamo Doberdo poleg Doberdob v Gemeindelexikon (VII. Österreichisch-illyrisches Küstenland. Wien 1906, str. 26) in pri P. Kozlerju v imeniku k slovenskemu zemljevidu (Na Dunaju 1864, str. 7). Najvažnejše pa je, da tudi Fr. Zakrajšek v „jezikoslovni črtici“, kakor jo sam imenuje, naslovljeni „Slovensko podnarečje na Primorskem“ (Slovenski Glasnik 1866, XII 343) navaja „Doberdo ali Doberdob“. Ako bi se namreč n. pr. pri Kozlerju tudi moglo reči, da je na drugem mestu stoječe Doberdo tuja raba, se o Zakrajšku ne more tega trditi. Pri njem ne stoji le na navedeni strani med imeni krajev, kjer je slišal narodne pesmi, in ki jih vseskozi podava le v slovenski obliki, na prvem mestu Doberdo, temveč se nahaja na str. 439. med raznim drugim dijalektološko-fonetičnim materialom celo tudi razlaga oblike Doberdo iz Doberdob, iz česar pač sledi, da jo je smatral s polnim pravom za domačo dijalektsko obliko. Kot tako jo je moral poznati kjerkoli v okviru svojega „podnarečja“, ki ga določa kot „podnarečje, katero se govori okoli Gorice, to je, proti severju čez Koborid do koroške meje, na jugu do Trsta, torej nekaj tudi na Krasu, na zahodu onkraj Soče na Brdih in na vzhodu do Ipave“ (str. 340), tedaj pred vsem po Goriškem. Besede „nekaj tudi na Krasu“ se dajo po krajih, ki jih odtam navaja, še natančneje določiti. „Opačje selo“ in „Doberdo ali Doberdob“ (str. 343 in dr.) pričata, da se dotika goriškega Krasa le v njega zahodnem pasu, kar je dijalektološki popolnoma pravilno, kakor vemo iz prof. K. Štreklja razprave „Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes (Wien 1887 v Sitzungsberichte filozof.-histor. razr. dunajske akademije znanosti CXIII 1, str. 3—4), ki deli narečje goriškega Krasa na tri pasove: zahodni, srednji in južno-vzhodni in omenja, da se zahodni pas zelo tesno naslanja na goriško podnarečje vasi Miren, Bilje in Renče, o katerih govori tudi Zakrajšek; a imenovana kraja „Opačje selo“ in „Doberdo ali Doberdob“ sta ravno glavna kraja

obeh panog zahodnega pasa, kakor se je mogoče prepričati že iz karte. Odkod je bil Zakrajšek, ne vem in ne morem dognati; na str. 340 govori le splošno, da „občuje s tukajšnjim ljudstvom že od mladih nog in mnogo let celó tako rekoč z dnevnikom v roci“. Vidi pa se iz njegove pripomnje „nekaj tudi na Krasu“, da je dobro ločil narečje na jugu Gorice z njega sorodnostjo z zahodno-kraškimi pasom od ostalega goriško-kraškega narečja. Pa če bi tudi ne bil tam blizu doma, nam kaže drugi primer zapisa dijalektičnega izgovora krajevnega imena „Cvilovc“ za Celovec (str. 439: „Cvilove = Celovec: Cvilovške piščalke. Nps.“), ki sta ga morala za našo dobo z Goriškega na novo odkriti Boudouin de Courtenay za Tolmin (Archiv für slav. Philologie XXVI 160) in Lessiak za zgornjo Baško dolino (ib. XXXII 189), da je Zakrajšek pazljivo motril in beležil dijalektični izgovor tudi krajevnih imen ter ga skušal po svoje pojasniti, bodisi že pravilno ali nepravilno: v „Cvilovc“ se po njem v „vstavlja“, v Doberdo“ je **b** „izpadel“ (str. 439). Rečeno potrjujejo tudi še drugi slučajji krajevnih imen, pri katerih Zakrajšek podava njih dijalektični izgovor in njega razlago kakor n. pr. na str. 344. Tarnova za Trnova in Gargar za Grgar, na str. 395. Štandrž za Šent Andraž, na str. 439. in 440. Štvrjen in Sv. Herjèn za Šent in Sv. Florjan, na str. 400. Tomin in Tmin za Tolmin itd.; ital. Zgonico mu je po dijal. zgoniti (str. 440), a v nem. Rontschein, ital. Ronzina (prim. še canalis Runzinae v 2. knjigi S. Rutarja o Goriški str. 130) za slov. Ročinj (str. 437) pravilno išče sled prvotnega nosnega **o** (gl. moja razpravo Freisingensia II v Časopisu za zgodovino in narodop. 1915, XII 98 sl.). Zakrajškovi pisavi Doberdo poleg Doberdob imamo tedaj prilagati s slovenskega dijalekto-loškega stališča polno vrednost in važnost, s tem pa pridobi pisava Doberdo tudi drugje na svojem pomenu. Ako pa je tako za sedaj navadno Doberdob zabeležena na vsega vpoštevanja vreden način tudi glasovna oblika Doberdo, se tudi ni več moči ogniti zahtevi po vprašanju o njunem medsebojnem razmerju.

Zakrajšek je razlagal stvar zelo jednostavno in brez ovinkov in pomiselkov tako, kakor more biti lajiku najbolj po godu, posebno še z ozirom na legendo o postanku Benetk, in kakor je tudi dandanes splošni slovenski javnosti najbolj verjetno in prepričevalno: „**B** je izpadel v: Doberdo iz dober dob (ime vasi na jugu od Gorice proti Trstu). Dokler niso Benečani posekali kraških gozdov, bilo je tudi v teh krajih vse gосто zaraščeno z lepimi in trdnimi dobi: odtod ime“ (str. 439). Glede Benetk in razgozdenja vsega Krasa tje dol preko Črne gore prepuščam sodbo kritičnemu zgodovinarju in naravoslovcu. Pustimo tudi ob strani neverjetnost zveze pojmov „dober“ in „dob, ki je v krajevnih imenih na vsem slovanskem svetu ni zaslediti, ker se prosto tako ne govori; manj važen je slučaj, da v tamošnjih krajih besede dob sedaj ne poznajo, temveč rabijo za take vrste drevo le izraza hrast in cer (prim. Cerovlje severno-vzhodno od Devina ali Cerovo severno-zahodno od Gorice); svoje dni je bil izraz dob gotovo znan (prim. Dobbia zahodno od Tržiča).

Jezikovno pa navedena razlaga nikakor ne more veljati, in bi je Zakrajšek v strokovnem jezikoslovnem spisu tudi ne bil smel zapisati brez vsakega ugovora že vsled popolnoma navadnega razloga, ker mu je in ker bi bil to edini primer takega odpada končnega soglasnika (zob je n. pr. po Zakrajšku zuob in pod.). Takega odpada končnih soglasnikov tudi sicer ne nahajamo v slovenskih narečjih. Na Gorenjskem in Koroškem prehajajo **b, d, g** na koncu v odgovarjajoče prepisnike (spirante) **f, s, h**, v Cirknem in sosednih krajih na Kranjskem ostaja njih zveneči izgovor (gl. Škrabec, Cvetje XIII 3), ali za Goriško ne pozna dijalektološka literatura niti tega, še manj kak prehod končnega **b** v **w** ali celo njegov odpad. Ako beremo pri Zakrajšku 'n boj pastir (Grahovo, str. 399) nam. en ubog pastir ali šunica (Slap, str. 432) nam. pšenica, sta to čisto drugačna fonetična pojava in nimata z rečenim nič opraviti: v prvem je **j** za zveneči **h**, ki nadomešča na Goriškem vsak **g** (gl. Zakr. str. 440); v drugem je **pš** prešlo preko **vš** v **š**, kar se je podobno razvilo tudi v drugih slovenskih narečjih. Jezik in posamezna narečja se ravnaajo v svojem razvitku po gotovih trdnih zakonih, katerih se ne more poljubno prevračati ali celo izmišljati. Vsaka razlaga mora slediti le iz dognanih dejstev jezikovnega razvitja, in narečje, kateremu pripada razlage potrebni izraz, ima predvsem odločivno besedo. Dasi naša narečja še v mnogem niso povoljno in do konca preiskana, vendar so nam vsaj v glavnih potezah v toliko znana, da lahko izrečemo sodbo že na podlagi dostopnega gradiva.

Izgovor Doberdo ni mogel postati, kakor smo videli, iz Doberdob. Staviti ga kar meni nič tebi nič na račun napačnega zapisa v avstrijski kartografiji ali videti v njem celó laško ali kako drugo spakedranko, že radi Zakrajškovega podatka in njegovega poskusa razlage nikakor ne gre. Pa tudi lingvistično samo po sebi bi bilo popolnoma nepravilno, misliti na možnost take pretvorbe v laških ustih. Po empirično lahko vzakonljivem pojavu in po zatrdilu kolege italijanista prof. Iveja slovenska krajevna imena na soglasnik v laščini ne le ne odpahujejo slovenskega končnega soglasnika, temveč ravno narobe privzemajo k njemu še novo samoglasniško končnico: prim. Prosek — Prosecco nad Trstom, Zgonik (Zvonik) — Sgonico nad Prosekom, Grad — Grado ob morju naproti Trstu, Zagrad — Sgrado severno-zahodno od Doberdoba, Solkan — Salcano nad Gorico, Ročinj (Rončinj) — Ronzina nad Kanalom, Prosnid — Prossenico v sredi med Kobaridom in Tarčentom (Rutar, Beneška Slovenija, str. 58.) itd. itd.⁶ Doberdob bi se torej laški moral glasiti Doberdobo in pisati najbrže Doberdobbo, kakor se piše n. pr. Dobbia zahodno od Tržiča

⁶ Prof. R. Meringer mi je povedal, da je neki na Dunaju dobro znan „monsignore“ v razgovoru vsakemu nemškemu soglasniškemu končaju pridodajal samoglasnik **e**, n. pr. „Herre Professore, habene sie gelesene“ itd. Tudi I. Turgenjev pripoveduje v petem poglavju povesti „Vešnjija vody“, da je neki Italijanec v Frankfurtu nazival skoro vsakega Nemca „verroflukto spiččebubbio“. Mislim, da je to v vsej zvezi zelo zanimivo.

in Sdobba, ustje Soče⁷. Dobbia je vsekako tudi drugod po Slovenskem nahajajoče se Dobje, n. pr. na Slovenskem Beneškem (Rutar, Ben. Slov. str. 43); Sdobba pa v svojem postanku nima nič opraviti z dobom. Laški ali romanski ni, kakor sem bil opozorjen po stavljnem mi vprašanju prof. Iveja in znamenitega romanista prof. Schuchardta. Koren je po mojem, da to mimogrede omenim, slovanski dob- kakor v dober, prim. Bernekerjev slovanski etimološki slovar in rus. zdoba po Dalja in Pavlovskega ruskih slovarjih „nepostna tvarina (kot primes v jedeh)“, „mastna vlaga“ in pod., zdobnaja zemlja po podatku ruskega vseučiliščnika „mastna, plodovita zemlja“ (zdobnaja bučka je „maslen kruh“, zdobnaja dehuška „bujno dekle“), zdobrit' „gnojiti“, izdoba „maščoba“, „mast“ itd. V češčini se po Kottovem slovarju poleg vasi tudi jeden pritok Orlice zove Zdobnice, s čimer se da zlasti primerjati pripomnja iz Rutarja; prim. še vas Zdobín — Izdobín po Sedláčkovem Mistop. slovníku histor. král. česk. (češ. zdoba „okrasek“ kaže drug razvitek prvotnega pomena). Slovenski Zdoba kot ime za ustje Soče bi pomenilo tedaj prvotno „mehko, mastno in vlažno ali močvirnato zemljo“, na kar spominja Paludo serrato nad ustjem, pa tudi ves kraj ob ustju, ki je nanesen še le po reki Soči. Kdor torej govori o obliki Doberdo kot laški spakedranki, govori popolnoma na slepo. Sploh pa je vsako aprioristično govoričenje o spakedrankah, predno se preiščejo vse možnosti, zelo ceno za razlage brez podlage, kakor vse, kar visi v zraku.

Iz dosedanjšega je, mislim, dovolj jasno, da je Doberdo dobro potrjeno kot slovenska oblika, in da ni moglo nastati iz Doberdob. V tem pa tiči vsa zamotanost vprašanja, a za nje razbistrenje je, razume se, kakor pri vseh podobnih vprašanjih, najvažneje, kako v kraju samem domačini izgovarjajo ne le ime, temveč tudi razne njegove sklonove oblike in izpeljanke iz njega. Jaz sam žalibog nisem mogel posetiti kraja, ker tudi slutiti nisem mogel, da bom moral kedaj takorekoč pro domo sua razpravljati o njegovem imenu. Pač pa so se mi nabrali po prijaznosti raznih povsem verodostojnih gospodov, katerim se tem potem lepo zahvaljujem, pa tudi po lastnem iskanju nezavisno jeden od drugega različni podatki, ki osvetljujejo stvar in s pomočjo filološko-lingvistične vede omogočujejo razlago o medsebojnem razmerju oblik Doberdo in Doberdob. Nabrane podatke hočem razvrstiti po njih zmislju in pričeti z izpeljanko iz imena kot najbolj jednostavnim in radi tega tudi popolnoma jasnim in določnim slučajem, o katerem lahko poročam celo z besedami dotičnega gospoda. 1) Prof. J. Koštiál mi piše v dopisu s 3. XI. 1916: „Prepričal sem se malo časa pred italij. vojno, ko sem bil dvakrat tam doli“, „da se zovejo prebivalci vasi vedno le Dobrdówci, nikdar ne Doberdobci, Doberdópci“ (podčrtane so besede že v

⁷ O njem pravi Rutar v prvi knjigi o Goriški, str. 28: „Pri otoku Morosini zapusti Soča svojo staro strugo in se poslužuje struge nekdanje rečice Zdobe (Sdobba), zato sprejme tudi to ime in se v premnogih zavojih leno v morje vali.“

dopisu). „Pridevnik je tudi samo dobrdóvski (ne dobrdópski)“⁸. — 2) Drugi podatek se tiče sklonove oblike. G. stotnik nadinženir V. Skaberne se je vozil na kolesu še pred vojno iz Gorice po cesti čez Dol (Vallone) v Divin. Pred Dolom, kjer se cepi cesta južno-zahodno na Doberdob in južno čez Dol, je pokazal domačinu iz sosedne vasi v smeri proti Doberdobu ter ga vprašal, koliko je do vasi. Domačin mu je vprašaje odgovoril „Do Doberdola?“ z **l**, dasi je stalo na cestni tabli Doberdob z **b**. V Divinu je g. stotnik pogledal na karto ter z začudenjem pogrešal v njeni pisavi Doberdo končni **l**. — Ostali podatki določajo predvsem imenovalnik, dasi narod krajevna imena rabi pred vsem v mestniku: tako mi domačin iz sosednjega Dola ni mogel povedati, kako se glasi imenovalnik za Dol — Vallone, trdil je le, da se pravi „v Doli“; pač pa je navadni samostavnik dol za kraške vrtine kot že ne več lastno ime Dol izgovoril doŕ⁹ z ozkim **o** in diftongičnim **u**. Izrekel je slednjič sicer tudi imenovalnik¹⁰ lastnega imena Dol ali očitno že pod tujim knjižnim vplivom s čistim srednjim **l**. Pretežna raba krajevnih imen v mestniku pojasnjuje tudi, zakaj se tuje oblike tako pogosto naslanjajo na mestni sklon kakor n. pr. v Laibach za Ljubljah kot mestnik k prvotnejši obliki imena v imenovalniku množine Ljubljane, iz česar je naše sedanje Ljubljana¹¹. Podatki, tičoč se imenovalnika, so sledeči. 3) Po sporočilu slušatelja g. cand. prof. J. Vuge je izrazil njegov prijatelj bančni uradnik g. Hrovatin iz istega Dola (Vallone), ko so slovenski listi govorili o imenu, pomiselke proti pisavi Doberdob; po njem se glasi ime Doberdôŭ. — 4) G. nadporočnik advokatski koncipijent Dobrila iz Trsta je na izletu slišal v doberdovski gostilni razgovor goriške družbe z gostilničarjem o imenu kraja, pa so Goričani ugovarjali, zakaj se rabi Doberdob, ko se vendar pravi Doberdôŭ. Tak izgovor je znan in navaden tudi g. nadporočniku: po njem ima zadnji naglašeni **o** nekak „votel“ glas. Ker natančne fonetične transkripcije od tiskarne ne morem zahtevati, saj se še znaki Pleteršnikovega slovarja skoro v nobeni slovenski publikaciji ne smejo rabiti, omenim, da bi se drugi del besede mogel beležiti tudi dôŭ in da je **o** poleg kratkosti napravil na me vtis tiste ozke kakovosti **o**, ki jo Pleteršnik zaznamuje s piko pod črko in ki „se bliža

⁸ Jaz sam pišem vseskozi **er**, ker **r** ni čisto samoglasniškega značaja, kakor je srbskohrvaški (prim. Škrabec, Cvetje XII 12 in dr.) in ker se tako tudi navadno piše. Goriškemu izgovoru še bolj odgovarjajoče piše Homannova karta (gl. gori) Dobardo (prim. Zakrajšek, str. 344 o izgovoru **ar** za **r**).

⁹ Ker tiskarna nima dijakritičnega znaka za diftongični izgovor samoglasnikov (iste oble, ali navzdol obrnjene črte kratkosti pod samoglasnikom), je stavce namesto tega stavil tu in dalje znak kratkosti nad samoglasnikom.

¹⁰ Oziroma tožilnik na vprašanje „kam?“

¹¹ Prim. F. Miklosich „Ljubljana, Laibach“ v Vodnikovem spomeniku. V Ljubljani, 1859, str. 182 sl.; dr. Fr. Ramovš, Arch. f. slav. Philol. XXXVI, 451; S. Škrabec, Jezikoslovni spisi, I, 1, str. 32 sl.; L. Pintar, Ljublj. Zvon, XXVIII 243 sl. in 310 sl. in dr.

glasu u" (Pleteršnik I, str. XI) ali ki se, kakor uči za Goriško Škrabec, „preliva iz o na u" (Cvetje XII 11): bil je primeroma isti, kakor v doŕ v izgovoru domačina iz Dola. H koncu je kratki ozki o neposredno prešel v slab diftongični u. Glede kratkosti (prim. tudi na karti Doberdò) naj pripomnim že tu, da izvira iz občega značaja tamošnjega narečja vsled lege ob jezikovni meji. Že Štrekelj je trdil (Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes str. 9, prim. tudi Ljublj. Zvon V, 239), da narečje goriškega Krasa ne pozna več muzikalnega elementa v naglasu, kakor se to še nahaja zlasti v centralnih narečjih slovenskega jezika (prim. dolenski dolgo in potisnjeno, t. j. s padanjem tona, izgovorjeni samoglasnik v dôŕ za dôŕ)¹². Sam pa sem se prepričal iz govora dveh mož iz Dola, da je tam tudi kvantiteta v primeri z občeslovensko precej reducirana, kar je tu pač vsled lege v obmejnem geografskem pasu, in kar je sicer v nekih slovanskih jezikih kakor v bolgarščini, ruščini in poljščini zopet vsled drugih pogojev kar vseskozi prodrlo; v češčini je ohranjena še kvantiteta, v srbsko-hrvaščini in slovenščini pa tudi muzikalni element v naglasu. Paralele za medsebojno asimilacijo jezikovno različnih obmejnih pasov, kakor je to na furlansko-slovenski meji, nahajamo povsodi, na Balkanu n. pr. med Albanci in z jedne strani na jugu Grki, z druge na vzhodu macedonskimi Slovani. Marsikateri izmed nas je pač gotovo že oddaleč na uho zamenjal obmejnega Slovenca z našega zahoda z njegovim romanskim sosedom. Velezanimiv je v tem oziru podatek bivšega župana v Opačih selih g. A. Marušiča, da sega obče znanje italijanskega jezika, torej italijansko-slovenska dvojezičnost¹³ do meje med Opačimi seli in Kostanjevico na srednjem goriškem Krasu, da se razteza tedaj le na njega zahodni pas, kakor smo ga določili gori, in ne več tudi na srednji. Doberdobci so po pripovedovanju g. A. Marušiča, ki preko štirideset let pozna ondotne kraje, še posebej začeli najemati zemljo v sosednji furlanski ravnini ter se tako precej izkopali iz prejšnje svoje kraške revščine. Ako hočemo tedaj v besedah zahodnega pasa in zlasti še njega najzahodnejše panoge, doberdobske planote in kotline (poleg vasi je tudi jezerce, ki nosi isto ime), spoznavati občeslovenske izraze, moramo na mislih imeti tudi ono fonetično premembo tamošnjega podnarečja, ki se je pojavila v splošni redukciji starih kvantitet in muzikalnih kvalitet prvotno-slovenskih samoglasnikov. Kratko dôŕ odgovarja tako občeslov. dôŕ. Izvestne razlike v kvantiteti in različni refleksi občeslovenskih glasov so, razume se, še vedno razločevati. — 5) G. stotnik R. Maister je v Doberdodu navlašč povprašal domačina, kako se vas imenuje: odgovoril mu je Doberdò ŕ b, kjer je g. stotnik slišal „goltniški, odsekano kakor v dnò izgovorjen o", kateremu pa je sledil „kratek, izhuhnjen,

¹² Mesto srbsko-hrvaškega in Pleteršnikovega znaka za potisnjeni povdarek (oble črte ali polukroga) stoji iz tiskarskih razlogov povsodi oglata strešica.

¹³ Pravi Italijani žive tudi skupno v Tržiški okolici, kjer se imenujejo Bizjaki. O tem in drugem razmeščenju Italijanov in Furlanov gl. pri Rutarju, Poknež. prof. Goriška str. 62.

nepopolen **u**, kakor če se za *dò* zapro usta“. Ker so se pri izgovoru tega manj slišnega diftongičnega **ũ** strnili na koncu ustnici, je bil slišen tudi dinamiški zelo slab **b**. Ko se je *g.* stotnik hotel še enkrat prepričati o takem izgovoru ter se zato napravil gluhega, je dotičnik na vse grlo zavpil *Doberdò*, kjer ni več zaprl ust; radi tega pa pri širokem ustnem raztvoru vsled krika tudi prejšnjega slabo slišnega **ũb**, kakor je samo ob sebi umevno, ni bilo več čuti. Slišal pa ga je zopet v izpeljavi *Doberdòũbci*. V izgovoru žensk je opazil *g.* stotnik obojni naglas zloženke *Dòber-dò*¹⁴. Najbrže bo *g.* stotnik še sam kje poročal o vsem tem, zlasti pa tudi še podal zanimiv opis kraja, ki z ozirom na krajevno prvotnost imena (t. zv. *doberdobska planota* je sekundaren naziv!) potrjuje dalje doli predloženo razlago. Dasi se v podatkih nahajajo praktični neznanstveni termini, kar nestrokovnjaku nikakor ni šteti v zlo, je vendar očevidno, da tiči za *g.* stotnika *Maistra* „goltniškim“ in *g.* nadporočnika *Dobri*le „votlim“ **o** ista stvar, kar bi bilo po Škrabcu pač „iz **o** na **u** se prelivajoč glas“ (Cvetje XII 11). Novo in zanimivo je opazovanje *g.* stotnika *Maistra* o akustičnem vtisu slabo slišnega končnega **b** vsled hipnega strnjenja ustnic po kratkem nepopolnem diftongičnem **u**, ki je potrjen tudi po ostalih podatkih in ki bi na podlagi podatka *g.* nadinženirja *Skaberneta* popolnoma pravilno odgovarjal do malega občeslovenskemu izgovoru končnega **l** (-**l**). Da se tudi na Goriškem res govori-**ũ** za -**l**, prim. le pri *Zakrajšku* str. 341 *vzáu*, *jáu* za *vzel*, *djal* itd., ali tudi na str. 433. „*okou*, *dou* = *okoli*, *doli*“. Strnjenje ustnic po **ũ** s sekundarnim akustičnim rezultatom slabe artikulacije **b** bi se fonetično moglo razlagati iz sekundarne dialektične redukcije vseh fonem (fonetičnih oblik) v kvantitativnem in kvalitativnem pogledu, o čemer sem že gori govoril. Vendar se zdi, da se taka artikulacija in z njo zvezani akustični vtis ne pojavlja enakomerno, kar bi seveda zaslužilo bližje preiskavo, ki je sedaj nemogoča. Vsekako pa je mogoče iskati zvezo med obliko imena z **b** in opisanim akustičnim vtisom **b**. Sicer se vsi dosedaj podani podatki med seboj izpopolnjujejo (imen. *Doberdòũb* po *Maistru*, *Doberdòũ* — *Doberdòũ* po *Dobrili* in *Hrovatinu*, rod. do *Doberdola* po *Skabernetu*, izpelj. *Doberdòũci* — *Doberdòũbci* in *doberdòũski* po *Koštiálu* in *Maistru*), pa bi vprašanje o prvotnem imenu lahko bilo s tem že rešeno, ako bi ne preostala še cela vrsta drugih nejasnih točk, zlasti pa, ako bi ne imeli tudi navidezno nasprotujočih trditev in podatkov. Jaz sam sem zasledil dva, ki jih lahko v mogoči natančnosti predstavim. Besede v *Slovincu* 15. nov. 1916 in dr., ki a limine odklanjajo vse razen *Doberdob*, ker se baje le to in nič drugega tam ne rabi in tudi ne sliši, se

¹⁴ To je vsekako prvotnejši povdarek, ker v zvezah pridevnega imena s samostavnim v rabi krajevnih imen nosi glavni stavčni naglas pridevnik (prim. Škrabec, *Jezikosl. spisi* I 1, str. 20). Ako se sicer naše ime v obeh oblikah danes sekundarno samo že na koncu naglaša, je to znak, da se beseda že ne čuti več kot sestavljenka, pa je delitev v „*Dober-dòb*“ že radi tega le umetno namišljena.

glase presplošno, da bi se bilo nanje ozirati¹⁵. 6) G. Žužič, lastnik trgovine in izdelovatelj dežnikov v Gradcu, doma iz Dola pri Opačih selih, pozna le obliko Doberdob — doberdobski, izgovarja jo pa nekam negotovo in brezbarvno. Ker mu izraz dob za drevo ni navaden, se njegov izgovor ne more naslanjati na to besedo. V tem slučaju bi pričakovali po izgovorjenih po njem primerih kakor *ɣaɫuob*, *p^uot* „Weg“, *m^uoš* itd. z refleksom za prvotno nosni *o* tudi v drugem delu imena *duob* (stekl. *dąb*), ali poleg bolj indiferentnega *dob* sem slišal tudi izgovor s sledečo ozkostjo *doub*, kar bi bilo bližje refleksu za prvotno čisti *o* pod potisnjenim naglasom kakor ga je izgovoril n. pr. v *doũ*, *ɣnouj*, *ɣouⁿ*, ozir. *n^os*. Ker živi v Gradcu že od l. 1881., njegov izgovor in podatek sam po sebi ne vsebuje polne znanstvene vrednote. Dokazuje pa to naravnost primer, da je svojo občino Opača sela nazval Opačje sela, kakor je približno na Kozlerjevi karti (Opačji sela), a zapisal je Opatje selo, kakor se rabi za poštni naslov in kakor se sedaj v listih navadno piše; toda niti eno, niti drugo ni, kakor bomo videli, pravi narodni izgovor. Zato je njegova raba oblike Doberdob istega izvora in značaja kakor raba oblik Opačje sela — Opatje selo, t. j. poštno-uradna in časopisno-knjižna. Zanimiv in važen pa je njegov podatek in izgovor vendar le, v kolikor se strinja z enakimi podatki njegovega znanca iz Opačih sel, o katerem bom govoril pod sledečo številko. Predno pa preidem k njemu, naj omenim, da mi je neki drug starejši Gradčan — Goričan iz Tolmina, g. Kos, prodajalec premoga v Gradcu, ki je odšel z doma že početkom sedemdesetih let prejšnjega stoletja, torej sega njegov spomin prav v Zakrajškovo dobo, ravno narobe zatrdil, da se prav dobro spominja in da je uverjen, da se ne moti, da so zvali kraj *Dóber-dôũ*; a oblika Doberdob mu je tuja. S svojim dvojnimi naglasom Kosov podatek, ki sem ga vsled neke paralelnosti postavil obstran Žužičevemu, napominja sporočilo g. stotnika Maistra o izgovoru doberdobskih žensk *Dóber-dò*, le da kaže zadnji že gori razloženo redukcijo foneme. Kaj je *doũ* v imenu, g. Kosu ni jasno, ker se je za primer spomnil imena goriške vasi Podbrdo, ki ga je seveda popolnoma drugače izgovoril. — 7) G. A. Marušič, bivši župan v Opačih selih, sedaj črnovojnik v Gradcu, pozna, kakor že rečeno, tamošnji kraj že štirideset let in trdi kakor Žužič, da se govori le Doberdob — doberdobski; toda tudi on trdi, da se rabi in govori le Opatje selo, kar bi, kakor se zdi, moralo izključiti vsak dvom, da je morda le kako drugače s stvarjo, saj je od tam doma in bil celo župan v isti občini! In vendar je drugače! Po daljšem času več ur se je namreč sam spomnil in povedal, da se njegovi občini po domače pravi prav za prav „v Opacelah“ (gl. o tem dalje v razpravi). Opravičeni smo tedaj, tudi njegov podatek o Doberdobu ravno tako oceniti in ga smatrati za ravno tako sumljiv in iz istega vira kakor Žužičev. Tudi izgovor mu je bil povsem jednako negotov kakor pri Žužiču

¹⁵ Svoječasen podlistek v Slovincu sem prezrl in mi ni dostopen.

(v Doberdobi — v Doberd^obi — v Doberd^ubi). Imenovalnik lastnega imena kraja „v Doli“ je nazval knjižno Dol s srednjim **I**, občni samostavnik do^l pa po narodnem izgovoru do^h; a samostavnik do^b je tudi njemu neznan, oziroma v njegovem okraju ne v rabi. Podatka domačinov Žužiča in Marušiča ne nasprotujeta drugim navedenim podatkom ne več ne manj, nego razne splošne trditve ali tudi občna raba v pisavi, pričeni s cestno tablo ob Doberdobu. Najmanje pa more vse to ovreči z jedne strani bodisi realne podlage Zakrajškovega čuta za potrebo razlage slovensko-dialektične oblike Doberdo, bodisi z druge ostalih jednako se glasečih in medseboj se izpopolnjujočih sporočil, ki so potekla od oseb, o katerih popolni verodostojnosti ni najmanjšega povoda dvomiti; a v zvezi s tem zadobi tudi pisava na kartah svoj pomen, posebno še, ko o kakem tujem spakedranstvu, kakor smo videli, ne more biti besede.

Da, oblika Doberd^o — Doberd^oū — Dóber-dôū in pod. brez **b** ima po vsem celo več pravice, da se smatra za dialektično bolj avtohtono in samoraslo, nego oblika Doberdob z **b**; poleg tega pa prva, kakor že rečeno, ne more izhajati iz druge. Zato nam je priča tudi korenski samoglasnik. Ko bi bilo namreč Doberdob s prvotnim do^b „Eiche“, bi se moralo ime glasiti ne le s popolnoma slišnim **b**, temveč tudi z **uo** ali **uo** za prvotni nosni **o** v besedi do^b iz *domb-, kakor to sledi iz dialektološke literature in kakor sem se iz izgovora Marušičevega in Žužičevega sam prepričal za sosednji Dol. Zakrajšek navaja na str. 436. take odgovarjajoče, prvotno potisnjeno naglašene primere s prvotnim nosnim **o** kakor zuob, kuot, kuos, puot, muož¹⁶ itd. O refleksu **uo** za nosni **o** pravi: „Dasi ta glas ni čist, vendar se sliši v njem še precej glasu **u**“. Miklošič (Vergl. Gramm. der slav. Sprachen I² 317) uči po Zakrajšku in sporočilih D. Nemaniča in J. Kosa (gl. ib. str. 592): „Im górz. wird *u* regelmässig durch **u** vertreten; daneben findet man, wie es scheint, in betonten Silben ohne unterschied der quantität, **uo**: muož, mužje; guoba. hluod. tuoča“. Nas zanimajoča primera muož in hluod imata oba **uo**. Štrekelj (Morphologie des Görzer Mittelkarstdial. str. 16 sl.) podava v naših slučajih z dolgim potisnjenim naglasom na prvotnem nosnem **o** redoma refleks **u** kakor v kús, kút, múš, rúp, sút, zúp *γ^ulúp* itd.¹⁷ in le izjemoma **ūo** kakor v jūok, būobn (str. 23). Izraza do^b ne navaja, ker ga pač ni našel v narodnem besednem zakladu, kakor ga tudi nista poznala Marušič in Žužič, mesto tega je hrást (str. 16). Narečje, ki ga Štrekelj predstavlja, je srednji pas goriškega Krasa okrog Komna in Gorjanskega z vami Šérbína, Komen, Gorjánsko, Mávhiíne, Nabrežína, Velíki dol, Plískavica, Gábrovica (str. 3—4). Zahodni pas, ki se tesno naslanja na narečje goriških Slovencev vasi Míren, Bíl'e in Renče obsega vasi

¹⁶ V množ. mužjê ib. je korenski samoglasnik nenaglašen in radi tega refleks **u** nam. **uo**. Drugje je za tak izgovor tudi še **m** uzrok.

¹⁷ Za kôs, kôt, môž, rôb, sôd, zôb, golôb, jôk, bôben.

Šent Martin, kjer stanujejo kraški Bezjaki¹⁸), Doberdob, Jaml'e, Brěstovica, Divin (Duino), Opače selo (sic!), Kostańevica, Temnica in Lipa. Južno-vzhodni pas se razteza preko ostalega goriškega Krasa. Med njim in narečjem Vipavske doline posreduje podnarečje, kakor se govori v dolini Branice — Raše od Rifemberka do Štjaka (str. 3). Štrekelj smatra sicer narečje srednjega dela za glavnega predstavnika goriško-kraških narečij (str. 4), ali to more veljati le z neko omejitvijo. Štrekelj sam priznava, kakor smo že naveli, da se govor zahodnega pasa tesno naslanja na narečje pod Gorico, kar je geografski popolnoma naravno; tudi prometne smeri ne gredo raditega od vzhoda proti zahodu, n. pr. od Komna proti Doberdobu, temveč od severa proti jugu, od Gorice preko Doberdoba in Dola na Tržič in Divin. O znanju romanščine samo v zahodnem pasu sem že gori govoril. To kaže, da geografska razčlenjenost in vsled tega tudi kulturni in jezikovni vali zahodni pas nekaj oddaljujejo od srednjega. Jezikovno je to čutil že Zakrajšek (gl. gori), ki se goriškega Krasa dotika ravno le v opisanem zahodnem pasu. Potrjuje to tudi izgovor domačinov iz vzhodnejše panoge tega pasu, Dola in Opačih sel, g. Žužiča in Marušiča. Oba izgovarjata v naših primerih popolnoma jednako uo: ruob, kuot, luog, muoš, puot, ʔuob¹⁹; izraz dob jima ni znan iz narečja, „v Doberdobi“ izrekata tudi „v Doberdubi“ (gl. gori). Poleg refleksa uo pa se po sporočilu Marušičevem govori v Lokvici severno-vzhodno od Opačih sel od ceste v stran proti hribom še mnogo silnejši diftongični refleks, tako da ljudje iz Opačih sel celo zasmehujejo prebivalce Lokvice radi njih izgovarjanja ter jih nazivljajo s posebnim poudarkom na prvem zlogu „Luóčkarji v Luókvici“. Ta izgovor se je mogel tam seveda sam iz sebe razviti; v zvezi s tudi sicer se nahajajočim diftongičnim refleksom uo pa je tudi prav verjetno, da so se v bolj stranskih seliščih ohranile starejše in tipičnejše nijanse v izgovoru, med tem ko se je ob večjih prometnih cestah in potih vsled vpliva mejnega tujega miljeja silnejše razvila sekundarna redukcija, o kateri sem že razpravljal. Lokvici odgovarja na drugo stran poti med Opačimi seli in Kostanjevico, južno-vzhodno od Opačih sel vas Hudi log (luog). Vidimo tedaj, da se zahodni pas glede refleksa prv. nosnega o razlikuje od Štrekljevega srednjega in da stoji bliže opisu Zakrajška — Miklošiča. Divinsko narečje v italijansko-slovenskem, l. 1607. v Vidmu na Beneškem izdanem slovarju Gregorija Alasija da Sommaripa (gl. V. Oblak, Doneski k histo-

¹⁸ Po Rutarju, Goriška. str. 62 so „Bizjaki“ tudi pravi Italijani v Tržiški okolici.

¹⁹ Zadnji primer v svojem prvem zlogu spominja na Štrekljev zapis. Po Štreklju se da razložiti tudi izgovor záb i pri Marušiču i pri Žužiču. Štrekelj navaja str. 19 za roditelja zúba, zéba, zobá. Prvo je po imen. zúp, zadnje vsled prehoda prv. potisnjene naglasa na konec, a drugo vsled zopetnega sekundarnega prehoda tega naglasa na koren, kar se nahaja tudi v sosednih kranjskih narečjih, n. pr. v Črnem vrhu, v sredi med Vipavo in Idrijo. Imen. záb je tedaj le abstrakcija ali analogna oblika po večini drugih sklonov.

rični slovenski dialektologiji II 4, 9. Letopis Mat. Slov. 1891) stoji nekako v sredi med Štrekljevimi podatki o srednjem in mojimi o zahodnem pasu: poleg „pot, golob, zob“ piše Sommaripa tudi „blud“ in „iouc“; vendar se zdi, da je v takih slučajih prevladal **o** gotove ozke kakovosti, ki je bila najbrž na potu k sedanjemu izgovoru, če ne že prav blizu njega. Pisava „iouc“ bi nekako naravnost pričala za to, dasi je z ozirom na Štrekljevo jüok in zahodno-kraško juok glede stave **u** pač s pomoto. Kar se tiče refleksa **u** v „blud“, je mogoče tudi drugega, nedivinskega izvora; saj jezik v knjigi, kakor je opazil Oblak (str. 3—4) ni jednoten ter je pisatelj brez dvojbe upotrebil tudi starejše tekste in morda celo kake pisane pripomočke, tudi narečje ni povsem identično z našim, prim. **ei, e** in **i** za **ě** (prvotno dolgi **ē**), dasi je na goriškem Krasu **ie**. — Na podlagi dijalektološkega materiala lahko torej začrtamo glede refleksov prvotno potisnjeno naglašenege starega nosnega **o** za južno-zahodni del Goriške sledeče reflekske: **u** (Štrekljev srednji pas goriškega Krasa) — **uo** (obče goriško, Lokvica) — **uo** (zahodni pas) — **o** gotove kakovosti (Divin); tedaj bi se pa tudi naš Doberdo^ū(b) ali Doberdob (prim. gori o izgovoru Marušiča — Žužiča) moralo glasiti — in naj bi se še tako zakričalo — Doberd^{uo}, ozir. vedno le Doberd^{uob}, ako ima v drugem delu prvotno res tičati dob „Eiche“. Sam izraz dob po goriškem Krasu, kakor smo videli, pa tudi po Notranjskem (n. pr. v Postojni) ni več v rabi, — rabi se le hrast in cer —, ali enkrat je vsekako bil (prim. n. pr. Dobbia v furlanski ravnini in Dobje na slovenskem Beneškem), pa bi se odgovarjajoči izgovor korenškega samoglasnika moral tudi v lastnem imenu ohraniti kakor v vsaki drugi besedi z istim korenskim značajem. Tega pa ni, temveč imamo ravno narobe vse kaj drugega: Doberdo^ū ali Doberdò z **o**, ki se šele bliža glasu **u**. In če je kdo navajen na rabo oblike Doberdob, po pisavi z navidezno nedvomnim „dob“, je tudi ne izgovarja prav tako, kakor bi imelo biti. Pri Marušiču in Žužiču sem opisal njiju negotovi izgovor v tej besedi, in zdi se mi celo, da je pretežje na strani slučajev s sledečo ozkostjo. Isto velja tudi o izpeljanki Doberdo^ū(b)ci — Doberdobci, ne glede že na to, da zadnjo n. pr. prof. Koštiál naravnost zanika; tudi tu ni ali sploh ne ali pa nikakega stalnega refleksa **uo**. Lajiku je taka stvar seveda navadno brezpomembna, nema črka in prazna beseda, ki ji ne najde mesta v asociacijah svojih pojmov, pa mu je vse eno, ali je bil v korenu prvotno ta ali drugi glas, ta ali oni, nosni ali nenasni **o** in se li v zvezi s tem v razlage potrebnem izrazu dandanes izgovarja ta ali drugi refleks za oni prvotni glas; saj pa tudi nima smisla za trdne glasovne zakone v narečjih, ki nas uče, da se je iz prvotnega nosnega samoglasnika **o** v slučajih kakor v dōb iz *dombū razvil popolnoma drug refleks, nego iz prvotnega samo ustnega **o** v slučajih kakor n. pr. v dōl — dōū iz dol^l, in naj si sta celo pod istim fonetičnim momentom dolžine in potisnjenege naglasa, t. j. padanja višine tona tekom izgovora samoglasnika. Ako se je muzikalni element tudi mogel reducirati ali celo izgubiti, se je svojevrsten refleks prvotno danega le tako

vtisnil v jeziku, da se je ohranil tudi v zadnjem produktu, v zadnji fazi dijalektičnega procesa.

Glede dijalektološke predstave samo ustnega **o** si Zakrajšek ni bil tako na jasnem kakor n. pr. glede nosnega **o**. Ne samo, da ni ločil primerov po dolžini in naglasu, jih je stlačil v razne odstavke ter tudi prav maloštevilno navel. Refleksov za dolgi potisnjeni **o** pozna, kakor posnemamo iz primerov, tri: **o** — **u** — **uo**. Z **uo** navaja le okuoli za okôli in pravi, da „se sliši ta odstop bolj proti severju“ (str. 433)²⁰; **u** se nahaja v pulje za pôlje (ali morda poljê?), napruti za naprôti in v bujši za bôljši, pa tudi tu pravi, da je ta **u** „najti v severnem oddelku tega jezikovnega obsega, sicer je tudi **o**, kakor v knjižni slovenščini, navaden“ (ib.). Iz tega bi sledilo, da je južnejše tisti **o**, ki ga Pleteršnik zaznamuje s piko pod črko in ki se bliža glasu **u** (I, str. XI.). To potrjuje Škrabec (Cvetje XII 11), po katerem je dalo ô na Goriškem „iz **o** na **u** se prelivajoč glas (glasova nista ločena eden poleg drugega).“ Tako je približno tudi na Gorenjskem; na Dolenjskem je **u**. Na boljši način je opazil in označil Zakrajšek razliko v izgoru med jednako pisanimi oblikami s sekundarnim potegnjenim naglasom z jedne in s starim potegnjenim naglasom z druge strani. Na str. 435. pravi, da se natančno razlikuje med velevniki móli, prósi, hódi ter 3. os. sed. móli, prósi, hódi²¹, ki se izgovarjajo muoli, pruoosi, huodi, kar po svojem značaju odgovarja knjižni slovenščini in kranjskemu izgovoru, kjer se za **o** pod starim potegnjenim naglasom in sicer onim, ki se je razvil iz kratčine (praes. móli iz mōli)²², govori isto kakor za prv. nosni **o**, namreč ozki **o**, pred katerim je slišati nekak slab **u** in ki ga Pleteršnik (ib.) zaznamuje s ključico pod črko. Kar se tiče **o** pod novejšim potegnjenim naglasom (imper. móli iz moli), ki zveni v knjižni slovenščini in v kranjskih narečjih zelo široko, goriška slovenščina po Zakrajšku ne pozna „globokega“ (t. j. širokega, odprtega) **o** „v toliki meri kakor kranjsko podnarečje“; v goriščini se izgovarja ta **o** kot „čisti **o** brez kakovega pristavka“. Dasi je gradivo pri Zakrajšku nekam zmedeno sestavljeno in njegovo razlaganje ne povsem natančno in jasno, mu zlasti njegove premalo detajlirane in natančne razpredelbe gradiva ne smemo posebno zameriti, ker se je tedaj še bore malo vedelo o sedanjih rezultatih slovenskega glasoslovja²³ in je bilo tudi malo vpogleda v natančnejše definicije slovansko-primerjalne

²⁰ Tako je po Klodiču (O narēčii venecijanskih Slovencev. Petrograd 1878) tudi v beneški slovenščini.

²¹ Lep primer, kako bi bili v tiskarni potrebni razlikujoči znaki vsaj za najkardinalnejše razlike slovenske ortoepije! Pa o tem drugje.

²² Poleg njega je še drug star potegnjen naglas s starejšo dolžino kakor n. pr. v rod. množ. otrók, nóg (v dolenjščini otrúk, nóg z **u** kakor v bûh, nûs za bôg, nôs itd.). Stara dolžina je nastala tu kakor pri potisnjenem povdarku po odpadu reduciranega vokala **ɫ** v končnici.

²³ Škrabčeva epohalna razprava „O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi“ je izšla šele l. 1870.

fonetike in akcentologije; saj je celo še pri Miklošiču (Vergl. Gramm. I² 315) dotični odstavek jako zastarel in zelo nepopoln: „auch im görz. wird in einigen Formen **oa** gehört: voda. moli ora, dagegen mouli orat,“ torej le s primeri pod potegnutim naglasom. Zadnji primer je pri tem z ozirom na Zakrajška najbrže napačen. Slučajev s potisnjenim naglasom Miklošič tu ne navaja. Štrekelj (Morphol. str. 16 sl.) podava za **ô** skoro brez izjeme **ú**: dú „Längental“, rod. dúla, nús, pút „Schweiß“, zŷún, ŷnúj, lúj, múst, rúh, rút, wús, ŷút, búh, dúm, ɣ^{asp}út (str. 25) itd.²⁴ Poleg tega je proti múst (str. 18 in 19) tudi móst (str. 17), noht (str. 17), rod. zŷúna in zŷóna (str. 18 in pod.), a v končnici — **ôv**— je — **üöv**—, n. pr. dvoj. strahüóva, množ. strahüóvs (str. 19) itd. Pogoji za različne nijanse pri Štreklju niso preiskani. Po smrti Štrekljevi je sicer začelo izhajati pod redakcijo prof. Breznika v Jagičevem Arhivu tudi glasoslovje njegovega narečja (Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes. I. Vocalismus. Archiv XXXV 130 sl.), ali doslej je objavljen še le vokal **a**. Pa za naš slučaj to v glavnem niti ne prihaja v poštev, ker imamo v zanimajočih nas primerih vseskozi **ú**, ozir. srednjegoriškokraški odmev za **û**²⁵, tako da ga je vsekako smatrati za redni refleks prvotnega **ô**. A da Sommaripa nudi na prvi pogled nekaj podobnega kakor Štrekelj (prim. Oblak, str. 8.), vendar se pri njem **u**, **o** in diftong mnogo bolj menjajo v istih primerih, kar se lahko razlaga tudi iz neenotnosti jezika v knjigi (gl. gori): bug, viffocuft poleg noch, gofpud poleg gofpodi, bulfi poleg po-buolfat, nebu poleg slatò ter meffou in ftou, topluta poleg pocoro itd.²⁶ Neenotna pisava diftonga govori pred vsem za neki srednji izgovor glasu med **o** in **u**. Tudi v izgovoru Marušiča in Žužiča nahajamo svoje vrste neenakost in celo negotovost v refleksih za **ô**. V primerih kakor bo^uh, do^uü, gospo^ud²⁷, ɣno^uj, spro^uti, zŷo^un in dr.²⁸ je bilo slišati več ali manj glasu **u** se bližajoč ozek **o** z nekim reducirano-potisnjenim naglasom. V drugih primerih kakor kòst ali nòs je bil akustični vtis nekakega pretvarjanja izgovora v nasprotno smer, vendar drugačen, nego pri slučajih z nosnim **o** (n. pr. v buo, ɣa^uob, kuot, luog, mog^uoće, muoko, muoš, puot, „Weg“, ruob itd.), kjer je **o** izzvenel bolj široko, a vselej jednako. V mestniku „v Doli“ nisem mogel natanko določiti, ali imamo opraviti z refleksom za **ô**, kar bi priča-

²⁴ Za dól, nòs, pòt, zŷòn, gnòj, lój, móst, rôg, rôd, vòz, gòd, bóg, dóm, gospòd.

²⁵ Tudi Štrekljev izgovor po mojih vtisih s konca devetdesetih let prejšnjega stoletja je dal še spoznati sledove reduciranega muzikalnega elementa v naglasu. V nazorih se je glede tega vdal po mojem mnenju preveč gotovi priljubljeni mu fonetični teoriji, v čemer so mu sledili tudi neki učenci (n. pr. Ozvald glede Središča na vzhodnem Štajerskem), za kar bi lahko navel dokaze; pa za to ni tu mesta in se zgodi še drugje.

²⁶ Za bóg, visokòst, nòc, gospòd, bóljši, pobóljšati, nebò, zlatò, mesò, stò, toplòta, pokòra.

²⁷ Razlika proti ɣa^uob v prvem zlogu je pač vsled cerkveno-knjižnega vpliva.

²⁸ Za bóg, dól, gospòd, gnòj, spròti, zŷòn.

kovali radi stare končnice debela na -o- (prim. v čakavščini mestn. vlási. Belić, Zametki po čakavskim govoram. Izvěstija petrogradske akademije XIV 2, str. 209). Pri končnici po deblih na -u imamo sicer v slovenščini široki o pod sekundarnim potegnjenim naglasom (prim. dólu iz dolù; glej dólù pri Škrabcu, Cvetje XIII 9 in XIV 10). Vsekako sem imel tudi tu vtis omenjenega pretvarjanja in bolj odprtega izgovora o. Podrobnejše zasledovati vprašanje nijans pri omenjenih samo dveh osebah ni bilo mogoče. Vendar lahko trdimo za Doberdobo sosednji Dol in Opača sela, da je tu $\hat{o} \rightarrow o^u$, pri tem pa že tudi v gotovih slučajih in pod gotovimi pogoji na prehodu k uo druge kakovosti, nego je uo za nosni o. Tak prehod o^u v uo bi se dal razumeti posebno v zvezi s Škrabčevim naukom (Cvetje XII 11): „kjer se $\check{e}$ [t. j. prv. dolgi $\bar{e}$] izgovarja za **ie**, se $\hat{o}$ za **uo** (tako zlasti na Beneškem)“²⁹; imamo namreč na goriškem Krasu res **ie** za $\check{e}$ (pri Štreklju **ie**, v izgovoru Marušiča in Žužiča **ie**: rieč, díelo, llet; pri Sommaripi je že drugo: **eí**, **e** in **i** (o čemer gl. gori). Polne paralele seveda ni, ker ima tudi Štrekelj **ie**, za $\hat{o}$ pa **ú**; vendar navaja tudi on strahúóv^s in pod. Na podlagi izgovora za $\check{e}$: **eí** ali **ie** je Miklošič delil slovenska narečja v vzhodni in zahodni pas; meja mu pa ni bila, kakor pravi Vergl. Gramm. I² 310, natanko znana. Vzhodni pas mu je obsegal Ogrsko, Štajersko, Hrvaško, vzhodno Kranjsko, slovensko Istro in Primorje, zahodni pa Koroško, severozahodno Kranjsko in slovensko Beneško (ib. 310 sl.). Oblak se je sicer uprl tej delitvi (prim. Starejši slovenski teksti 12. Let. Mat. Slov. 1889; Ljublj. Zvon 1895, str. 311) ter razvil novo na podlagi starega reduciranega vokala, t. zv. polglasnika **ɤ** (prim. Arhiv XVI 163 sl. in Doneski k histor. slov. dialektologiji I 8, Let. Mat. Slov. 1890). Vendar ne more biti dvoma, da je prehod od **eí** k **ie** dijalektološki-geografično zelo zanimiv. Za Pivko n. pr. morem reči, da v refleksu za $\check{e}$ že ni več diftongičnega elementa, kakor je na Dolenjskem in kakor ga je pisal Trubar, glas je enoten s sledečo ozkostjo. Krelj iz Vipave v tem tudi ne sledi povsem Trubarju. Po izgovoru ženske iz Vrhpolja nad Vipavo je $\check{e}$ tam ozek **e** s precejšnjim prehodom k **i** (**eí**); vendar je glas še enoten. Če pa je glasnejše in s poudarkom izrekla kak (tudi isti primer) je bil slišati že tudi slab diftongični **i** v **eí**; tak razpad in prehod se je torej zgodil pri energičnejši izreki. Posebno lep enoten izgovor **eí**, ki je mogel napomniti možnost pretvorbe v **ie** v nedaljnem sosedstvu, sem čul posebno v imenu za pritok Vipavščice Bela. Pretvorba ozkosti v nasprotno smer pada pač v okraj med Štíjakom in Rífenberkom. Na Goriškem Krasu imamo že **ie**. Vidimo tedaj, da je v jedni smeri meja ali prehod omenjenih refleksov približno za razvodno črto med Črnim in Jadranskim morjem ob Nanosu. Pa o tem le mimogrede. Refleksi za $\hat{o}$ so po gornjem na Goriškem Krasu: o^u — $\hat{o}$ — $\bar{u}o$ — **u**; pri tem je $\bar{u}o$ druge kakovosti nego refleks za nosni o.

²⁹ Prim. tudi koroško **ie** — **ue**.

Mislim, da sem dijalektološko stran vprašanja dovolj obširno predstavil in da nauki dijalektologije, ki je tudi v meri, kakor se danes nahaja, predvsem merodajna pri presoji jezikovnih pojavov, dovolj jasno pričajo, da bi za naš kraj prvotno dob bilo *d^uob*, a dol je *do^u*, ozir. reducirano *dô^u* z *o*, ki prehaja (po Škrabčevu, „ki se preлива“) v *u*. Z druge strani nam ista metodologija dijalektološkega preiskovanja omogoča po dostopnem gradivu (Zakrajšek, podatki in dr.) povsem trdno in nedvoumno določitev dijalektičnega izgovora krajevnega imena in izpeljank iz njega v nekih isto predstavljajočih fonetičnih oblikah, kakor *Doberdô^u*, ozir. *Doberdô^ub*, drugje tudi *Doberdô^u*, ali z dvojnimi naglasom *Dóber-dô^u* — *Dóber-dô^u*, v izpeljankah *Doberdô^ubci* — *Doberdô^uci*, *doberdô^uski* in pod. z istim ozkim *o*, ki se bliža *u*; nasprotno pa je izgovor pisanega *Doberdob* negotov: ali tudi *jednak*, ali drugačen, nikakor pa ne s pravim refleksom za prvi nosni *o*, kvečjemu tak kakor v gori opisanem izgovoru mestnika v „Doli“. Pa če bi končno tudi bil kak *Doberd^uob* = *ɣe^luob*, se ne bi dali iz njega razlagati navedeni podatki in odgovarjajoča jim pisava *Doberdo* — *Doberdô*. Radi tega vsega, ki se v glavnem niti ne da ovreči, smo linguistično znanstveno naravnost primorani, potem glasoslovnih zakonov izvajati krajevno ime iz prvotnega *Doberdol* in ne *Doberdob*, ali, kakor je to pri imenih z navadnimi nesvojljivimi pridevniki običajno, najbrže z določno obliko pridevnika *Dobridol* (prim. srb.-hrv. *Dobri Do* v zagr. akad. Rječniku i. dr.)³⁰. V resnici tudi nahajamo na stari Floriančičevi karti Kranjske iz l. 1744, ki se nahaja v posvetovalnici ljubljanskega magistrata in v kranjskem deželnem muzeju³¹, zapisano *Doberdol* (za *Dol* stoji *Vallon*).

Edino iz *Doberdol* pa je tudi mogoče priti na neprisiljen način do razlage rabe in pisave oblike *Doberdob*, medtem ko je narobe, kakor smo videli, stvar nemogoča. Historično-dijalektični razvitek izgovora prvotnega *Dóber-dô^l* je mogel preiti le sledeče faze: najpreje *Dóber-dô^u*, dalje vsled redukcije *Doberdô^u* — *Doberdô^u*, poleg katerega se je vsled nalahnega strnjenja ustnic na koncu razvila tudi dubletna oblika *Doberdô^ub*, kakor je zlasti lepo razvideti iz opisa g. stotnika R. Maistra in kar je moglo dati prvi povod sedanjemu uradno-slovenskemu in knjižnemu *Doberdob*. Vsled fonetično identičnega bilabijalnega značaja glasov *u* in *b* je omenjeno strnjenje ustnic pri reduciranem diftongu — *ô^u* povsem naravno in ni treba in niti ne prav mogoče seči po Zakrajškovem podatku (str. 439.), da se „v gorah posebno okoli Koborida sliši prav pogosto *b* mesto *v*“. „Lahko bi se“, pravi dalje, „po besednjaku vse tiste besede naštele, ktere imajo

³⁰ *Ri* med soglasniki se je tudi na Goriškem skrajšalo v smeri k samoglasniškemu *r*, prim. *pršu*, *prjeten*, *krčim* za *prišel*, *prijeten*, *kričim* (Zakrajšek, str. 433 in 438). Taka redukcija je zadela še *ru* in *re* (ib.).

³¹ Naslov je: „*Ducatus Carnioliae tabula chorographica, jussu, sumptuque inclytorum provinciae statuum geometricae exhibita, per I. Dismam Florianschitsch de Grienfeld, Paroch: et Consist: Archid: Officii Sitticiensis, et per Abrahamum Kaltschmidt aeri incisa. Labaci 1744.*“

v kot sprednik ali srednik.“ Iz tega in primerov sledi namreč, da se to zgodi le s predsamoglasniškim **v**: prim. str. 439. benograd, birtnja-birtnje (prim. tudi sicer po slovenskem se nahajajočo izreko „birt“ za „Wirt“), bidem, bino, bedró „jasno“, lobi, člebék, str. 341. bidu — bid'la („okoli Tmina“), str. 396. benograd, bino, str. 396—7. člebék („sem slišal samo okoli Koborida“) in str. 440. beženem = iz- (za prv. prefiks vy-). Na Kozlerjevi karti, pa tudi v Rutarjevi drugi knjigi o Goriški (str. 55) prim. n. pr. Prebačina za Prvačina, a pri Baudouin-u de Courtenay (Nektere opazke. Gorica 1873, str. 22) „člebč“ (v govoru moža iz Čiginja pri Tolminu)³². Tak prehod **w** v **b** je znan v raznih nemških narečjih (prim. Grundriss der germanischen Philologie I² 717), pa ne smemo prezreti, da so se, kakor znano, naselili tudi na Goriškem, posebno na Tolminskem ob Bohinju, nemški kolonisti iz Tirolskega, kakor kaže na to že ime „Nemški rut“ (prim. kar pravi o njih Baudouin str. 11, sl. in 53). To tujo kolonizacijo na slovenskih tleh v preteklih dobah bi trebalo v zgodovinskih spisih bolj natančno predstavljati, nego se navadno dogaja (n. pr. v Rutarjevi knjigi o Goriški ali v Grudnovi zgodovini in dr. se skoro ne ali pa le prav malo omenja). Celotna studija o njej bi bila vsestranski važna in zanimiva³³. V našem slučaju dokazuje že podatek o središču omenjene posebnosti v tolminskem in kobaridskem okraju, da je nastala v zvezi z nemško ter se razprostrla menda tudi preko svojih prvotnih mej nemških naselbin. Ako v novovisokonemščini po Grundrissu str. 718. tudi končni **w** prehaja v **b**, n. pr. v Wittib poleg Wittwe, je v tem že ložje nahajati prototip za razvitek sekundarnega končnega **b** v imenu Doberdob, vendar je fonetični pogoj tu, kakor smo videli, lahko tudi že čisto drug, redukcija pod vplivom že drugega tujega miljeja.

Oblika Doberdob izvira tedaj lahko iz dijalektičnega, a napačno razumljenega izgovora za Doberdol, še bolj resnično pa morda iz take zabeležbe tega izgovora, pri čemer je zelo mogoče že s samega početka igrala ulogo napačna kombinacija z dob „Eiche“. Naroda ne smemo kriviti za to, saj deloma še dandanes doma v kraju izgovarja, kar se je organsko razvilo v lastnem narečju iz prvotne besede, kakor govori tudi še „v Opacelah“, dasi se navadno rabi in piše Opatje selo. Zato pa v obliki Doberdob tudi ni videti morebiti prave t. zv. narodne etimologije, zamenjave besede gotovega porekla z drugo po glasovih podobno; saj mu beseda dob niti ni znana. Kot klasični primer neke narodne etimologije naj navedem le po hrvaškem zagrebškem akademičnem slovarju srb.-hrv. Drenòpolje

³² Prim. tudi zamenjavo **b** — **w** v nemških oblikah krajevnih imen kakor n. pr. Begunje — Wigaun itd.

³³ Spis J. Vrhovca „Grmanstvo in njega vpliv na Slovanstvo v srednjem veku“ (Ljubljana 1879, izd. Matica Slovenska) je nekaj družega in tako isto ne podaja podrobnih dat za slovensko zemljo. Z nemškega stališča se bavi s tem vprašanjem n. pr. O. Kaemmel, Die Entstehung des österreichischen Deutschtums. I. Die Anfänge deutschen Lebens in Österreich bis zum Ausgang der Karolingerzeit (Leipzig 1879) i. dr., ali tudi to ne odgovarja našim znanstvenim potrebam.

„Adrianopol“ (bolg. je danes Odrin, tur. Edirne), kakor bi bilo iz slovanškega drĕn in polje, pa je iz grškega Hadrianu polis „Hadrianovo mesto“! Seveda bi tudi tu lahko kdo rekel, kaj Hadrijan! Drenopolje je samo po sebi umljivo, dren in polje sta povesod doma! Dijalektična izgovarjava Doberdó^{ub} je mogla sicer sama dati povod k pisavi Doberdob, ali kdo jo je prvi zapisal in tako odprl vrata sedanji obĉi in tudi v tamošnjem lokalnem prometu vkoreninjeni rabi in zameni z dob „Eiche“, se-li je to zgodilo v občinski ali šolski pisarni ali drugaĉe, ne morem doloĉiti, sili pa me k takemu sklepu neizogibno celokupnost vseh podanih podatkov in razmišljanj. Źeleti bi seveda bilo, da bi vedeli poleg oblike „Doberdol“ na karti iz l. 1744 tudi še za vse druge starejše historične oblike imena ter imeli sploh celo zgodovino njega pisave, ali to mi ni dostopno; morebiti pridejo na sled tej stvari naši zgodovinarji.

G. ravnatelj prof. dr. Mantuani je bil tako ljubezniv, za kar mu izrekam srĉno zahvalo, da me je opozoril, da je našel v starih urbarjih enkrat zapisano „Doberdob“. O tem mi piše (v dopisu od 2. avg. 1917): „V Gorici je Źivel koncem 15. in zaĉetkom 16. veka neki „Raschawer“, ki je imel mnogo posestev na Goriškem in drugodi. Tudi na Doberdobu. L. 1524. je zasnoval urbar svojih posestev in dohodkov. Na listu 96 a beleŹi zemljišĉe na Doberdobu in piše: Doberdob. MoŹ je utegnil biti Nemeĉ, ker je pisan urbar v nemšĉini. Jeli bil zmoŹen ĉuti prelivajoĉe se glasove, to je dvomno; da je napisal **b** ob koncu, je umljivo, ker so ga pisali Nemci takrat navadno na mestih, kedar sta se sklepali ustnici (umb mesto um, fromb mesto fromm, frembd mesto fremd itd. — Za „Dol“ ima „Urbar des Ambt zu Gortz“ iz l. 1564. na listu 238 „Doll“.

Iz pisave „Doll“ bi se hotelo sklepati na izgovor konĉnega **ĭ**, kakor se je tedaj po Dolenjskem po uĉenju in pisanju naših prvih protestantovskih pisateljĉev res še govorilo. Toda na podlagi tega ne smemo sklepati o tem tudi za vse drugo slovensko ozemlje. Na Koroškem, Gorenjskem in na krajnjem zapadu se je prehod **ĭ** v **ũ**, oziroma **w**, izvršil mnogo preje nego na Dolenjskem, kjer se je prvotnejši izgovor nedaleĉ od Trubarjeve oŹje domovine okoli Št. Vida pri Zatiĉini ohranil deloma celo do naših dni (prim. F. Mĉtelko, Lehrgebäude der slow. Sprache str. 7, dr. K. Štrekelj, o Levĉevem slovenskem pravopisu in njega kritikah str. 63 i. dr.)³⁴ Za Koroško navaja Dalmatin v „regištru“ kokauniza, razven tega piše mauha, kar kaŹe na pot preko Koroške (prim. Škrabec, Cvetje XII 4). Ker rabi A. da Sommaripa (1607) dosledno za konĉni **ĭ** — **u** (**w**), za sonantiĉni **ĭ** — **ou**, **o**, **u** (prim. Oblak, Doneski II 12), moramo misliti, da se je ta prehod priĉel za njega divinsko in tedaj tudi goriško-kraško nareĉje mnogo preje. V to smer kaŹejo tudi notranjski pisatelji XVII. stol. kakor M. Kastelec ali tudi p. Janez od Sv. KriŹa (prim. Škrabec l. c.). NajvaŹnejše pa je, da piše Vipavĉan Krelj Źe l. 1567 pod vplivom svojega

³⁴ G. ravnatelj A. Ćrnivec mi je zatrdil, da je slišal **ĭ** pri Zatiĉini še od stare generacije in da mlajši tak izgovor ni veĉ prijal.

domačega narečja vovno, zhovnar, vouk (prim. Oblak, Zur Sprache Krell's v Archiv f. slav. Philol. XIX 336). Radi tega tudi pisavi krajevnega imena „Doll“ iz l. 1564. ni pripisovati nobenega odločilnega pomena. Da se v pisavi krajevnih imen po tradiciji še ohranja starejši izgovor, ko ga v istinitem življenju jezika že več ni, lepo kaže n. pr. pisava Lonk za „Loka“ še koncem XIII. stol., ko gotovo že ni bilo več nosnega izgovora v tamošnjem narečju (prim. pisateljeva razprava „Freisingensia“ II, str. 84).

Ako pa se je sredi XVI. stol. po podatkih naše historične dijalektologije na goriškem Krasu brez dvoma že govorilo ū za končni I, se je moral tudi okoli l. 1524. najmanje že nahajati prehod takega glasovnega razvitja, s katerim se da prekrasno združiti gori omenjena pisava po Nemcu napisanega urbarja. V slučaju, da je to najstarejši zapis in vir oblike „Doberdob“, nam bi postal njen postanek po vsem rečenem takoj umljiv, umljiva pa tudi pot iz urbarjev do izvestne uradne rabe in med narod kot že stara dubleta poleg refleksov prvotnega slovenskega poimenovanja „Doberdol“; le vir bi ji bil drug in ne dijalektično-fonetičen. Da pa je Nемеc prvi zapisal ime, temu se je najmanje začuditi.

Slučaji knjižne zamene niso tako redki, kakor bi se moglo morebiti misliti, naleteti jih je ravno nasprotno celo pogosto. Kot nekaj podobnega in na prvi pogled morda še bolj čudnega naj najpreje nakratko navedem navidezno po dijalektnem izgovoru popolnoma pravilno pisavo z navidezno povsem jasnim pomenom imena Celovec za srednjekoroško C̅loūc — Cloūc (prim. Lessiak, Archiv für slav. Philol. XXVII 421), kakor da je od korena cěl- v cělina i. dr. (prim. I. Scheinig, Archiv XXVII 153), dasi to ni res in znanstveno tudi ne vtemeljivo. Srednjekoroško I priča za prvotno IJ (prim. starejšo slovensko pisavo Celjovec, n. pr. Trdine v prvi dobi njegovega pisateljstva³⁵), kajti I postane ū (w) in bi se tedaj moralo glasiti Cwoūc, ako bi bilo izvajati od cěl-ov- (prim. bvahú = blago, dvāca³⁶ = dlaka, hvava = hvala, cvop = klop, covu = kolo, másvo = maslo, débvo = deblo itd. Kres, I 460 v J. Scheinigga razpravi o rožanskem narečju na Koroškem.) Iz istega vzroka odpade tudi razlaga L. Pintarja iz stvořb (Archiv XXVI 635 in XXXI 382). Poleg tega imamo na zahodu in vzhodu dijalektične oblike, ki ne kažejo le v isto smer, temveč še naravnost podajajo prvotnejšo obliko imena. Baudonin de Courtenay je zasledil na Tolminskem obliko Cv̅lōūc (Archiv XXVI 160), Lessiak v zgornji dolini rečice Bače na Goriškem Cv̅lilouc (Archiv XXXII 189), a v Ziljski dolini na Koroškem C̅blōūc (Archiv XXVII 412). K temu lahko še jaz z jedne strani opozorim na pozabljeno ali neopaženo Zakrajškovo obliko Cv̅lilove in cv̅lilovške piščalke v narodni pesmi (str. 439), z druge strani pa morem dodati še novo dejstvo, da se ista oblika kakor na

³⁵ Prim. Kopitar, Glagolita Clozianus XLI: „Klagenfurt Slavis est C̅lōv'c sive malis C̅ljōv'c“ (obliki imena sta tiskani s cirilico).

³⁶ Z znakom „spiritus asper“ zaznamuje Scheinig (prim. l. c. str. 414) koroški izgovor soglasnika k kot „slab nastavek v grlu“. Je to v grlu artikuliran eksploziven soglasnik, ki bi ga bilo bolje zaznamovati s „spiritus lenis“.

Goriškem govori tudi na Štajerskem po sosedstvu s Koroško, in sicer v Gornji Savinjski dolini (po sporočilu slušatelja g. B. Pozniča iz Šmartna pri Gornjem gradu) in nad Celjem (natančneje v Novi čerkvi pri Vojniku po sporočilu nekdanjega slušatelja J. Pinterja odtam). Že na podlagi tega nimamo nobenega povoda dvomiti, da je bil prvotni koren v imenu cvil- (prim slov. cviliti — cvěliti). Potrjujejo nam pa to še poleg drugega izraz cviliti kot bajeslovni ali pravzaprav praznoverski terminus technicus (prim. J. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štaj. Slovencev str. 108: „Čuje se večkrat v zraku cviljenje od Navja.“³⁷), slovanska krajevna imena iz istega korena kakor n. pr. češ. Kvilice (Sedláček, Mistop. slovník histor. král. češk.) i. dr., pa tudi nemško ime za Celovec — Klagenfurt (ne glede na druga pojasnila). Prvotna oblika je tedaj bila *Cviljavъcъ s sufiksom — av — (prim. po Scheiniggu v rožanskem narečju norčov = norčav. Kres I. 621).

Vprav argumentum ad hominem pa je za naše vprašanje, kako pride v navado knjižna oblika imena namesto dijalektične narodne, slučaja Doberdò — Doberdob popolnoma paralelni slučaj Opaća sela (Opacela) — Opatje selo. Tudi o tem imenu so pisali slovenski dnevniki o priliki navajanja v vojnih poročilih ter so se po pravici odločno izrekli proti pravecatemu monstrumu pisave na kartah in v oficijalnih poročilih Oppacchia sella. Ali Opatje selo, kar so predlagali po občini rabi in kar je tudi uradno-slovenska oblika na pošti, v občini in v šoli (prim. že navedeni Gemeindelexikon str. 14. ali tudi S. Rutarja drugi del o Goriški str. 123), ni le nedijalektična, torej v svojem narečju neorganska tvorba, temveč tudi kot taka ne odgovarja glasoslovnim zakonom tamošnjega kraja. Pa tudi sicer vlada v podatkih navidezno velika zmešnjava. Zakrajšek je pisal Opačje selo (str. 343), kar navaja kot dubleto tudi Gemeindelexikon; isto piše Kozler v imeniku k zemljevidu (str. 17), na karti pa ima Opačji Sela. Štrekelj je zapisal Opaće selo (str. 3); g. Hrovatin, ki je odtam iz Dola doma, pa je g. Vugi (gl. gori) imenoval kraj nekako Opaća — Opaćja sela z mehkim afrikatnim (zaporno-prepišnim) glasom med **čj** in **čj**. G. Žužič, ki je tudi iz Dola doma, kakor g. Hrovatin, je, kakor sem že gori omenil, nazval kraj Opačje sela, zapisal pa Opatje selo, kakor, „se piše poštni naslov.“ Že iz dosedanjega sledi, da je prava narodna, dijalektična oblika prvič v množini (Hrovatin, Žužič, Kozlerjeva karta) in da se drugič izgovarja z mehko afrikato **č** (Štrekelj, Hrovatin), ki se sicer v navadni pisavi nadomešča po večini slovenskih narečij in po književnem jeziku s **č**, ki pa se je za prvotno skupino — **tj** — (— **kj** —) še ohranila na zahodu (prim. Miklošič, Vergl. Gramm. I² 340 sl.). Štrekelj jo primerja srb.-hrv. **č** (str. 8), Zakrajšek istrskemu **ć** (str. 344 v primeru hći „na Krasu“). Po Škrabcu se na Goriškem „semtertja“ govori za ta **č** tudi **k**, n. pr. hki, pekina (Cvetje XII 12³⁸).

³⁷ Prim. tudi še n. pr. Dr. I. Máchal, Bajesloví slovanské. V Praze 1907, str. 72 sl. To isto je tudi v istega „Nákres slovanského bajesloví. Praha 1891.

³⁸ Prim. tudi Miklošič l. c. str. 341.

Zanimivo je, da podava Kozler na karti in v imeniku za kraj v sredi med Cirknim, Kanalom in Tolminom Pekina (laški Pechina), medtem ko stoji na specialni in generalni karti Pečine. Različna končnica v pridevniku Opačji (Kozler) in Opačje (Žužič) se razlaga iz redukcijskega samoglasnika, t. zv. polglasnika **ъ** za **e** v množini srednjega spola (prim. Štrekelj str. 72 in 42). Restituirana dijalektna oblika bi bila tedaj po vsem množ. sr. sp. Opačъ selъ, kar je po izgovoru tudi moglo dati povod za pisavo v jednini. Vse dosedaj rečeno pa prekrasno osvetljuje in potrjuje dogodek z Marušičem, ki sem ga moral že gori omeniti. Bivši župan prav v Opačih selih in odtam tudi doma mi je večkrat odločno zatrdil, da se njegova občina nedvomno imenuje Opatje selo, dasi sem ga opozarjal na tako avtoriteto, kakor je bil prof. Štrekelj, sam ožji mu sorojak s srednjega Krasa. Štrekljev podatek Opače selo je tako isto odločno zanikal. Kdo pa si more predstaviti moje veselje, ko se je po daljšem času (več urah) nenadoma sam spomnil, da kmetje med seboj prav za prav „po domače“ pravijo kraju „v Opacelah“. Samo ob sebi se razume, da „v Opacelah“ (v dijalektni obliki mestnika množine na — ah) fonetično ne more biti drugo, nego skrčeni izgovor, t. zv. haplologija (prim. lat. nutrix iz *nutritrix, steksl. dobryjē iz *dobry-jeje itd. Brugmann, Grundriss der vergl. Gramm. der indogerm. Sprachen I 2², str. 857 sl.; Vondrák, Vergl. slav. Gramm. I 385; prim. še n. pr. rus. blizorukij „kratkoviden“ iz blizo-zorokij z zorok - = slov. zrak in korenem, kakor je v „zreti“.) V našem slučaju se je „v Opacelah“ moglo skrčiti le iz „v Opačih + selah“ (gl. Štrekelj str. 72), morda preko „v Opačъ + selah“ z nesklanjanim prvim delom kakor n. pr. v „v Dobrepolah“ na Dolenjskem³⁹. **Č + s** (t. j. **tš + s**) je dalo po asimilaciji prvega soglasnika k drugemu **c** (t. j. **ts**) ravno tako kakor n. pr. v nocej iz noč - so -. Psihološki se opisana, skoro neverjetna pozabljenost Marušičeva, kakor sem opazil, tako razlaga, da mu je izraz Opatje selo res jedino navaden, ker se rabi v tamošnjem lokalnem prometu in ker tudi ve za sedanjo občo rabo; z druge strani me pa ni mogel prav razumeti, da hočem jaz izvedeti podatke iz najpriprostejše govornice, če so še tako skriti, saj je zelo mogoče, da se taka stvar v kraju sploh že v obče pozablja, ker jo izpodrinja uradna ali knjižna raba. Omeniti je pa tudi to, kar dijalektolog na vsakem koraku naleti, da se priprost človek pred izobražencem in zlasti še pred izprašujočim dijalektologom nekako sramuje svoje domače govornice in jo, kolikor le more, pretvarja v književno šolsko obliko, ki se mu zdi lepša in znak višje olike, kar sicer velja, le dijalektologu kazi veselje, kakor bi se n. pr. tudi botanik lepo zahvalil, ako bi mu kdo ponudil umetno cvetko mesto naravne, in če je ta še tako nekazna. Mislim, da se da takemu mojemu pojasnilu težko kaj ugovarjati; a kakor je tu z Opatjim selom proti „Opacelah“, tako je približno tudi z Dober-

³⁹ Prim. Levstik v „Popotovanju iz Litije do Čateža“: „v Dobrépoljah, po Dobrépoljah“ (Zbrani spisi III 180 sl.). Škrabec, Cvetje XIII 2 razlaga sicer Dobrépolje iz Dobroepolje, ali jaz temu ne morem povsem pritrditi.

dobom proti „Doberdòu“ — oboje prvo je uradno-slovensko proti neoficijalni obliki priproste govorice, ki je našla svoj odmev tudi na avstrijski specijalni in generalni karti po skoro vseskozi jima lastnem in vse hvale vrednem pravilu. Po postanku je pridevnik opač — opač (v navadni pisavi) svojivni pridevnik iz prvotnega *opat-j-, kar se v krajevnih imenih pogosto nahaja, n. pr. Ruperč vrh, Janče, Štepanja vas, Slovenj Gradec, Banja Loka, Carigrad (za Carj-grad) itd. Pridevnik opač sam se vporablja tudi še sicer v krajevnih imenih po Slovenskem in sosednjem Hrvaškem: n. pr. Opatče po Kozlerju na Koroškem in Apače, nem. Abstall, po istem na Štajerskem blizu Radgone, „Opače zdola Ceste“ in „Opače zgora Ceste“ po navedeni izdaji „Gemeindelexikon“ str. 90 kot „Ortsbestandteile“ znane Opatije. Sufiks — **ija** v Opatija sploh ni prvotno slovenski in slovanski, temveč tuj (prim. Miklošič, Vergl. Gramm. II 69 sl.; Vondrák, Vergl. slav. Gramm. I 405). O sufiksu — **ij** — v pridevniku opatji iz *opatij - se tega ne more reči, vendar se ne nahaja v naštetih krajevnih imenih. Splošnemu občinstvu je menda zato priročnejši, ker bolje spominja na zvezo z opat. Kdo, zakaj in kako je spravil v tem slučaju to obliko na dan, morem seveda še manje določiti nego gori glede Doberdoba. Nedvomno pa je tu popolnoma jasno, da nima nobene zveze z organično dijalektično obliko Opač selb in da je drugega — nenarodnega, umetnega izvora⁴⁰. Ako ni bilo kako knjižno modrovanje vzrok, je moglo dati povod pisavi s **tj** i opazovanje, da se tudi sekundarno **tj** iz - **tj** - pretvarja na Goriškem v č n. pr. v treči (prim. Zakrajšek str. 438 in Miklošič, Vergl. Gramm. I² 341). Iz tega pa tudi sledi, da je izgovor Opatje selo za tamošnje kraje že kot tak nemogoč. Pisavo na kartah Oppacchia sella imamo pač brati Opačja sela ali še preje Opača sela z mehkim **č** (**čj**), kakor je omenjeno v podatku g. Hrovatina. Vsekako stoji to, kar je skrito za črkami, zelo blizu dijalektičnemu izgovoru. Da se kartografija poslužuje takih oblik, je popolnoma pravilno, seveda so pri tem žalibog uvekovečene prepogosto tudi različne napake, nastale vsled slabega razumevanja ali slabega zapisovanja imen. Predvsem pa je grajati način transskripcije, ki je tudi za geografsko vedo že zastarel in, razume se, vse preje, nego znanstveno-fonetičen. Čemu se dandanes ne vporablja že precej obče sprejeta lingvistična transskripcija glasov, je težko umeti. Kaj je treba v Oppacchia sella že dvojnih **pp** in **ll** (zadnje radi kratkosti **e**? ki pa ni popolna)? Pisava **cch** za **č** — **č** pa je neverjetno starikava. Kak A. da Sommaripa je mogel še pisati kehi za kái (hči), noch za noč, trechi za treči, chifto za čisto itd. (gl. pri

⁴⁰ Prim. R. Peruška dokazano razlago imena Višarje (Carniola III 209): „Višarje je učeno izmišljena oblika“ za pravo slovensko Lušarje. Zanimiv podoben slučaj je tudi ime Okoslavci za vas v gornjeradgonskem okraju. Štrekelj pravi (Čas. za zgod. in narodop. III 54): „Pri nas se je iz pravilne dijalektične oblike Vukoslavci, kjer se je v smatral za predlog, naredilo naposled Okoslavci, naslonivši besedo na **oko**, od katere pa se ne delajo osebna imena“ (in po njih seveda tudi krajevna). Taki in podobni primeri bi se mogli poljubno pomnožiti.

Oblaku), ali v našem veku bi za slovenska imena posebno še v njih dijalektični obliki le pričakovali prikladnejši jim fonetično - transskriptiven način. Laški način transkripcije tudi ne more in ne sme biti uzorec (Pechina je lahko dial. slov. Pekina). Glede vprašanja o književni rabi oblike Opatje selo in temu podobnih, je moje mnenje, da ni priporočati, klepati in davati raznim krajevnim ali mestnim imenom umetno knjižno obliko in bi tudi ne bilo vselej izvršljivo, ker se mnogokrat ne ve za etimološki izvor. To velja tudi za glasove, v kolikor se dajo označiti z znaki pismenega jezika. Dalmatinski Split n. pr. je Split in ne Spljet, bosensko Livno je Livno in ne Hlijevno, ker se v dotičnih krajih prvotno č izgovarja kot i, naj je tudi v književnem jeziku zato lje — je. Zagrebški akademični slovar se sicer vpira pisavi Livno in hoče Hlijevno, ali s tega stališča bi morali tudi mi pisati Cviljavec mesto Celovec, a to bi menda nobenemu ne prišlo na misel. Konsekventnost do kraja ni v nobenem pismenem jeziku izvedljiva in čim bolj se odtuja od življenja in oddaljuje v umetno teorijo, tem preje lahko doživi, da se pozabi in preide preko nje na dnevni življenjski red. Najbolj smešne bi pa bile take označbe krajev na kartah, ki imajo vendar beležiti praktično vporabljive in resnično živeče oblike imen, ne pa biti zbirka za ljubitelja pravih in nepravih etimologij. Dà, meni celo niti na misel ne hodi, potegovati se morda za pisavo Opača sela mesto Opatje selo, dasi sam prvo pišem, ali celo za stari izgovor Dober-dol; občā raba je v tem drugem slučaju tudi moja raba, ker je prvotno tu že preveč oddaljeno. Mogel bi pa odločiti v tem slučaju kak pravi narodni dijalektični mestnik, ki je morda tako kje skrit kakor „v Opacelah“ (prim. sicer podatek g. nadinž. Skaberneta o rodivniku).

Pisava in tudi izgovor Doberdo spominja zelo na sosednje hrvaško dô iz dôo za dol. V neposredni hrvaško-čakavski sosesčini je bil prehod v dô najbrže drugačen, nego sicer v srpsko-hrvaščini: mogel je namreč — l pod gotovimi pogoji odpasti (gl. Leskien, Gramm. der serbo-kroat. Sprache. Heidelberg 1914, str. 112 sl). Moglo bi se tedaj tudi misliti, da je doberdovski izgovor v nekih ozirih lahko že na potu k temu. Slabo slišno ū bi se bilo potem razvilo iz o^u. Toda tega ne potrjujejo dijalektološki podatki, čeprav je končni diftongični ū slabeje artikuliran nego drugod po Slovenskem. Toda o tem dalje razpravljati ni tu mesta.

Pisava in po njej izgovor Doberdob ima to malo neprijetnost v sebi, da navaja k napačni predstavi pomena besede, prvotnemu pojmu povsem tujega. Naravno je tudi, da take predstave vsled pisave, ki je prišla že v občo navado, lahko vedejo celo do nepremagljivih prepričanj, posebno ako so se še kategorično ex cathedra brez dokaza potrdile hitro čitajočemu občinstvu v razširjenem časopisju. Tedaj se lahko kdo še vjezi, ako hoče drugi priti stvari do jedra in začne trditi drugo. Toda to zlo ni veliko! Saj je v navadnem življenju naposled razmeroma res vse eno, ali je kaj Dob ali Dol in kar si kdo pod tem predstavlja. Komur pa je do znanstvenega spoznanja, kako je in kako je bilo, temu je potreba tudi znanstvenega preiskavanja, tedaj pa ono ni več vse eno, temveč

je celo glavno vprašanje, ali je izhajati v našem slučaju od duob ali do^u(b)! To vprašanje je tu vprav matematične natančnosti in povsem naravoslovne eksaktnosti, kakor ima lingvistična metoda in vmes posebno še metoda prave znanstvene fonetike sploh mnogo skupnega z eksaktno metodo naravoslovja.

S tem bi bilo spočetka stavljeno vprašanje o razmerju med fonetičnima oblikama imena Doberdō — Doberdob z lingvistično-fonetične strani, mislim, dovolj obširno in za malokaj jezikovno-strokovno izobraženega in mislečega človeka tudi dovolj jasno osvetljeno in pojasnjeno. Vrinja se pa še drugo, tudi zanimivo in važno vprašanje, ki je tako isto odločivnega pomena, o postanku in načinu naziva za kraj po pomenu. V tem pogledu je še danes za presojo tega glavna podlaga Miklošičeva razprava „Die slav. Ortsnamen aus Appellativen“ I—II. (Dunaj, 1872 in 1874 v Denkschr. filoz.-histor. razr. dunajske akademije znanosti, XXI in XXIII zv.). Tu nahajamo pod dobr̃ (II 17) naravnost imena kakor Dobrodo (J. Gavrilović, Rječnik geografski-statističniy Srbije. U Beogradu 1846)⁴¹, Dobrodoli (Daničić, Rječnik iz književnih starina srpskih. U Beogradu 1863—4)⁴², Dobrii doli (ib.)⁴³ in Dobrodoljane (ib.)⁴⁴. Iz zagrebskega akademičnega „Rječnika“ moremo dodati k temu razen navedenega v pripombah še sledeče: Dōbrī Dō, Dōbrōga Dōla,⁴⁵ ime mjestima. *a*) mjesto v Metohiji XIV vijeka (i u Danič. rječn. Dobryj̃ Dol̃. Monum. serb. 94, l. 1330). — *b*) selo u Srbiji u okrugu užičkom. — *c*) selo u Srbiji u okrugu topličkom. — *d*) pomiñe se Dobri Dol̃ kao mjesto prije našega vremena, može biti koje od tri pređašña. — *e*) seoce u Hercegovini blizu Ravna. — Dōbrī Dōlac, potok v Srbiji (silazi u Tisnicu ispod sastavka Velike sa Crnom Tisnicom desno sa Bel'evine). — Dobrōdōl'e, mjesto pod ñivama u Srbiji u okrugu smederevskom. N'iva u Dobrodolu. — Dobrōdōskā (t. j. Dobrodolska), voda

⁴¹ Prim. k temu v zagrebskem akademičnem „Rječniku hrv. ili srp. jezika“ II 522: Dobrōdō (Dōbrodō), Dobrōdola (Dōbrodola), ime mjestima. Stariji je oblik Dobrodol̃ (tako je i u Daničićevu rječniku) a i u naše vrijeme dolazi kod kajkavaca Dobrodol. *a*) kao mjesto u Srbiji u sadašnjem okrugu požarevačkom pomiñe se XIV vijeka. (Monum. serb. 199, l. 1381) i u naše vrijeme ima u istom okrugu više mjesta tako nazvanih. — *b*) selo u Srbiji u okrugu pirotskom. — *c*) seoce u Hrvatskoj u podžupaniji zagrebačkoj: Dobrodol. — *d*) seoce (pustara) u Srijemu u podžupaniji rumskoj pomiñe se još XV vijeka.

⁴² V akad. rječn.: Dobrōdoli, ime jednome ili dvjema mjestima u Metohiji blizu Dečana. Dolazi XIV vijeka i u Daničićevu rječniku.

⁴³ V akad. rječn.: Dōbrī dōli, ime planini. Dolazi krajem XIII ili početkom XIV vijeka. „Dobrii Doli“ planina koju je kral' Milutin dao Hilandaru (Monum. serb. 69, l. 1293—1302. Danič. rječn.).

⁴⁴ V akad. rječn.: Dobrōdol'ani, selo u Metohiji. XIV. vijeka. „Dobrodol'ane“ (stariji oblik) selo blizu Prizrena (Monum. serb. 59, l. 1293—1302, ib. 86, l. 1327. Daničić, Rječnik).

⁴⁵ Dve točki zaznamujeta iz tiskarskih razlogov srbsko-hrvaški kratki potisnjeni naglas (mesto dveh „gravis“).

u Srbiji: na severoistočnom podnožju Kopaonika od stava Reke Bele i reke Dobrodoske do ispod Graševaca. Stariji oblik dobrodolskyj dolazi XIV vijeka: „do međe dobrodolske“ (Danič. Rječn.). — Iz Miklošiča in akademičnega „Rječnika“ razvidimo, da se nahaja krajevno ime Dobridol ali izpeljanka iz njega v srbsko-hrvaščini prav zelo pogosto. Nahajamo je pa tudi izven tega ozemlja, n. pr. v Macedoniji po stari generalnoštabni karti severno-zahodno od Velesa Dobridol, na kar me je opozoril g. šolski svetnik prof. Kaspert. Da imamo take pripomočke, kakor je neprecenljivi akademični „Rječnik“, tudi za sosednje jezike in narečja, mogli bi te podatke še dalje in obilnije izpopolniti. Pa ne samo z „dober“ se veže Dol, tudi z nasprotnim pojmom „zel“, „ljut“ in. pod. n. pr. po Miklošiču (ib.) Zlodo (prim. gori Dobrodo) v Srbiji, Ljuti Dolac (prim. gori Dobri Dolac) v Hercegovini. V tej zvezi je tako isto zelo zanimivo, da imamo z jedne strani z „dober“ označeno tudi „log“ v Dobry Ług „Doberlug“ na Lužiškem (gl. pri Miklošiču l. c. po J. Zwahr-a „Niederlausitzisch-wendisch-deutsches Handwörterbuch. Spremberg 1847“), z druge strani pa nahajamo na našem goriškem Krasu, a to prav v njega zahodnem pasu južno-vzhodno od Opačih sel (južno od Lokvice) — „Hudi log“. Pri Dob ni zaslediti označbe z „dober“, ni pri Miklošiču, ni v akademičnem „Rječniku“, kar znači, da tega nikdar ni bilo, kar pa je tudi popolnoma naravno, ker se o drevesu ne more reči, da je „dober“. Pod dąbь beremo pri Miklošiču (II 15 sl.) le sledeča epitheta: Lepi dob „Schönaich“ (po Valvazorju), Rydoduby (v Galiciji), Perunovyj Dub (J. Šaranevič, Izslédovanie na poli otečestvennoj geografii i istorii. Vo L'vově 1869), Černodub (na Češkem), Wili Damb (t. j. Veliki Dob) „magna quercus“ (na Pomorjanskem, po Hasselbacha in Kosegartena „Codex Pomeraniae diplomaticus“. I. Greifswald 1862); prim. še Štiri Dubi „Viereichen“ (na Lužiškem). V zagrebškem akademičnem „Rječniku“ (II. 838) nahajam le Babin Dub blizu Zadra v Dalmaciji (po A. Kačića Miošića znamenitem „Razgovor ugodni naroda slovinskoga.“ Mleci 1756, 238 b). „Dob“ je tedaj le „lep“, „črn“, „velik“, „babin“, „perunov“ itd., nikakor pa ne „dober“, ali „zel“, ozir. „ljut“, „hud“, kar pa je lahko, kakor smo videli, celi „log“, a zlasti „dol“. Zadnji slučaj pri Miklošiču celo nadkriljujejo druge zveze pojma „dober“ kakor n. pr. s „polje“, „kuća“, „zdenci“, „selo“, izvzemši jedino „voda“; pogosto je seveda tudi „polje“. Ne le „dob“ ni „dober“, tudi vsem Slovanom tako priljubljena „lipa“ ne, še manj kak „hrast“, „cer“ ali podobno, dasi se v krajevnih imenih neštetokrat vporablja. Tudi pri „lës“ ni zaslediti tega izraza.

Mislim, da je po predhodnem neovržno, da se res nahajajo v etnično identičnem miljeju krajevni nazivi Dobri - dol, in da jim odgovarjajo celo tvorbe z nasprotnim pojmom. Radi tega ni le popolnoma mogoč naš „Doberdol“ na zahodnem Krasu, temveč je pripisovati važen pomen tudi nazivu „Hudi log“, ki ne leži le v istem pasu goriškega Krasa, temveč poleg tega še ob „Dolu“ (Vallone), tekočem paralelno

z Doberdobom, in sicer kar tako, da je „Hudi log“ na eni strani, Doberdob na drugi strani Dola. Ta Dol se odcepi kot stara cesta od goriške, ki pelje čez Doberdob na Tržič, nekaj severno-vzhodno od Doberdoba in se razteza na jug proti Divinu (na južnem koncu so Jaml'e z nazivom po „jami“). Kako blizu je oboje, to se pravi v najbližjem, neposrednem sosedstvu; se lahko vsak prepriča iz karte: Doberdob leži neposredno poleg Dola, le v drugi kotlinski panogi, ki se Dolu najbolj približa z jezercem, nazvanim z istimi oblikami imena kakor Doberdob. Nazvanje „dobrdojska planota“ je pač sekundarno: na to kaže že jezero⁴⁶; sicer pa more biti srb.-hrv. Dobrido „dol“, „potok“ in „planina“ (gl. gori). Ne brez vzroka gre ravno tam čez tudi velika goriška cesta. Naravnost dokaziven argument pa nudi podroben študij specialne karte glede navpične obrazbe obeh omenjenih panog. Od juga proti severu se vzpenja Dol od 45 do 85 in pada potem na 71 in 59, na kar se do cepljenja obeh cest zopet dvigne na 66. Ob obeh straneh imamo proti vzhodu 175, 208, 209, 172, 187, proti zahodu 144, 164, 153. V črti doberdojskega jezera pa nahajamo sledeče številke: 10, 16, 6 (jezero), 14, 92 (vas Doberdob), odkoder cesta proti jugozahodu pada (88, 45, 11), medtem ko se v nasprotni smeri še nekaj vzdiguje (116), odkoder zopet pade na 66 (gl. gori). Ob črti jezerske kotline imamo na obeh straneh proti vzhodu 144, 164 in dalje od vasi Doberdoba 153, proti zahodu pa 140, 74, 88 in zahodno od vasi 118. Ako postavimo glavne številk vstrie, dobimo tabelo:

zahodna stran	jezerska črta	vzhodna stran
140	16	144
74	6 (jezero)	85
88	14	164
118	92 (vas)	153

Mislím, da te številke dovolj jasno govore za to, da se tu nahaja pravi pravcati dol, ki je mnogo bolj zarezan in globok, nego „Dol“ imenovani. Radi tega bo pač tudi „dober dol“. Vsakako pa ima vas po „dolu“ ime in ne narobe, a po vasi še planota, za kar se lahko dobe paralele. Ko so se Slovenci doselili in je nastalo ime, ni bilo še cestne proge, pomembna pa je bila za naselitev predvsem označena jezerska črta.

Tudi jezikovno leži oboje, kakor smo videli, v istem govornem pasu severno-zahodnega goriškega Krasa. Ne vriva se-li po vsem tem opravičeno v ospredje domneva, da je Doberdob s svojim prvotnim nazivom Dobridol le nekaka diferencijacija, neko razlikovanje v poimenovanju z ozirom na sosednji samo - Dol. V čem sestoji „dobrota“ zahodnega Dola proti vzhodnejšemu samo - Dolu, kaj je dalo povod k takemu razlikovanju, ne vem, ker nisem mogel študirati značaja kraja, kakor tudi ne vem, zakaj se imenuje na drugo stran Dola narobe „Hudi log“. Vsekako pa sledi že iz navedenih obilnih „Dobrih dolov“, katerim stoje nasproti tudi „Zli Doli“, velika lahkota možnosti take označbe. V

⁴⁶ O ozki geološki stiki planote in dola, ozir. doline na Krasu gl. še doli.

obče naj omenim, da je „dobrota“ zelo mogoče kakega fizičnega značaja (vsled zemlje, kraške burje itd.), lahko pa bi bila, kakor vemo iz drugih mnogih slovanskih krajevnih imen, tudi psihičnega izvora, t. j. v zvezi z nekdanjim bajeslovjem ali poznejšim praznoverjem. Pri tem nahajamo večkrat antitezo v sosedstvu, o čemer pripravlja dr. Peisker razpravo. Najbrže pa bo vzrok, kakor sem gori omenil, v globoki zarezi, napolnjeni celo z vodo, na Krasu veliko redkostjo.

Kaj drugega iskati v prvem delu zloženke, kakor se to n. pr. trdi v dopisu v Slovenskem Narodu 26. okt. 1916 v pripomnji k citatu iz mojega privatnega dopisa, da je namreč „dober“ pridevnik iz prvotnega dąbrъ kot starejše dublete k dąbъ (prim. Dobrova — Dobrava in sr. - bolg. dąbrъ „silva“. Miklošič. Lex. palaeoslov.), torej Doberdol „Eichental“, ne gre, ker nimamo povsem odgovarjajočih nazivov z dąbr-, pač pa ravno narobe tvorbe z dober „gut“. Tudi po pomenu ni dąbrъ isto kar dąbъ. Da je v mnogoštevilnih srbsko-hrvaških imenih Dobri Do in pod. „dobri“ „gut“, dokazuje že glasovna oblika, ki bi v srbsko-hrvaščini se morala sicer glasiti „dub-“ (prim. dub „Eiche“, Dubrovnik itd.), ker je nosni o dal tam u. O kaki morebitni narodni etimologiji bi bilo že samo po sebi težko govoriti, odklanja pa to naravnost po pomenu nasprotni naziv kakor Zlodo, L'uti Dolac ali tudi slovenski goriško-kraški „Hudi log“. S tem pa nečem trditi, da se ne bi vezali z „dol“ tudi izrazi za drevje, prim. po Daničičevem „Rječniku“ Lipova Prodolt, pri Postojni Hrastov Dol ali na Dolenjskem blizu Toplic (po sporočilu g. dr. Derganca) Dobindol (izgov. Dobindoū — Dobindu), nem. „Eichental“⁴⁷. Nahaja se gotovo tudi naziv Dobra, n. pr. severno-vzhodno od Kormina nad Medano. G. stotnik R. Meister je našel v Czoernigovi knjigi o Goriški že za l. 1292 Dobro kot „Holzfeld“ in na Dolnjem Avstrijskem Dobra „Waldhütte“; poljski je dąbrza „Eichwald“ (gl. Bernekerjev etimol. slovar). To bi se dalo še pomnožiti, ali v primeri s prvim ne odločuje prav nič in torej ne more priti v poštev; tudi je po pomenu drugo in sicer predvsem kolektivni izraz za gozd (hrastov gozd).

Nazivi z dol se nahajajo zlasti v južnih krajih, kakor se lahko prepričamo že iz akademičnega „Rječnika“ vprav nešteto krat, pozna jih pa tudi isti kraški in sosednji svet: prim. Veliki in Mali dol na goriškem srednjem Krasu južno in severno-vzhodno od Komna, Kanji dol pod Črnim vrhom (Črni hrib je tudi med Doberdobom in Dolom), Javorjev dol severno od Spodnje Idrije, Hrastov dol pri Postojni (tu je po sporočilu g. iz Postojne v okolici sploh vse polno „dolov“ ne vasi: Bukov, Voden itd., isto je po Dolenjskem⁴⁸), Dol nad Solkanom, Romandol na slovenskem Beneškem in Dol, potok v Reziji (Rutar, Beneška Slovenija str. 58 in 11) itd. Imen z „dob“ s Krasa ne morem navesti; izraz sam se

⁴⁷ Prim., kar govori o tem imenu, ki ga pa navaja v obliki Dobni dol, L. Pintar v Ljublj. Zvonu XXXV 323 sl.

⁴⁸ Vasi gl. v H. Freyerja Alphab. Verzeichnis aller Ortschafts- u. Schlösser-Namen des Herzogtums Krain in deutsch u. krainischer Sprache. Laibach, 1846.

dandanes ne pozna več (gl. gori). Naziv „dol“ pa je tu sploh običajni terminus technicus za kraške kotline („trichterförmige Vertiefung“, „Einsturztales“) in ne „dolina“, kar rabi kot termin „Doline“ geološka in geografska veda. To je bilo mnenje prof. Orožna (po sporočilu g. šolskega svetnika prof. Kaspreta). To razvidimo lahko tudi iz Orožnove prve knjige o vojvodini Kranjski, kjer na str. 65 sl. med dr. tako opisuje Kras: „Na Krasu je obilo ponikev⁴⁹, rup, kadunj ali dolov, koliševk in prirodnih predorov. Nadalje ga značijo mnoge votline, suhe jame, okapnice, ledenice, ponikalnice in občasne jezerske kotline.“ „Razni potresi so povzročili razne kadunjaste dole, rupe in jame.“ „O tvoritvi „dolin“⁵⁰ so mnenja različna.“ Doline so daljše in se raztezajo ob kaki vodi. n. pr. na Notranjskem po Orožnu (str. 71 sl.): 1) Planinska z Unico, 2) Pivška s Pivko, 3) dolina Nanosice, 4) močvirna Cerkniška s Cerkniškim jezerom, 5) Loška s potokom Obrhom, 6) Vipavska s pritoki Vipave in Vipavščico in 7) Reška z Reko. Kar se tiče zveze med planoto in doli na Krasu, je omeniti, da je kras sploh ves planota, ki je pretrgana z jedne strani „po nizkih, valovitih in malone vzporednih gričih in gorah“ (Orožen str. 64), z druge stani pa po vdrtinah, o katerih je bilo prej govora. Tudi Rutar v knjigi o Goriški govori na str. 9 o kraški planoti, dolih in dolinah v istem zmislu: „Kraška planota je obrobljena z golimi, precej visokimi hribi in pogorji. Površje je zelo neravno, nahaja se vse polno dolov in kotlinic ter malih goličav...“ „Kjer se nahaja med Krasom kaka dolina (n. pr. ob potoku Raša), ondi so pobočja nenavadno strma, in struga je prav globoko zajedena“ itd.

O raznih drugih razlagah, ki so bile brati v različnih, posebno v nemških časopisih (med drugimi zlasti v Neue Freie Presse), po dosedaj rečenem ni vredno govoriti. Za primer bodi „Doberdo = do brda“, kar se radi naglasa v Doberdò in radi prefiksa že samo po sebi onemogočuje.

„Doberdob“ je torej prvotno „Dobridol“: 1) Doberdo ni nikaka spakedranka, ampak že po Zakrajšku prava slovenska dijalektska oblika⁵¹, tujka bi bila „Doberdobbo“. 2) Doberdo ni moglo postati iz „Doberdob“. 3) Dijalektski izgovor obeh oblik priča za prvotni ustni in ne nosni o v korenu drugega dela. 4) Na karti iz l. 1744, sestavljeni od Slovenca, stoji Doberdol. 5) Zaznamovanje „Doberdob“ se med slovanskimi kraji ne le ne nahaja, temveč bi bilo jezikovno sploh nenavadno, pač pa je zaznamovanje „Dobridol“ zelo pogosto in povsem navadna stvar. 6) Doberdob urbarja iz l. 1524 je pisan od Nemca, kateremu je bilo in je po značaju njegovega narečja tudi moralo biti običajno sklepati labijalni končaj besede z **b**. 7) Doll iz l. 1564 se je moralo izgovarjati že z **ū**. 8)

⁴⁹ Prim. tudi k temu in drugim izrazom mnoga odgovarjajoča krajevna imena na Krasu.

⁵⁰ Med narekovajne znake je postavil besedo Orožen sam.

⁵¹ Seveda pa je taka pisava znanstveno dijalektološki nenatančna in ne odgovarja resničnemu izgovoru. Z druge strani zveni izgovor „Doberdò“ iz tujih ust, razume se, tuje in popačeno.

„Doberdol“ je poleg Dola, ali z mnogo bolj globoko zarezo z jezerom višine 6 proti Dolu z okoli 50. 9) V navadni rabi nahajajoče se oblike krajevnih imen imajo zelo mnogokrat pismen vir ter ne odgovarjajo neposrednemu in pravilnemu refleksu prvotne tvorbe. Navedel bi lahko še kaj, ali naj bo zadosti!

S tem sem po možnosti sine ira et studio poskusil s stališča svoje stroke, slovanskega jezikoslovja, razložiti zanimajoče nas vprašanje, pa vabim vse, ki bi imeli še kaj novega dodati, kake nove podatke ali pomiselke, naj jih blagovolijo objaviti ali tudi sporočiti meni. V kake polemike z nestrokovnjaškimi trditvami ali prepričanji brez dokazov se seveda ne mislim spuščati. Dokler se ne ovržejo podani podatki imenovanih dostovernih oseb in dijalektološke literature o istinitem izgovoru v tamošnjem narečju in se ne dokažejo navedenim nasprotujoča dejstva, da se n. pr. v Doberdobu govori $o \rightarrow u$ za nosni o , ali dol kot duoū in da more b na koncu prehajati v $\check{u}^b - \check{u}$, ali pod gotovimi pogoji celo odpasti itd., tako dolgo z Doberdobom kot že prvotno glasovno obliko ni in ne more biti nič; pač pa me vse rečeno metodiški neizogibno vede do sklepov v obrazloženem zmislu, dasi bi v nasprotnem slučaju takoj rad pripoznal, da se motim. Moj sklep tedaj ni nikaka trma, temveč le neobhodna konkluzija iz faktov. Ko bi namreč hotel narobe izvajati Doberdò iz Doberdob, kakor se to po navadi dela, bi se moral skoro vseskozi postaviti izven dostopnih mi faktov in operirati z drugimi le ad hoc izmišljenimi in nikjer ne potrjenimi ali pa prav oddaljenimi. Priznavam pa, da so podatki bolj slučajnega značaja, ker ne slone na sistematičnem in podrobnem študiju onega narečja; ali to je sedaj tudi v kaki gruči beguncev v polni in zadostni meri nemogoče. Vendar pa tudi mislim, da je vse važno in odločujoče vsaj v glavnih potezah toliko znano in jasno, da nikakor ne gre morda trditi o popolnem in obupavnem „nescimus“, ker bi ne bilo niti resnično, niti potrebno, ako se je že pojavila želja po razlagi. Poskus velja, enkrat tudi strokovno pretresti stvar. Gotovo pa je najiskrenejša želja mene samega, da se v obče še dalje izpopolni naše brezdvomno še vedno pomankljivo dijalektološko znanje. Torej na skorajšnje svidenje v — Dobrem dolu ali pa Doberdobu!

Gradec, na Sv. treh kraljev dan (z dodatki avg. mes.) 1917.

Ein Zusammenstoß der Landstände von Krain mit der Orientalischen Kompagnie. 1722—1723.

Von Arnold LUSCHIN von EBENGREUTH.

Die Schäden des 30 jährigen Krieges waren auch in den österreichischen Erblanden schwer fühlbar, obwohl diese in ihrer Mehrzahl von unmittelbaren Kriegsnöten verschont geblieben waren. Trotz des Friedensschlusses zeigte das Städtewesen überall tiefen Verfall, Handel und Gewerbe waren verdorrt, die Länder durchaus verarmt, die Staatseinkünfte elend. Dringend ersuchte Abhilfe versprachen die Pläne der sogenannten Merkantilisten-Schule, welche Hebung des allgemeinen Wohlstands und damit auch Hebung der finanziellen Leistungsfähigkeit der Erblande in sichere Aussicht stellten. Die anregenden Gedanken des kaiserlichen Kommerzienrats Dr. Johann Joachim Becher, eines gewandten, tätigen und wirtschaftsverständigen Mannes sowie seiner Nachfolger Schröder, Hörnigk u. A. haben den Lehren des Merkantilismus am kaiserlichen Hofe Eingang verschafft und die Behandlung wirtschaftlicher Fragen gewann in der 2. Hälfte des 17. Jahrh. hier an Bedeutung. Man erinnerte sich nun auch in den Kanzleien zu Wien und Graz wieder an den Wert des eigenen Küstengebiets mit seinen guten Häfen und einer seetüchtigen Bevölkerung, schüchterne Anläufe zur Belebung der österreichischen Seeschifffahrt wurden unternommen und trotz der Feindseligkeiten Venedigs fortgesetzt, nebstbei gab es allerhand Versuche zur Einrichtung von Manufakturen und zur Hebung des „Kommerziums“.

Die ersten tastenden Anfänge auf diesem Gebiet fallen in die lange Regierungszeit Kaiser Leopolds I.; die zwar kurze aber entschiedene Herrschertätigkeit Kaiser Josephs I. hat das Begonnene kräftig gefördert, zur Entwicklung gelangte die ausgestreute Saat aber erst unter Kaiser Karl VI.

Neben dem Prinzen Eugen, der in den Kaiser unausgesetzt drang die politische Lage auszunützen um Seegeltung auf der Adria zu gewinnen, wirkte in jenen Jahren auch der Landeshauptmann von Kärnten Hannibal Alfons Fürst von Porzia in Handelsfragen als starke treibende Kraft. Schon 1714 hatte er dem Herrscher eine Denkschrift zur Hebung des österreichischen Handels und Verkehrs überreicht, 1717 zum Vorsitzenden des neu angeordneten

„Conferential Congressus in puncto liberae Navigationis in dem Adriatico und Introducierung und Einrichtung des Commercii“ ernannt, erledigte er zu Graz vom 9. April bis 3. September 1717 in etwa 20 Sitzungen eine ganze Reihe wichtiger Vorarbeiten. Auch an dem Zustandekommen des kaiserlichen Patents zur „Einricht-Beförderung und Vermehrung des Kommerzii in allen Unsern Erb-königreichen und Landen, vornehmlich aber in Unsern gesambten innerösterreichischen Erblanden und Meerporten“ war er beteiligt.

Mit der Erlassung dieses Patents durch Kaiser Karl VI. (2. Juni 1717) waren die Ansprüche Venedigs auf ausschließliche Herrschaft in der Adria endgiltig zurückgewiesen¹⁾. Das Jahr 1718 brachte den Frieden von Passarowitz und den österreichischen Handelsvertrag mit der Pforte, welcher den Unterthanen beider Staaten freien Handel zu Wasser und zu Lande gegen Bezahlung eines Wertzolls von 3 % gestattete. Im folgenden Jahr erließ am 18. März die Erklärung von Triest und Fiume zu Freihäfen und am 27. Mai 1719 das Privilegium für die kaiserliche Orientalische Kompagnie. Sie war vorerst für den Großhandel mit der Türkei auf der Donau und zu Lande bestimmt, verlegte aber ihren Betrieb bald auch an die Seeküste, wo sie Niederlassungen zu Triest und Fiume einrichtete und den Seehandel in ihre Hand zu bekommen suchte. Im Jahre 1722 erwirkte sie die Erlaubnis zum Bau von größeren Schiffen und zur Erzeugung aller zum Schiffbau nötigen Dinge zu Triest, Fiume oder Buccari, zum Betrieb einer Zuckerfabrik u. dgl. m.

Von der Gunst des Kaisers getragen und mit einem Stabe geschäftstüchtiger Beamten umgeben, unter welchen ein Krainer, der junge Franz von Raigersfeld, ein Sohn des landschaftlichen Buchhalters Sebastian von Raigersfeld als ihr Vertreter erst zu Fiume und dann in Triest tätig war, gelangte die Orientalische Kompagnie schnell zu einer einflußreichen Stellung. Sie machte alsbald von ihren Ermächtigungen Gebrauch, ließ Holz zum Schiffbaue schlagen und nahm 1723 mit ihren drei Schiffen Primogenito, s. Leopoldo und s. Francesco Xaverio, die der Leitung des obgenannten Franz von Raigersfeld anvertraut waren, den unmittelbaren Handel mit Portugal auf. Sie trachtete überdies lohnendere Absatzverhältnisse zu Lande zu gewinnen und drang auf Verbesserung der Strassen und auf Anlage neuer Wege. Ihre Rührigkeit war jedoch keineswegs nach jedermanns Geschmack und war einflußreichen Kreisen der Bevölkerung unbequem, welche Aufrechthaltung der hergebrachten

¹⁾ Näheres in meinem Akademievortrag: Österreichs Anfänge in der Adria. Wien 1916.

Zustände wünschten. Das führte zu mancherlei Streitigkeiten. Die Altstadt Triest und die kaiserlichen Behörden beschwerten sich wiederholt gegen angebliche Übergriffe der Orientalischen Kompagnie und ihrer Bediensteten, die Landstände von Krain hingegen bekämpften die der Kompagnie zugeschriebenen Vorschläge zu Verbesserung und zur Anlage neuer Straßen, „als wodurch das Land Crain in das ganzliche Aufliegen geraten müßte.“

Den Anstoß zu dieser schweren Beschuldigung gab eine Eingabe der Stadt Laibach an den im November 1722 versammelten Landtag von Krain. Bürgermeister, Richter und Rat der landesfürstlichen Hauptstadt Laibach, heißt es in dieser, hätten nicht ohne Befremden und Bestürzung glaubwürdig vernommen, daß die Orientalische Kompagnie nicht bloß eine Straße von Triest nach Prosek durch das görzische nach Villach und weiters über Salzburg ins H. römische Reich schon in Angriff genommen habe, sondern auch noch eine zweite von Buccari nach Karlstadt plane. Beide Straßen würden zur Umgehung des Herzogtums Krain und der übrigen österreichischen Erblande führen, sie würden die Brückengefälle erheblich schmälern, den wenigen Handel und Wandel hintertreiben, der noch besteht, den Handwerkern und Wirten sicheren Gewinn nehmen, auf welchen sie beim Warendurchzug rechnen können und die armen Landesuntertanen völlig ihres Verdienstes aus Fuhr- und Vorspannleistungen berauben. Da wie gesagt durch diese Straßen, die bei feindlichen Einfällen eher schädlich als dienlich sein dürften, das Land Krain in äußerste Notlage gestürzt würde, so wende sich die Stadt an den Landtag vertrauensvoll mit der Bitte, dieser wolle diese dem ganzen Lande drohende Schädigung und die Schädlichkeit der von der Orientalischen Kompagnie geplanten Straßen dem Kaiser mit Nachdruck allergehorsamst vorstellen.

Den Landständen von Krain kam diese Beschwerde sehr gelegen, weil sie den zur Hebung von Handel und Verkehr getroffenen Anordnungen keinen guten Erfolg zutrauten und von den Maßregeln der Regierung nur mancherlei neue Anforderungen und Schmälerung der ihnen verbliebenen Landesgefälle befürchteten. Ihre Vorstellungen gegen das Beginnen der Orientalischen Kompagnie an Kaiser Karl VI., die sie im Landtag am 18. Nov. 1722 beschloßen, lauteten daher trotz scheinbarer Zustimmung viel entschiedener, als die Eingabe der Laibacher. Die treu allergehorsamsten Landstände des Herzogtums Krain, beginnt ihr Aktenstück, haben den kaiserlichen Absichten zur Einführung des erwünschten freien Commerciums allen nur möglichen Vorschub geleistet und haben na-

mentlich die Landstraßen auf die Allergnädigst vorgeschriebene Weise auf einen solchen Stand zu bringen getrachtet, „daß sie wohl ohne Ruhm zu melden, keinem Land in Europa nachgeben“. Dies habe in Ansehen des ungeheuren Gebirges und der meist felsigen oder sumpfigen Beschaffenheit des Bodens nur mit dem Aufwand vieler Tausend Gulden und „mit des armen Landtunterthan unbeschreiblicher Mühe und Arbeit“ geleistet werden können. Die Landstände hätten ferner, um den erhofften Verkehr zu fördern, nicht bloß ein Drittel von den Wegegeldern nachgelassen, die ihnen 1631 bei Übernahme der Hof- und Kriegsschulden vom Kaiser eingeräumt worden seien, aber nicht einmal zur Deckung der schuldigen Interessen hinreichen, sondern darüber hinaus „zu deren Negotianten einzigen Nutzen“ sich noch zu einer weiter gehenden Minderung der Mauten bereit erklärt. Um so schmerzlicher empfinden sie die Absichten der privilegierten Orientalischen Compagnie, welche laut beiliegender Denkschrift des bürgerlichen Magistrats von Laibach die Anlage von vier neuen Straßen plane, und zwar einer — schon begonnenen — von S. Johann bei Tibein nach Friaul, einer zweiten von Triest über Prosekh und Görz nach Villach und weiter ins Römische Reich, einer dritten von Buccari gegen die Kulpa und einer vierten von Zeng über den sogenannten Capellenberg nach Kroatien. Diese Straßen würden dazu führen, Krain aus dem hergebrachten Verkehr auszuschalten. Sie würden den Untertan um den Frachtlohn, die Wirte und Handwerker um den aus der Durchfuhr gezogenen Gewinn, die Städte um den Ertrag der Brückenmauten und die Landschaft selbst um das noch erübrigende Einkommen aus den Wegegeldern, bringen. Namentlich würde die vom Grafen Lois von Thurn bereits in Angriff genommene Straße von S. Johann bei Tibein nach Friaul den Handel „mit gänzlicher Evitierung dieses Landes“ nach den vom Kaiser als *Porti morti* erklärten Orten Aquileja, Fiumicello, S. Giovanni di Duino und Porcennis und weiters ins Venezianische leiten. Die größten Bedenken hege indessen die Landschaft gegen die nach dem Kulpfluß und über die Capella nach Kroatien gerichteten Straßenzüge. In diesen Gegenden seien bisher die Wälder zum Grenzschutz sowohl in Friedens- als in Kriegszeiten verhakt und durch die Grenzmiliz zur Abwehr erbfeindlicher Einfälle wie auch gegen Einbrüche von türkischen oder wallachischen Räubern stark besetzt gewesen und diese Sicherung solle nun aufgegeben werden, nur um den Kaufleuten eine halbe Tagreise Weges und die damit verbundenen Kosten zu ersparen? Die Landschaft begreife dies schädliche und landverderbliche Vorgehen der Orientalischen

Kompagnie umsoweniger, als sie zur Einführung des Commercij dieser Kompagnie alle nur möglichen und ohne Untergang des Landes zulässigen Mittel und Wege eingeschlagen habe. Sie müsse daher schließen, daß die Orientalische Kompagnie entgegen den landesväterlichen Absichten des Kaisers sich einen ungewöhnlichen Nutzen auf Kosten der innerösterreichischen Erblande und der kaiserlichen Mautgefälle herauschlagen wolle. Um aber die Größe der Förderung zu ermessen, welche der Orientalischen Kompagnie durch die kaiserlichen Anordnungen unter Mitwirkung der Landschaft Krain schon widerfahren sei, wolle man erwägen, daß selbst während des früheren geringen Handels und Wandels, zu einer Zeit als der Drittel Nachlaß an den kaiserlichen und landschaftlichen Mautgebühren nicht gewährt wurde und die Straßen noch nicht in ihren jetzt „wunderwürdigen Stand“ gebracht waren, manche Kaufleute in Krain zu Reichtum gelangten. Man beachte, um von Geringeren zu schweigen, daß weiland Baron Rigoni, der Jacob von Schellenburg, oder Peter Antoni Codelli, Franz von Oblakh, von Scheggalla, Mathias Warnuß, Jugowitz und Thombschitz durch den bloßen Handel und Wandel inner 20—30 Jahren die Mittel zum Ankauf vornehmer Herrschaften und Güter und eine nicht geringe Capitalsumma zu erwerben wußten²⁾. Die Schlußbitte der Landschaft ging dahin, der Kaiser wolle dem von der Orientalischen Kompagnie beabsichtigten Übel steuern, die geplanten schädlichen Straßen die der i. ö. Lande Untergang unvermeidlich nach sich ziehen würden, abstellen und das Commerzium über Triest durch Krain, Kärnten und Steiermark auf den herkömmlichen Straßen belassen, auch das kaiserliche Generale wegen der Porti morti neuerlich einschärfen.

Prüfen wir nun an der Hand der in den Hofkammerarchiven zu Graz und Wien befindlichen Akten die Angaben dieser Beschwerdeschriften, so steht zunächst fest, daß das Auftreten der Orientalischen Kompagnie vielfach als Übergriff empfunden wurde. Die kaiserl. Waldbehörden klagten über das Vorgehen der Kompagnie Bediensteten bei Schlägerung des Schiffbauholzes (1721 ff.) die i. ö. Hofkammer befahl 1722 das Niederreißen eines von der Kompagnie zu Fiume auf ärarischem Grunde eigenmächtig errichteten Holzschuppens, Streitigkeiten über den von der Kompagnie mit der Stadt Triest am 28. Dezember 1720 errichteten Vertrag machten Anfang 1723 eine Reise des Präsidenten der Commission in Commerziasachen nötig (i. ö. HKA, 1723 April n. 67), es steht fest, daß

²⁾ Ergänzungen zu dieser Liste bietet Müllners Argo V—VII „Die Zukunft der Stadt Laibach“ zumal Bd. VI, 14, 47, 60, 78, 91, 118, 154.

der Handel der Kompagnie auch nach den sogenannten *Porti morti* ging, wo er im allgemeinen verboten war, weil es hier an zollämtlicher Überwachung fehlte; es ging ferner das Gerücht, daß die Kompagnie den Seehandel nach Triest geradezu zu monopolisieren trachte. Andere Angaben der Landstände sind indessen nur mit Vorsicht zu benützen. Es ist begreiflich, daß sie sich gegen Straßen kehrten, von welchen sie die Ablenkung des Verkehrs von ihrem Lande befürchteten, dagegen sind ihre Versicherungen von der Freude und dem werktätigen Wohlwollen, mit dem sie die Maßregeln des Kaisers zur Hebung von Handel und Verkehr begrüßt hätten, nur schön klingende Worte. Zumal die Verbesserung der Wege, deren sich die Landstände in ihrer Eingabe so sehr berühmten, war keineswegs ihr Verdienst, sondern mußte ihrem zähem Widerstand durch langwierige Verhandlungen abgerungen werden. Unterm 13. April 1718 hatte Kaiser Karl VI sein Mißfallen darüber ausgesprochen, daß die von ihm so angelegentlich und allen Ernstes befohlene Ausbesserung und Erweiterung der Wege und Straßen³⁾ im Herzogtum Krain durch untätiges Verhalten der Stände gehemmt werde, trotzdem hat es noch mehrerer Sitzungen der kaiserlichen Commerci-Commission (6 in der Zeit vom 24. Mai — 16. Juni 1719) bedurft, ehe durch die Beredsamkeit des Fürsten von Porzia erst die Landschaft von Steiermark, dann jene von Kärnten und zuletzt auch noch die Krainer dazu gebracht wurden, die erforderliche Landrobot zu bewilligen. Ebenso schief war aber auch die Stellung der krainerischen Landstände zu den neu vorgeschlagenen Straßen. Es zeigt wenig Verständnis für die tatsächliche Machtlage, wenn die Stände vier Jahre nach dem Frieden von Passarowitz noch an der Vorstellung festhielten, daß Kroatien und die Hinterlande nur durch Waldverhaue gegen die Türkei und wallachische Grenzräuber geschützt werden könnten. In den Kreisen der Regierung betrachtete man diese Dinge

³⁾ Eigentümlicherweise begegnet uns der gleiche Gedanke bei Marco Foscarini, der als venetianischer Staatsmann das Aufblühen von Triest für seine Vaterstadt unendlich fürchtete und daher alle Bemühungen des Kaisers zur Hebung des Handels an der österreichischen Seeküste mit dem Vorgeben, sie seien vergeblich und aberwitzig heftig bekämpfte. Im ersten Buch seiner *Historia arcana*, die der als Doge von Venedig verstorbene Verfasser im Jahre 1735 als Gesandter der Republik am Kaiserhofe zu Wien vollendete, spricht er u. A. „Von der Verschwendung von Staatsgeldern für progetti in caminati da Sua Maestà“ und führt dann fort: *E sopra tutto avvenne ciò in quell' ostinato pensiero, di istituire commercio sulle spiagge del Adriatico, dove ebe a versare tesori nelle strade reali (che Dio non voglia servano un tempo di comodo a carreggiare le bagaglie degli eserciti ottomani.)* u. s. w. *Historia arana* S. 85 in *Archivio Storico Italiano*, Vol. V. Florenz 1843.

weit ruhiger und hatte man schon 1718 ohne eine Anregung von der Orientalischen Compagnie abzuwarten, den Beamten zu Zeng, Carlopago und Buccari Berichte abverlangt „wie und wasgestalten zu Beförderung des Commercii der Weg über den Berg Khapl oder Capella im Carlstädter Generalat zugerichtet werden könnte (I. Ö. H. K. A. 1718 Sept. n. 5.)

Die offensichtigen Unrichtigkeiten und Übertreibungen der Landtagsbeschwerde führten darum zu einem ganz anderen als dem beabsichtigten Erfolg. Der Kaiser überwies sie an die i. ö. Geheime Stelle und diese gab am 26. Jänner 1723 eine Abschrift an die i. ö. Hofkammer mit dem Auftrag ganz fürdersamben Bericht und rätliche Wohlmeinung über die Behauptung der krainischen Landstände zu erstatten, daß durch die beabsichtigte Abänderung der Commerci Straßen das Land Krain „in das gänzliche Aufliegen“ geraten müßte. Die Hofkammer gab ihrerseits am 13. Februar (I. Ö. HKA. 1723, Febr. n. 38) die Anfrage mit gleichen Worten an die Oberämter Laibach und Triest weiter, von da ab verliert sich aber jede weitere Spur dieser Angelegenheit aus den Akten. Wir erfahren weder ob und was die Oberbeamten von Laibach und Triest antworteten, noch was die Hofkammer nach Hof berichtet und was der Kaiser zuletzt in der Sache verfügt hat. Die Eingabe der Stände ist wohl im Wege ämtlicher Erhebungen ruhmlos begraben worden.

Beilagen.

Aus dem Akt des I. Ö. Hof- und Kammerarchiv 17, 23. Febr. Nr. 38 d. z. im k. k. Statthaltereiarhiv Graz.

1.

1723, 26. Jänner Graz.

Zuschrift der i. ö. Geheimen Stelle an die i. ö. Hofkammer:

Über den in Copia hierbeyliegenden von einer ehrl. L^a in Crain de dato 18. Novembris letzthin anhero erlassenen Beschwer Bericht wegen von der Orientalischen Compagnie zu Bewirken vorhabenden Abänderung der Commercy Straßen durch das Land Crain, wie selbe darin mit mehreren specificirter zu ersehen seind, als wardurch das Land Crain in das gänzliche Aufliegen gerathen mieste, wolle Sie I. Ö. Hofkammer ihren ganz fürdersamben Bericht und rätliche Wohlmeinung zu erstatten belieben.

Ex Consilio Sacrae Cæs: Majestatis Intimo. den 16. Jenner 1723.

Franz Carl Schober m. p.

Auf dem Umschlag: præ: 13. Febr. 1723 und der Vermerk: Expediatur et fiant copiae due von den inliegenden Beylagen, deren eine der Verordnung an die Oberbeamte zu Laybach, die andere an die von Triest beyzuschließen ist den 13ten Febr. 1723.

Factum est. —

Das Konzept der von der i. ö. Hofkammer in dieser Angelegenheit an die Oberbeamten zu Triest und Laibach gerichteten Zuschriften um „ganz fürdersamen

Bericht und Wohlmeinung“ vom 13. Februar 1723 mit eigenhändiger Unterschrift des Grafen I. C. Leslie eröffnet den Akt des I. Ö. Hofkammerarchivs, 1723 Febr. Nr. 38.

2.

1722 18. November Laibach.

Allerdurchleuchtigster allergnädigster Erblandsfürst und Herr, Herr. Euer Röm. Key. Majestät, &c. seind unser allergehorsamste Dienste in pflichtschuldigster Treue jederzeit anvor bereit.

Obwohlen zur Vollziehung Euer Key: und König: Catholischen Majestät in Einführung des erwünschlichen und dero getreuesten Ländern höchst ersprieflich fallenden freyen Commercii und Manufacturen allergnädigst gefassten Absichten die treu allergehorsambsten Landtstände des Herzogthumbs Crain allen nur möglichen Vorschub zu geben und also andurch auch dieses getreueste Land die Früchte dessen genießen zu khönen, an ihnen nichts erwinden lassen; zumahlen selbige die Landstrassen auf die Allergnädigst vorgeschriebene Weiß in einen solchen Stand zu bringen beflissen, daß sie wohl ohne Ruehmb zu melden, kheinem Land in Europa nicht nachgeben, und viel leicht diese, obschon mit des armen Landt-Unterthan unbeschreiblicher Mühe und Arbeith in Ansehen des ungeheuern Gebirgs und meistens felsigen oder sumpfigen Lands und mit großen auf viel tausend Gulden sich belaufenden Unkosten, alle andere übertroffen werden, zugleich auch in Zuversicht der verhoffenden Frequenz des Commercii von ihren ihnen eingeraubten Mitldings Geföhlen, welche zu Bezahlung des Interesse deren in 1631. Jahr übernommenen Hoff- und Kriegs- auch aigenen damals gehabten Schulden nicht zulänglich, nicht allein ein Drittel calirt, sondern sogar über dieses in eine weitere billiche und denen Negotianten zu großen Profit gedeyende Moderation eingelassen, inmitts aber und bis zu Ersetzung dieses Calo, so durch die Frequenz zu verhoffen ist, dem ohne das allzuhart bedrangenden Landinsassen mit dem ⁴⁾ Fundo suppletorio zu beschweren bemüssiget worden. Alle diese zu deren Negotianten einzigen Nutzen von denen getreuesten Ständen vorgenomene Veranstaltungen haben billich ersterdeut treu allergehorsamste Landstände der Einführung des Commercii versichern sollen, doch gleichwohl müssen selbige von unterschiedlichen, sonderheitlich aber von dem ⁵⁾ burgerlichen Magistrat allhier zu Laybach aus ihrem an die unter heutigen Dato versamblete geist- und weltliche treu allergehorsamste Landstände übergebenen und hiebei sub A. ligenden Memorial vernehmen, welcher gestalt die von Euer Key und Cath: Mayt. privilegirte Orientalische Compagnie unterschiedliche neue Strassen und zwar eine durch St. Johann bey Tybein ins Friaul, die andere von Triest durch Prosekh und Grafschaft Görzt nacher Villach ins Kärnthen und weiter in das Römische Reich, die 3te von Buccari gegen den Kulpfluss, daß die vierte über Zeng und sogenannte Capellenberg ins Croaten projectirt, auch zum Theil als über Tybein durch den Grafen Lois von Thurn würlklich herrichten lasset nicht minder ihre Waaren in die von Euer Key: und Cath: Mayt. declarirte Porti Morti als Aquileia, Fiumicello, st. Giovanni di Duino und Porcenis einführen und also durch Friaul mit gänzlicher Evtlirung dieses Lands (obzwar die Orientalische Compagnie aldar einwenden khönte, daß solches aus einer Frembde in die andere und also ausser der Erbländer transitirende Waaren, auch vormahlens durch dises Land nicht passiret, so ist doch gewiß und wahr, daß nur diese von denen, denen getreuesten Ständen von Centen 5 und respective 10 xr zugestanden worden, die Frequenz, nicht aber die Consumowaaren, die allezeit

⁴⁾ Ms. hat „den“.

⁵⁾ Ms. hat „den“.

gleich seynd, beybringen sollen und also dieses Einwenden unstatthaft ist) verführen lasse. Dannerhero clar abnehmen müssen, wie das in dieses Land khein Commercium eingeführt, viel weniger aber eine Frequenz zu hoffen ist, mithin unumbgänglich das ganze Land mit allen Insassen und Unterthanen in den äußersten Ruin verfallen mues. Wie schmerzlich und betrüblich hingegen solches diesen treu allergehorsamsten Landständen zu Gemüth tringet, allermassen durch solches Vorhaben selbige so viel Tausend Gulden zu dem kostbaren Straßen Reparations Werkh vergebens angewendet, den armen Unterthan mit Landstraßenreparations-Robath auf das äußerste entkräftet, die Mitldingsgeföhlen caliret, und den ohnedies schwer beladenen Landsinsassen mit dem ⁶⁾ Fundo suppletorio ohne einzigen Nutzen und zu Hoffen habenden Commercii beleget, ja des vorigen durch dieses Land geloffenen Handl und Wandels entsetzet werden, wormit zugleich der Unterthan umb die Fracht, der Gastgeb und Handwerkhsmann umb den sonst bey durch dieses Land practicirenden Straßen gehabten Gewinn, die Städte umb ihre Prugg-Mäuth, ja die getreueste Landschaft selbsten umb die noch übrige Mitldings-Geföhl gebracht wird, das allemeiste aber, so annebst dem ganzen Land bedenklich fallen mues ist, daß die nach den Kulpfluß und über die Capellen einzurichten vorhabende Straßen, an welchen Orten bis anhero sowohl zu Kriegs als Friedenszeiten die Wälder verhacket und durch die ablösende Commando von der Gräniz Miliz zu Verhütung sowohl der Erbfeindlichen Einfälle, als auch der Türkisch- und Wallachischen Rauber starkh auch beständig verwahret worden, nun umb ein halbe Tagreys dem Negotianten zu gewinnen und etwo einen geringen Nutz beyzuschaffen, denen Feinden die fügliche Gelegenheit zum Einfall und Überschwemen des Lands, denen Wallachen und selbigem Raubgesindel aber ihre Rauberey und Bosheiten zu verüben die erwünschliche dem Land aber sehr betrübliche und Euer Key: May: als Herrn und Landsfürsten über die Maßen nachdenkhliche Gelegenheit gegeben wird, lassen Solches Euer Key: und Cath: Mt: die treu allergehorsamste Landstände landväterlich und allergn. beherzigen, welches schädliche und landverderbliche Vorhaben selbige umb so weniger begreifen khönnen, als sye zu Einführung des Commercij der Orientalischen Compagnie alle nur mögliche und ohne Untergang des Lands zulässliche Mittl und Weeg ergriffen. Demnach unumbgänglich schließen müssen, die Orientalische Compagnie wolle Euer Key: und König: Cath: May: allergnädigsten und mildreichsten Intentionen zugegen sich einen ungemeinen Nutzen mit Unterthruckung der I. Ö. Erbländer und Abbruch Euer May &c. selbst eigenen Mauth Geföhlen und des noch geringen landschaftlichen Mitldings zu bereichen, die so schädliche Straßen deren theils und zwar die auf Tybein zuhaltende auf Key: gehaltener Commission von Euer Key: Mayt: allergnädigsten Vorfahren allschon allergn. abgestellt worden, wie ingleichen die declarirte Porti Morti zugegen denen landsfürstlichen Generalien propria Authoritate widerumben emporzubringen unternehmen; Darumben und damit Euer Kay: Mt: allergnädigst erkhennen mögen, was der Orientalischen Compagnie durch die allergn. landsfürstliche Anordnungen und allergehorsamste Beywürkhung dieser getreuen Landschaft vor ein Emolumentum zugewachsen, khönnen die treu allergehorsamste Landstände allhier allerunterthänigst vorzustellen nicht umbgehen, wasmassen die allhiesige Landinsassen noch bey den vorigen geringen Handl und Wandl, da weder das Drittel von denen landsfürstlichen Mauth- und landschaftlichen Mitldings Geföhlen caliret, noch die Straßen in jetzt wunderwürdigen Stand gebracht worden, einen großen Nutzen sich erworben, allermassen in denen I. Ö. Länder bekannt,

⁶⁾ Ms. hat „den“.

was der Baron Rigoni, der Jacob von Schellenburg, beede nunmehr seelige, Peter Antoni Codelli, Franz von Oblakh, von Schegalla, Mathias Warnuß, Jugouitz und Thombschitz, anderer geringern zu geschweigen sich durch den bloßen Handl und Wandl inner 20 und 30 Jahren vor ansehnliche und namhafte Mittl erworben, daß theilß deren vornehme Herrschaften und Güter erkaufet, und noch anbey eine nicht geringe Capitals Summa erhalten. Wañ nun die der Orientalischen Compagnie zugestandené der Key: Mauth- und landschaftlichen Mittlding Erringerung, so nicht allein jedes umb ein Drittel Ding caliret, sondern diese letzteren noch weiter und über das calirte Drittel moderirt, die Straßen in einen so erwünschlichen Stand gesetzt worden, womit auch bey der Fracht ein nicht wenig erspart wird, allergn. erwogen werden, mues sich ohnschwer äusseren, was für einen Vortheil und ungemeinen Nutzen und Gewinn gemelter Compagnie zu geniessen vergönnet worden, und sollte noch selbe dabey über so große landschaftliche Willfährigkeit das getreueste Land so schwer truckhen, und in den äußersten Ruin zu stürzen, dem Erbfeind selbst das Land anzufallen begutende Straßen zu bauen suchen?

Gleichwie aber alle diese vorhabende Unternehmung Euer Key: und König: Cath: M! allergnädigster und landsfürstlicher Intention diametral zu gegenstehen, allergn. anerwogen Euer Key: und König: Cath M! &c. durch das commercium hauptsächlich nur denen getreuesten I. Ö. Erblanden, als welche von soviel sæculis vor Allerhöchst dieselben und dero Allerdurchleuchtigstes Erzhaus Blut und Guet aufgesetzt und mit unbemackhlter Treu beständig und allerunterthänigst beygepflichtet umb Selbe sowohl in Kriegs- als Friedenszeiten Euer M! und dem Glorreichsten Erzhaus unter die Armb greifen zu khönnen, aufzuhelfen allergnädigst abgezielet, demnach die getreuesten I. Ö. Stände zu dem auf viel Tausend Gulden sich belaufenden Straßen Reparations Unkosten vermöget, die zu Bezahl- und Verinteressierung der in 1630 (!) übernommenen Hoff und Kriegs auch damals gehalten eigenen Schulden eingeraumbte und zu solchem Ende nicht erkleckliche Mittldings- Geföhlen nebst denen landsfürstlichen Mauthen umb $\frac{1}{3}$ caliret und die ersteren noch weiters zu moderiren vorhabens, dagegen die Ersetzung dessen mit der durch das commercium hoffenden Frequenz inhalt so vielfältiger Key. Resolutionen allergn. vertröstet, sonderheitlich aber die Allergn. Erblands-Fürsten dieses getreueste Land zu conserviren vor denen Erbfeindlichen Anfällen und Überschwemmungen zu bewahren, Landväterlich und mildreichist sich angelegen sein lassen; solchem nach die Treuallergehorsamsten Landstände allerunterthänigst gehorsamst bitten, Euer Key: und König: Cath. M! &c. geruhen diesen vorhabenden Übel bey denen ohne das der Orientalischen Compagnie genuglich und reichlich allergn. vergönnten Vortheilen zeitlich allergn: zu steuern, die zu errichten vermeinende schädlichen Straßen so der I. Ö. Landen Untergang unumgänglichen nach sich ziehen müßten, allergn. abzustellen, das commercium über Triest durch Crain und folgar durch Kärnthen und Steyer gleichwie bis anhero die Straßen gepflogen worden, einrichten zu lassen mithin die allergnd: vertröstete Frequenz bezuschaffen und das Allergn. Generale wegen der declarirten Porti Morti Allergn. zu erfrischen, sonsten aber mit Key: und landsfürstlichen Ungnaden das Land nicht anzusehen, da die treuallergehorsamste Landstände dieses Herzogthums Crain sich den Fern sehr kostbaren Straßen Reparations-Unkosten zu entziehen, dem mit der Landstraßen-roboth gänzlich abgematteten Untherthan bey seinen noch habenden und geschwächten Kräften zu erhalten, die Mittldings Tariffa in ihren alten Schwung zu bringen umb das getreueste Land mit Entgang des Calo und Moderation, auch den Landinsassen mit dem Fundo suppletorio (welches alles nur zu Beförderung des Commercium und in Ansehung der hoffenden Frequenz allergn. zugestanden worden) nicht in den

euffersten Ruin und Untergang verfallen zu lassen, bemüßiget wurde, dahingegen und bey den durch dieses Land einrichtenden Commercio sich die Treuallergeh: Landstände gegen der Orientalischen Compagnie zu aller billicher Willfährigkeit erklären, nebst Euer Rom. Keys. und König. Cath. Mt &c. zu beharrlichen Kay. &c. sich empfehlen. Datum Laybach unter wehrendem Landtag den 18. November 1722.

N. die gesambte geist- und weltliche getreueste
Landstände des Herzogthumbs Crain und der
incorporirten Herrschaften Windisch March,
Möttling, Ysterreich, Karst und Poykh.

3.

Hochlöbliche Landtstände

Hochwürdigst, durchleuchtig, Hochgeborne Fürsten &c.

Wir müßen glaubwürdig und nicht ohne Befrembden und Bestirzung vernemen, wasmaßen die Orientalische Compagnie nicht allein eine Straßen von Triest über Prosek durch das Görzerische auf Villach zue, von danen über Salzburg in das Römisch Reich, sondern auch über Puccari gegen Kulpfluß und nach Carlstatt, volgens ins ganze Croaten mit genzlicher Ausschließung des gesambten Herzogtumbs Crain und der übrigen Österreichischen Erbländer, einfolglich auch dieser landsfürstlichen Hauptstatt Laybach ein neue gar bedenkliche, nachtheilige und sehr schädliche Straßen zu errichten vorhabens, ja fest in dem Werkh begriffen seye. Umb daß aber dieses Unternemen nicht allein der Hauptstatt Laybach, als welche noch einzig und allein unter allen andern im Land ligenden Stätten ist, die ihre schuldige praestationes und sonst andere aufhabende publica onera jährlichen abführen kan, zu vollständiger Unterdrückung angestehen, in Bedenken daß hierdurch die von denen onerosen Prüggen abnembende Pruggeföhl geschmelert, der annoch in wenigen bestehende Handl und Wandl hintertrieben und völlig ruiniert auch der Hantwerksmañ und Gastgöb des bey practicierender Durchrays und Landstraßen unumbgänglich zu hoffen habenden Gewinns entsetzet wurde, sondern auch dem ganzen löblichen Landt, anerwogen mitls dessen der arme Lands Unterthan seines völligen Verdiensts, den er bishero sowohl mit denen Fuhren, als sonst in anderwegen darbey gehabt, beraubet, und also durch diese Straßen, die auch in feindlichen Coniuncturn, darvor der Allerhöchste sein wolle, mehr schädlich als dienlich fallen, derfte, das ganze Land in die eufferste Noth gestürzet wurde.

Als gelanget an Euer Hochfürstliche Gnaden, Hochgroß: Excellenzen &c. unser gehorsambstes Bitten: die geruhen aus angeborner Vorsichtigkeit sich sowohl dieser Landtsfürstlichen Hauptstadt Laybach, als welche in dem allgemeinen Mitleiden begriffen und bis anhero mit größter Mühe und Sorgfältigkeit sich unter allen andern Stätten allein bey denen Contributionscräften erhalten, darunter laufende beschwersambe Anliegenheit, als auch des ganzen Lants darbey obwaltende Ungenüglichkeit ja Untergang zu Gemüth zu nemen, mit deren Vielver[mö]genheit ein und des andern Entgang und Noth Seiner Kay. Mayt: mit Nachdruckh aller gehorsamst fürzustellen, umb allergnedigste Remedier- und Abstellung soleh fürhabenden sehr schödlichen Beginnens, auch mit Beyschließung dieses unseren wehmütigen Excurses, weilen dieser als ein gemeinschaftliches Werkh anzusehen ist, allergehorsamst zu bitten, da wir uns dieser Gewerung gehorsamst zu vertrösten billiche Hoffnung haben können. Uns empfehend

Euer etc

Gehorsambe

N. Burgermeister, Richter und Rath der Landsfürstlichen
Hauptstat Laybach.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

Beloglavi jastreb, *gyps fulvus* (Gm.).

(Dalje.)

Pogosteje kakor v katerokoli dozday naštetih avstrijskih kronovin se je zaletel beloglavi jastreb na Kranjsko. Erjavec pripoveduje po Freyerju, da so ga ubili l. 1775 na Šmarni gori, l. 1835 pa so enega živega vjeli v Dolu pod Ljubljano in ga poslali na Dunaj. Okoli l. 1870 je ustrelil Jos. Žvokelj na razvalini nad Vipavo beloglavega jastreba, ki ga je dal zase nagatiti grof Lanthieri (ces. svet. R. Achtschin po dopisnici). Deschmann poroča, da so ubili 20. septembra 1884 v Sori enoletnega jastreba, ki je nagačen v kabinetu ljubljanske realke²²⁾. Schulz pravi, da se nahaja posamič na Gorenjskem. V svojem poznejšem spisu trdi, da ga opazujejo na Kranjskem redkokdaj in le posamič²³⁾. Po njegovi navedbi je ustrelil Fr. Baša 22. junija 1891 v Trnovem pri Ilirski Bistrici samca, ki je meril čez razprostrte peruti 2610 mm in je tehtal 6.5 kg²⁴⁾; potem 24. septembra 1894 samico pri Smledniku, ki je merila čez razprostrte peruti 2590 mm in je bila dolga 1170 mm. Končno trdi Schulz, da do tedaj niso še opazovali plešca v ravnini, kjer je bila zalotena ravnokar omenjena samica. Dr. Gv. Sajovic omenja v svojih ornitologičnih zapiskih dva mršnjika z Dolenjskega. Prvega je vjel junija 1811 J. Košič živega v Krakovskem gozdu pri Kostanjevici (Carniola 1912, 126 in dr. J. P. v Lovcu 1911, 114), drugega so ustrelili koncem januarja 1912 v okolici Rake; meril je preko peruti 3100 mm (Carniola 1914, 164). Aprila 1916 je ustrelil neki posestnik pri Kamniku samico, ki je prišla najbrž s planin v nižavo (Schulz po dopisnici 21. IV. 1917). Dne 30. majnika 1917 je ustrelil c. kr. gozdar E. Wiegele iz Bohinjske Bistrice nad 200 m visoko steno med Bitnjami in Lepencami v Bohinju beloglavega jastreba (samca), ki je tehtal 7 kg in meril čez razprostrte peruti 2700 mm²⁵⁾.

V kranjskem deželnem muzeju so trije plešci: ptica brez vsakršne navedbe, potem dva plešca brez navedbe spola. Prvi, ki ga je podaril muzeju Edm. Terpin, je bil ustreljen februarja 1880 pri Mostaru, drugi, dar Otona bar. Apfaltrerna, je iz l. 1889.

Gnezdenje beloglavega jastreba na Kranjskem nam izpričujejo tri mesta v ornitologičnem slovstvu. V začetku prejšnjega stoletja je gnezdil na Gorenjskem²⁶⁾. Schulz trdi, kakor mu je pravil Viktor Galle, da je

²²⁾ Ornis 1887, 26.

²³⁾ M. O. V. W. 1895, 81.

²⁴⁾ Österr. Forst-Zeitung 1891, 190.

²⁵⁾ Slov. Narod, 2. VI. 1917, štev. 125, 4. — Laibacher Zeitung, 5. VI. 1917, Nr. 127, 848.

²⁶⁾ Landes-Museum im Herzogtume Krain. II. Jahresber. 1838, 14.

gnezdil l. 1886 na Krmi v Triglavskem pogorju. Dr. V. Jeločnik, ki ga prištevava med naše redke stalne ptice, pripoveduje, da gnezdi redno vsako leto ob kranjsko-primorski meji v pogorju Krna in semtertje tudi v Triglavskem pogorju²⁷⁾. — Fr. Orožen ga navaja z rjavim jastrebom med onimi pticami, ki pripadajo mediteranskemu in pontskemu živalskemu pasu²⁸⁾.

Na Goriškem je v gorovju Julijskih alp povsod in precej pogost; sicer pa gnezdi tudi v Trnovskem gozdu v skalovju, visečem proti Vipavski dolini, in v strminah Čavna²⁹⁾. V Istro in na bližnje otoke se zaleti prav pogosto. Okoli l. 1840 je baje dobil Schiavuzzi st. mladiča z Učke. V tržaškem muzeju imajo beloglavega jastreba s Krasa³⁰⁾ in 23. avgusta 1884 pri Trstu ustreljenega mladega samca³¹⁾. Št. pl. Washington pripoveduje, da ob istrski obali ni nikoli videl beloglavega jastreba. Kolikorkrat je pa bil na otoku Čresu, je vedno opazoval na istem mestu neke strme globeli jato 3—5 plešcev, ki so bili vsi nenavadno majhni. Ker so ovčje črede na otokih poleti in pozimi zunaj in ker se ponesreči v izredno strmih stenah veliko jagnjet, sodi, da imajo jastrebi vedno dovolj hrane³²⁾. V skalovju na otoku Čresu so ustrelili marca 1892 beloglavega jastreba, ki je meril čez razprostrte peruti 2500 mm³³⁾. L. 1904 je ustrelil Iv. grof Draskovich v Kvarneru v poldrugi uri tri plešce³⁴⁾. Dne 9. junija 1911 je letelo 5 jastrebov čez Učko³⁵⁾. Dr. Schiebel je opazoval 9. aprila 1912 ob južnem rtu otoka Krka dva jastreba in več jih je videl 21. avgusta 1912 na potu iz Crkvenice v Opatijo ob goli vzhodni obali otoka Krka³⁶⁾. V Istri gnezdi zelo redko³⁷⁾, tem pogosteje pa na istrskih otokih. Na Čresu gnezdi v skalovju, odkoder se zaleti poleti v Julijske alpe³⁸⁾. Na Krku gnezdi, kakor mi je pripovedoval dr. Gv. Dolschein, na grebenu Plavnika pri Baški novi.

V Slavoniji, kamor se zaleti redno od drugod, je redkejši kakor rjavi jastreb; semtertje tudi gnezdi³⁹⁾, n. p. dosti pogosto v gozdih Fruške gore⁴⁰⁾. A. E. Jurinac je videl 9. septembra 1887, vozeč se iz

²⁷⁾ Krains jagdbare Federwildarten. Deren Vorkommen, Verbreitung und jagdliche Bedeutung. A. Hugo's Jagdzeitung 1912, 49.

²⁸⁾ Orožen: Vojvodina Kranjska, prirod., polit. in kult. opis, 147.

²⁹⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 19.   ³⁰⁾ J. f. O. 1882, 82.

³¹⁾ Antonio Valle: Note ornitologiche. Bollettino della Società adriatica di scienze naturali in Trieste 1885, 1, štev. 1 (d' estratto). — Ornith. 1887, 26.

³²⁾ Ornithologische Notizen aus Istrien. Z. f. O. 1885, 345.

³³⁾ Österr. Forst-Zeitung 1892, 86.   ³⁴⁾ O. M. Sch. 1906, 438.

³⁵⁾ O. J. 1914, 161.

³⁶⁾ O. J. 1912, 144; 1914, 20.

³⁷⁾ J. f. O. 1882, 82.

³⁸⁾ Antonio Valle: Note ornitologiche. Bollettino itd., 1885, 1 (d' estratto). — Dr. Bern. Schiavuzzi: Materiali per un' avifauna del Litorale austro-ungarico. Bollettino itd., 1887, 10, štev. 1 (d' estratto). — O. M. Sch. 1900, 381.

³⁹⁾ J. f. O. 1883, 52.

⁴⁰⁾ O. J. 1914, 7.

Broda v Sisek, na Savi 6 beloglavih jastreb⁴¹⁾. Prof. dr. E. Rössler ga je opazoval l. 1912 vedno v jatah po 18, 7 in 6 skupaj in sicer 18. maja pri Boljevcih, 24. maja pri Kupinovem, 27. maja pa nad Kupinskim kotom⁴²⁾. — Na Hrvaškem je beloglavi jastreb klatež, stalna ptica pa v hrvaškem Primorju. Tam sicer ne gnezdi, zato pa tem številneje na bližnjih, deloma nedostopnih skalnatih otočkih Prvić, Goli, Sveti Grgur, posebno na Pagu⁴³⁾. L. 1878 so ga ustrelili pri Varaždinu; 24. junija 1884 je dobil zagrebški Narodni muzej iz Senjske drage pri Reki živega odraslega samca⁴⁴⁾. Cesarjevič Rudolf je ustrelil v nekoliko minutah tri stare zelo velike plešce in vzel iz gnezda dva že skoraj godna mladiča 23. aprila 1886 zvečer na nekem skalnatem otočku v Reškem zalivu⁴⁵⁾. V Narodnem muzeju v Zagrebu je skupaj 15 plešcev in sicer največ iz okolice Reke in sosednjih otokov⁴⁶⁾. Vrhtega ima Št. grof Erdödy v svoji zbirki v Jaski več beloglavih jastreb⁴⁷⁾. — V Dalmaciji je pogostejši kakor rjavi jastreb. Po Kolombatoviću je v gorah navadno stalna ptica, ki se prikaže spomladi in jeseni tudi v nižino⁴⁸⁾. Stalen je tudi na dalmatinskih otokih⁴⁹⁾. Na Hvaru ga je opazoval prof. dr. Gv. Schiebel 8., 9. in 20. maja 1907 pri Jelši⁵⁰⁾, prof. dr. E. Rössler 17. aprila 1914 zvečer na otoku Lastovo⁵¹⁾.

Na Ogrskem ni tako pogost kakor rjavi jastreb, pa se vendar nahaja povsod, posebno v južnih krajih dežele, kjer gnezdi februarja in marca. V gorkih zimah jih ostane nekaj na svojih poletnih bivališčih. V muzeju v Budimpešti je 11 plešcev. — Na Sedmograškem, kjer je našel v časih, ko še ni bilo železnic, mnogo plena⁵²⁾, v zadnjih desetletjih vidno pojema⁵³⁾. Gnezdi v gorovju in se seli na zimo.

V Bosni in Hercegovini je plešec še dandanes pogostejša stalna ptica kot sivi jastreb⁵⁴⁾, ker se zna žilaveje v bran postaviti na-

⁴¹⁾ Prilog fauni zapadne Slavonije. Glasnik hrv. naravoslov. društva 1887, 34.

⁴²⁾ Beiträge zur Ornithofauna Sirmiensi. O. J. 1913, 182—183.

⁴³⁾ Prof. Dr. M. Hirtz: Zur Ornithofauna croatica. O. J. 1914, 7.

⁴⁴⁾ Ornis 1887, 25.

⁴⁵⁾ Ornithologische Notizen aus dem Süden. M. O. V. W. 1886, 147, ozir. v hrvaški prestavi Ignacija Bartulića: Ornitološke bilježke s juga. Glasnik hrv. naravoslov. društva 1887, 8.

⁴⁶⁾ Glasnik hrv. naravoslov. društva 1902, 42.

⁴⁷⁾ Prof. Dr. M. Hirtz l. c.

⁴⁸⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 19. — Ornis 1885, 237; 1887, 26; 1888, 34. — V. Jahresber. (1886) itd., 39.

⁴⁹⁾ Aquila 1903, 82.

⁵⁰⁾ O. J. 1907, 180, 181 in 190; 1908, 3.

⁵¹⁾ Beiträge zur Ornis Süddalmatiens. Aus „Glasnik hrvat. prirodosl. društva“ 1915, 22 (posebni odtis).

⁵²⁾ Joh. v. Csató: Die Verbreitung und Lebensweise der Tagraubvögel in Siebenbürgen. M. O. V. W. 1892, 210—212.

⁵³⁾ Aquila 1904, 365.

⁵⁴⁾ M. O. V. W. 1881, 11; 1882, 27. — O. M. Sch. 1889, 319; 1900, 353, 369.

predujoči kulturi in njenim posledicam. Dasiravno je beloglavi jastreb izginil veliko prej iz večjih mest, predno so avstro-ogrške čete zasedle ti dve deželi, je ostal vendar njim zvest tako, da živi in gnezdi še vedno v bližnji okolici. V največjem številu se nahaja v gorah srednjih in južnih pokrajin. Seveda se je njegovo število dandanes tudi v Bosni in Hercegovini izdatno skrčilo⁵⁵⁾ in sčasoma bo popolnoma izginil iz teh dežel. L. 1891 je bilo 6 beloglavih jastrebov v sarajevskem muzeju⁵⁶⁾, l. 1899 pa že 16⁵⁷⁾.

Tudi v Črnigori je stalen in pogost gnezdilec, ki se poleti preseli v višje gorovje, proti zimi se pa podajo nekatere ptice te vrste proti jugu, kjer je v tem letnem času precej redkejši. Ljudstvo ga ne preganja. — Glede Albanije nimam nobenih zanesljivih podatkov⁵⁸⁾, sodim pa, da bo tudi za Albanijo veljalo to, kar velja za Balkan sploh. V Srbiji ga O. Reiser na svojem potovanju ni opazil⁵⁹⁾. E. pl. Dombrowski meni, da ob Donavi ni tako številan, kakor bi mislili. Samo enkrat, 26. septembra 1890, jih je videl 42 skupaj pri mrhovini⁶⁰⁾. Isti ornitolog pravi, da je v ravnini ob Savi zelo redek, pač zato, ker ta plaha ptica tam nima miru. Videl je le novembra 1893 dvakrat po dva mladiča, junija 1894 pa je dobil starega sameca iz Drenovca. Dalje pripoveduje, da gnezdi pri Zvorniku posamezno, pri Lazah in Gornjih Postenjah južno Krupanja pa v obširnih naselbinah⁶¹⁾. V belgrajskem muzeju sta dva mršnjika brez navedbe spola: iz aprila 1879 iz Ljubostinje pri Valjevu in z dne 25. julija (brez letnice) s Sičevske klisure⁶²⁾.

Na Grškem, kjer so ga naravoslovci najprej dognali, je na kopnem pogostejši kot na otokih, kjer ga najdemo le semtertje. Najpogostejši je v srednji Grški in sicer v zapadnem delu: v Akarnaniji in Etoliji. Prva obširna in zanesljiva poročila o gnezdenju plešca na Grškem nam je podal dr. Krüper⁶³⁾. O. Reiser ga našteva med pticami, ki jih je opazoval na otoku Krfu⁶⁴⁾. Drugi so ga našli na otokih Cipru in Naksu⁶⁵⁾. Za južno Macedonijo, posebno v okolici Soluna, ga je dokazal l. 1836 dr. Em. Frivaldszky⁶⁶⁾. Da je plešec v Macedoniji zelo pogost, so

⁵⁵⁾ O. M. Sch. 1906, 382.

⁵⁶⁾ Die Vogelsammlung., I.

⁵⁷⁾ Ornith., X. letn., 178.

⁵⁸⁾ O. J. 1911, 49.

⁵⁹⁾ Izvještaj o uspjehu ornitoloških putovanja u Srbiji god. 1899. i 1900. Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1904, 125—152.

⁶⁰⁾ Gesammelte ornithologische Beobachtungen aus dem Jahre 1890. M. O. V. W. 1891, 19.

⁶¹⁾ Grundlagen einer Ornith. Nordwestserbiens. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina 1897, 533, št. 1.

⁶²⁾ Spisak ptica u muzeju srpske zemlje. Priloga Prosvetnoga glasnika 1904, 16, zap. št. 135.

⁶³⁾ Ornith. Notizen über Griechenland. J. f. O. 1862, 364—369.

⁶⁴⁾ Otok Krf (Corfu) u ornitološkom pogledu. Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1906, 209—216.

⁶⁵⁾ J. f. O. 1879, 386. — O. M. Sch. 1895, 186. — J. f. O. 1863, 406.

⁶⁶⁾ Aquila 1902, 208.

dognali popolnoma zanesljivo v zadnjem času⁶⁷⁾. V Bolgariji je prav pogost, posebno v Dobrudži⁶⁸⁾. V brežnem skalovju ob dolnjem toku Jantre, ki se izliva pri Svistovu v Donavo, pa gnezdi beloglavi jastreb v velikem številu. V Rumuniji je najpogostejši jastreb; gnezdi v Dobrudži, v Karpatih in ob Donavi. — Okoli Carigrada je precej redek⁶⁹⁾.

V Italiji je zelo pogost in navaden ptič na Sardiniji in Siciliji, dovolj pogost je tudi v alpah okoli Nize in v Furlaniji. Sicer je od Kalabrije do Venecije ni pokrajine, kamor bi se mršnjik ne bil slučajno prikazal⁷⁰⁾. Pogosto živi v Španiji do Pirenejev in tam tudi gnezdi. Na otokih Sredozemskega morja ga najdemo semtertje, posebno redkokdaj na Balearih⁷¹⁾. V Egiptu je povsod razširjen⁷²⁾, v Alžiru je redkejši kakor v Tunisu⁷³⁾, kjer pa tudi zelo hitro pojema⁷⁴⁾. V Mali Aziji je stalna ptica in gnezdi v Joniji⁷⁵⁾.

Beloglavemu jastrebu ugajajo posebno skalnate pokrajine brez dreves, bodisi nižave ali pa prostrano gorovje, ako so tla neobdelana. Zato je pogost na Krasu, kjer je opazoval Ranzoni včasih po 7 do 8 jastreb⁷⁶⁾. Prenočuje po votlinah v skalovju in v skalnih globelih. V Abesiniji živi do 3428 m visoko⁷⁷⁾. Lahko se trdi, da se polagoma širi proti severu v pokrajinah, kjer je izginil brkati ser.

* * *

Mršnjik je boječ in len kakor rjavi jastreb, vendar še veliko bolj požrešen in nevoščljiv, posebno če vidi, da si je priboril sosed boljši in večji kos mrhovine. Na tleh ni tako neokreten, kakor bi na prvi pogled mislili; koraka sicer počasi ali vztrajno ter napravi, če je treba, tudi nekaj skokov. Enako rjavemu jastrebu je spretnejši v zraku; podoben mu je tudi v letanju, le da je plešec precej vitkejši. Leteč drži noge nazaj stegnjene in kremplje sklenjene (zaprte), kakor drugi jastrebi⁷⁸⁾. Plešec je zaspanec kakor skoraj vse ujede. Pozno dopoldne, ko je solnce že visoko, zapusti svoje prenočišče ter se povzpne v mičnih krivinah do nedogledne višine, kjer plava, ne da bi zamahnil s perutmi, toliko časa, dokler njegovo bistro oko ne zazre zaželjenega plena. Nato se spusti, če je vse varno, v krivinah počasi in oprezno blizu mrhovine na tla.

⁶⁷⁾ Deutsche Jäger-Zeitung, 66. zv., 771.

⁶⁸⁾ Aquila 1898, 19, 110; 1909, 161. — J. f. O. 1859, 379—380.

⁶⁹⁾ Fritz Braun: Tiergeographische Fragen. I. Fortsetzung 1909, 12.

⁷⁰⁾ Conte Dott. E. Arrigoni Degli Oddi: Manuale di ornitologia italiana, 3—4 (posebnega dela).

⁷¹⁾ J. f. O. 1862, 245. — Dr. A. v. Jordans: Die Vogelfauna Mallorcas. Falco 1914, 116.

⁷²⁾ Prof. Dr. A. Koenig, Die Geier Ägyptens. J. f. O. 1907, 72.

⁷³⁾ J. f. O. 1900, 79, 94, 96.

⁷⁴⁾ J. f. O. 1909, 203.

⁷⁵⁾ J. f. O. 1908, 553 in 556.

⁷⁶⁾ A. Hugo's Jagd-Zeitung 1880, 389.

⁷⁷⁾ J. f. O. 1916, 234.

⁷⁸⁾ O. M. B. 1894, 5—6, 53—54. — O. M. Sch. 1895, 283—285.

Potem se poda peš v velikih skokih, z vodoravno iztegnjenim vratom, razprostrtih, mahljajočih peruti k plenu, kjer se prične prerivanje, kavsanje, pehanje, drvenje, ki ga more popisati le, kdor je to videl. Po končani gostiji se začne prebavljanje, ki traja več ur. Nudi nam odurno sliko prebavljajočih živali sploh, ki jim je deveta briga za vse, kar se godi okoli njih. Tak beloglavi jastreb povešenega repa, vi-sečih perutnic in poniknjene glave je pa tem ostudnejši, ker je čez in čez zamazan s krvjo in sluzom, ter se ga drže kosci preobile jedi. Gorje pa vsemu, kar se mu približa in ga spravi resno v zadrego. S kljunom namreč lahko nevarno rani nasprotnika. Ko je prebava končana, se poda beloglavi jastreb do bližnje vode, da se skoplje in napije.

Po naravi si dva mršnjika nista enaka. Dobimo zelo mile, pa tudi zelo hudobne, da naravnost krvoločne ptice. Dasiravno živi in gnezdi v družbi v naselbinah, vendar ostane celo svoje življenje prepirljiv. Iz nosnic mu teče smrdljiva tekočina; iz života prihaja duh po mrhovini, ki ga tudi nagačena ptica ne izgubi zlahka.

Za mraz je veliko bolj občutljiv kakor rjavi jastreb, sicer je pa zelo trdoživ; težko ranjen leti lahko še 100 korakov daleč, dokler ne pade mrtev na tla. Brani se v sili tudi z močnimi kremplji ter zadaja prav občutne rane. Kadar se spuščajo plešci na mrhovino, se slišijo postolkinemu glasu podobni žvrgoleči glasovi, pri mrhovini tiho, hripavo hreščanje, močno podobno svinjskemu kruljenju⁷⁹⁾, v strahu in sili pa oslovskemu riganju podobni posamezni hripavi glasovi; nikdar pa ne slišimo čistega in ostrega glasu. Vsa čutila so dobro razvita, najbolj pa vid in vonj. Plešec se v jetništvu le izjemoma udomači, vedno je malo boječ in potuhnjen; zato se morajo strežaji pred njim zelo paziti. Nasprotno se pa iz gnezda vzeti mladič privadi človeka nenavadno hitro.

Hrana beloglavega jastreba je v prvi vrsti mrhovina; žre tudi žabe in druge dvoživke, večje hrošče, gliste, polže in sploh vse, kar dobi po naključju. Živih živali se loti le redkokdaj v sili. Žival pritisne z močnimi kremplji na tla in jo načne na trebuhu ter trga z nje kos za kosom s svojim kakor nož ostrim kljunom. Kože sesalcev se ne dotakne. Plešec lahko prebije tudi po 10 dni brez vsakršne hrane. Žre najraje srce in jetra ter rad gloda kosti. Mrtvih ptičev se loti le, če smo jih na kakem mestu oskubili. Izbljuvkov ne dela in ne izmetava. Svežo vodo rad sreba.

* * *

Plešec gnezdi zgodaj spomladi in le enkrat na leto⁸⁰⁾. Gnezdo si stavi v prepadih, na robovih in v linah strmih skalnih sten; najti ga ni težko, ker je skalovje pod njim kakor bi bilo pobeljeno. V pokrajinah, kjer je plešec pogost, je več gnezd blizu skupaj. V skalovju na levem bregu Narente so gnezdili beloglavi jastrebi v dveh nadstropjih po 3 in

⁷⁹⁾ Aquila 1897, 142.

⁸⁰⁾ J. f. O. 1864, 15.

7 parov, naselbina vrh naselbine⁸¹⁾. Na drevesih pa najdemo njegovo gnezdo le takrat, če je zasedel kako zapuščeno gnezdo rjavega jastreba, kakor na Fruški gori in v Dobrudži, kjer so tudi našli na nekemu jagnedu poleg mršnjikovega gnezda še gnezdi ribjega orla in rjastega škarnjeka⁸²⁾. Gnezdo je veliko in površno zneseno iz palic, suhih vej in dračja. Plitva kotanja je postлана s koreninami in mahom, s slamo ali pa tudi trstjem. Glede števila jajc, ki jih znese med koncem januarja in sredo aprila, si oologi niso edini. O. Reiser pravi, da ni našel še nikoli več kakor eno jajce ali enega mladiča, če so jih pa našli res več, da je to zelo redko⁸³⁾. Reiserju se je pridružil E. Hartert v svojem uvodoma navedenem delu. Gola pravljica so vse drugačne trditve, tudi znamenitih oologov, kakor sta Rey in Krause, da bi namreč znesla samica navadno dva oziroma tri jajca. Rey je omejil pozneje to svojo navedbo na španska gnezda⁸⁴⁾, čemur odločno ugovarja Francos C. R. Jourdain⁸⁵⁾. Enako pretirano je tudi nasprotno mnenje, češ, še nikoli ni nobena samica znesla več kakor eno jajce, in če so našli dve jajci, sta znesli dve samici v isto gnezdo. Reiserjevo trditev trdovratno podpira prof. dr. A. Koenig s svojimi in izkušnjami drugih ornitologov⁸⁶⁾.

Jajca so čisto bela ali pa vsled nesnage rumenkasta ali rjavkasta, velikokrat tudi bledordečkaste barve. Oblike so močno trebušaste, lupina je zelo grbasta in ima goste vozaljčke, posebno na topem koncu. Izpihano jajce je proti solncu svetlozeleno ali modrozeleno, pozneje rumenozeleno in rumenkastozeleno prozorno; po tem se razločujejo jajca plešca od jajc rjavega jastreba. Jajca merijo poprečno največja 99×71.5 mm, najmanjša 84.5×67 mm; tehtajo poprečno najtežja 32.15 g, najlažja 21 g. 40 jajc, ki jih je izmeril Rey, merijo poprečno 92.4×69.2 mm; največji 99×71.5 in 93×72.3 mm, najmanjši 84.5×67 in 90×64 mm. Teža je med 21 in 27 g. Po Jourdainu meri 59 jajc iz Španije in Alžira poprečno 92.01×70.1 mm, največji 101.2×73.8 in 94×75 mm, najmanjši 82.3×67.7 in 95×66 mm; in 19 jajc, ki jih je izmeril R. pl. Dombrowski meri poprečno 92.3×69.1 mm, največje 95×72.1 mm, najmanjše 85×67.5 mm.

Valita samec in samica ter izvalita v 30 dneh mladiča, ki zelo hitro raste, ali vendar ni pred 3 meseci goden. Njegovo perje je večinoma rjaste barve.

V perju in drobu žive 4 vrste zajedalcev. Škodujejo mu tudi mnoge ptice, ki pokončajo njegovo gnezdo, predno se vrne s svojih poletov. Njegov največji sovražnik je človek.

⁸¹⁾ O. M. Sch. 1905, 136.

⁸²⁾ Waidmannsheil 1905, 388, 405—408.

⁸³⁾ Vom Horsten des Weißkopfgeiers (*Gyps fulvus*). O. M. V. W. 1891, 3—4.

⁸⁴⁾ Über die Gelegezahl bei *Gyps fulvus* (Gm.). O. M. B. 1907, 164—165.

⁸⁵⁾ Über die Gelegezahl bei *Gyps fulvus* O. M. B. 1907, 196—197.

⁸⁶⁾ Die Geier Ägyptiens. J. f. O. 1907, 71—76.

Plešca najlažje ujamejo pri mrhovini, kadar se tako nažre, da se ne more dvigniti od tal. Love ga tudi v raznovrste skobce in na gnezdu na limanice.

Koristi zelo veliko, posebno v jutrovih deželah, kjer odstranja mrhovino, ki bi sicer okuževala zrak. Egipčani strojijo njegovo kožo.

Doslej ni dokazano, da bi se lotil tudi živih živali. Sicer bi bila pa škoda tudi v tem slučaju tako malenkostna, da bi se ne izplačalo o njej govoriti. Mršnjik je potreben in vreden popolne zaščite. Nesmiselno ravnaajo torej lovci, ki streljajo to koristno ptico, namesto da bi jo ščitili kot naravni spomenik.

Egiptovski jastreb, *neophron percnopterus* ¹⁾ (L.).

N a v a d n a i m e n a. Slovensko: egiptovski jastreb (Erjavec), mrhar (Erjavec); hrvaško: bieli orao, erkavica biela, sveti lješinar (Brusina); češko: sup mrchožrout; poljsko: ścierwnik biały, sęp egipski; rusko: stervjatnik; nemško: schmutziger Aasvogel, weißer Aasfresser, weißer Geier, aschgrauer Geier, weißköpfiger Geier, norwegischer Geier, ägyptischer Aasgeier, ägyptischer Erdgeier, Dungeier, Mistgeier, Kotgeier, kleiner weißer Geier der Alten, arabischer Geier, Pyreniengeier, weißer Fischgeier, weißer Hühnergeier, weißer Hünaraar, Racham, Urigurap, Alimoche, brauner Erdgeier, schwarzer Erdgeier, brauner Dungeier, Malthesergeier; italijansko: capovaccaio; francosko: néophron percnoptère, catharte alimoche; angleško: Egyptian Vulture, Ashcoloured Vulture, Maltese Vulture.

Znanstvene soznačnice: Vultur percnopterus, Linné²⁾. Vultur aegyptius, Brisson. Vultur meleagris, Pallas. Vultur albus, Daudin. Vultur fulvus, Boddaert³⁾. Vultur stercorarius, La Peyrouse. Vultur albicans, Meisner. Percnopterus aegyptiacus, Stephenson. Cathartes percnopterus, Temminck. Cathartes europaeus, Brehm.

Keyserling-Blasius, Die Wirbeltiere Europa's, XXVII, št. 1, 133, št. 1. — *H. Graf v. der Mühle*, Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 9—10, št. 1. — *Dr. R. A. Lindermayer*, Die Vögel Griechenlands, 5—6. — *Fritsch*, 6, tab. 1, sl. 1—2. — *Schödler-Erjavec*, Knjiga prirode. VI. del, Zoologija, 297, pod. 123. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen*, Die Vögel Salzburgs, 1, št. 1. — *Madarász*, Z. f. O. 1884, 245, št. 3. — *Ornis Carinthiae*, 22, št. 3. — *J. Frivaldszky*, Aves Hungariae, 2, št. 3. — *A. J. Jäckel*, l. c., 1, št. 1. — *Ornis balcanica*, II. zv., 131—133; III. zv., 402—406; IV. zv., 109—110. — *Naumann*, V. zv., 303—308, tab. 62, sl. 1—2, tab. 71, sl. 6—9. — *Brehm*, 6. zv., 455—459. — *Gjurašin*, dio II, 114. — *Hennicke*, Die Raubvögel Mitteleuropas, 223—225, tab. 58. — *C. Dott. E. Arrigoni Degli Oddi*: Manuale di ornitologia italiana, 4—7 (posebna dela). — *Hennicke*, 64, tab. 31. — *C. G. Friderich-Bau*, Naturgeschichte der deutschen Vögel itd., 380—381, tab. 25, sl. 1. — *Schäff*, 317—318. — *Dr. E. Klein*, Naši ptici, 70, št. 147. — *K. Kněžourek*: Velký přírodopis ptáků. I. díl, 517—518. — *Ornis Romaniae*, 437 do 440. — *Reichenow*, Die Vögel, I. zv., 366. — *Hartert*, 1200—1202, št. 1619, sl. 201. — *Rey*, 11—12, tab. 3, sl. 1—4. — *G. Krause*, Oologia universalis palaeartica, seš. 17 in 34. — *Szielasko*, Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913, 282, št. 205.

¹⁾ Neophron je bilo mitologično bitje, ki ga je Jupiter izpremenil v jastreba. (J. f. O. 1907, 59).

²⁾ ne: Vultur percnopterus, Pallas.

³⁾ ne: Vultur fulvus, Gmelin.

Razmeroma tanki kljun iztegnjen in slaboten; po glavi, ob straneh in na grlu gol; zadaj od glave do grla pernat krežljec. Perutnice rjavo-črne, 2. in 3. vrste na zadnji polovici zunanjšega banderca svetlosive. Rep klinast. Krempej srednjega prsta dolg in malo, krempej zadnjega prsta velik in močno zakrivljen. Stara ptica umazano belkasta, mlade ptice temnorjave.

Ta najmanjši jastreb je iztegnjenega života in malo večji kakor fazan. Dolg je 600—680 mm in razprostrti peruti meri 1500—1600 mm, rep 215 mm, kljun 70 mm. Precej tanki, stisnjeni, ravni, na koncu kljukasto zakrivljeni dolgi kljun pokriva od korena do srede voščnica, ki

Erjavec-Schödler, Živalstvo.

Egiptovski jastreb, *neophron percnopterus* (L.).

je pri starih pticah živo, v mladosti pa umazano rumena. Sredi voščnice, blizu roba gornjega kljuna, so podolgaste, vodoravne in odprte nosnice. Golša je gola in vzbunjena. Bistro oko ima temnordečo, pri mladih pticah rjavo šarenico. Perutnice so proti koncu nekoliko zožene; prvo letalno pero je kratko, drugo nekoliko daljše, tretje pa najdaljše. Krovno perje je pri dorašlih pticah zamazano belo, le na hrbtu in na trebuhu nekoliko čistejše barve. Belkasta barva vratnega in prsnega perja prehaja v zamazano rumeno. Letalna peresa so črna; perje na ramah je sivkasto. Mladiči so enakomerno temnorjavi, le perje v krežljcu je še nekoliko temnejše kakor ostalo.

Noge so razmeroma velike in krepke, kremplji zelo različno zakrivljeni. Krak je od petnega sklepa navzdol spredaj nekoliko pernat, sicer

debelo mrežast in z deščicami pokrit. Zelo različno dolge, na podplatih fino bradavičaste prste pokrivajo zgoraj veliki ščiti. Med srednjim in zunanjim prstom je razvita kožica, ki sega do prvega členka srednjega prsta, med srednjim in notranjim prstom je manjša mrežica. Krempelj zadnjega prsta je najdaljši in s krempljem notranjega prsta najbolj zakrivljen. Krempelj srednjega prsta je plitvo zapognjen; krempelj zunanjega prsta je najmanjši in slabo, pa vendar bolj zakrivljen kakor na srednjem prstu. Kremplji so zgoraj okrogli, zdolaj dvorobati, črni ali črnorjavi. Goli deli noge so pri starih mrharjih živorumeni, pri mladih pa umazano rumenosivi. Mere so te-le: krak 82—100 mm, od teh približno 25—26 mm pernatih;

	brez kremplja	krempelj v loku	krempelj v tetivi
zunani prst	36—43 mm	17—20 mm	12 mm
srednji prst	60—69 mm	24—26 mm	20—21 mm
znotranji prst	30—35 mm	26—27 mm	16—17 mm
zadnji prst	20—28 mm	24—28 mm	16—18 mm

Naslikana noga (tab. X.) je nekega poleti 1901 v Hercegovini ustreljenega samca.

Znana je neka čisto bela ptica te vrste⁴⁾. Sorodnika sta mu *neophron pileatus*, Burchell, ki prebiva v srednji Afriki od Senegala do Abesinije, proti jugu do Rta dobre nade, ne pa v severni Afriki. V Indiji živi *neophron ginginianus*, Latham.

* * *

Egiptovski jastreb je ptica islama; navade mohamedancev zelo uga-jajo temu jastrebu. Kjer še dandanes vlada polumesec, tam živi tudi mrhar⁵⁾. Živi v južni Evropi do južne Francoske, v zapadni Švici, do Kaspiškega jezera in Kirgiške stepe; posamezni so se zaleteli tudi do Orenburga. V Aziji je razširjen do Perzije, Turkestana, Afganistana in severne Zahodne Indije. V Afriki ga najdemo na severu od Sahare do Sredozemskega morja, na Kanarskih, Kapverdskih otokih, v severovzhodni, vzhodni in južni Afriki. Redkokdaj se priklati v srednjo Evropo, še redkeje pa v severne kraje. Na Angleškem so ustrelili doslej dva.

Navedbe o tem jastrebu niso ravno točne, ker ljudstvo v nekaterih deželah imenuje „mrharja“ vsakega jastreba sploh⁶⁾. Iz zanesljivejših virov pa posnemamo o njegovih geografskih razširjenosti naslednje:

Na Avsto-Ogrskem so opazovali posameznike v nekaterih kronovinah. Na Nižjem Avstrijskem so ustrelili edinega 1. junija 1888⁷⁾. Prof. Bonomi ga omenja med pticami Trentina⁸⁾. Na Solnograškem so ga opazovali enkrat⁹⁾. Na Štajerskem so ustrelili dva:

⁴⁾ J. f. O. 1889, 121.

⁵⁾ M. O. V. W. 1879, 106.

⁶⁾ Waidmannsheil 1883, 174.

⁷⁾ O. J. 1916, 43.

⁸⁾ M. O. V. W. 1889, 446.

⁹⁾ Aug. Mojsisovics v. Mojsvár: Das Tierleben der österr-ungar. Tief-ebenen, 75.

l. 1871 pri Mariboru in l. 1885 pri Sv. Marjeti na Pohorju¹⁰⁾. Na Koroškem se prikaže skoraj vsako leto posamič, toda le v visokem gorovju¹¹⁾.

Cesarjevič Rudolf meni, da se zaleti semtertje v Istro, čeprav redkokdaj¹²⁾. V Narodnem muzeju v Zagrebu imajo 3 egiptovske jastrebe, ki so pa vsi v Dalmaciji ustreljeni¹³⁾. V Dalmaciji, odkoder so ga dobili že l. 1838 in l. 1856 (dva mladiča iz Spljita)¹⁴⁾, se nahaja v gorovju vedno, posebno ob selitvi, vendar ne preveč pogosto¹⁵⁾. Kolombatović meni, da v deželi tudi gnezdi¹⁶⁾ ter, da od marca do avgusta ni redek, posebno v dolini Narente¹⁷⁾. Dne 6. maja 1912 so ustrelili pri Budvi dva mrharja, ki sta imela prazni golši, želodeca pa napolnjena z ličinkami zapljunkaric in kosci čreves poginulega psa¹⁸⁾.

Na Ogrskem so opazovali mrharja že v prejšnjih stoletjih v jugovzhodnih pokrajinah. Cesarjevič Rudolf trdi, da je redkejši kakor v Bosni in Hercegovini, da pa vendar redno gnezdi po obrobem gorovju pri Oršovi, med Donavo in Dravo¹⁹⁾. Pri Mehadiji so opazovali, da se prikaže sredi maja ter odide že v prvi polovici avgusta proti jugu. Na Sedmograškem je gnezdil še v sredi preteklega stoletja v jugozapadnem kotu dežele, dandanes pa opazujejo le posamezne ptice, ki se zaletajo iz sosednje Ogrske ali Romunske²⁰⁾. V Bukovini ga opazujejo ob selitvi konec marca in konec septembra po redkem²¹⁾.

V Bosni in Hercegovini je selilec in zelo redek²²⁾; nahaja se posebno v južnih hercegovinskih okrajih, okoli Mostara, ali v severni Hercegovini ga vidijo redkokdaj²³⁾. V deželni muzeju v Sarajevu imajo dva samca iz Gornje Tuzle in iz Stolca (Popovo polje) v Hercegovini²⁴⁾, l. 1899 pa že skupino 13 ptic²⁵⁾. V Srbiji je mrhar zelo redek in muzej srbske zemlje v Belgradu ima samo samca, ustreljenega dne 23. aprila 1904 pri Čum. Česmi v piroškem okraju²⁶⁾. V Črni gori gnezdi v pre-

¹⁰⁾ Mitteil. des naturw. Vereines f. Steierm. 1890, LXXXV. J. f. O. 1892, 124.

¹¹⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 20. — Orn. 1887, 27; 1889, 406.

¹²⁾ J. f. O. 1883, 52—53.

¹³⁾ Glasnik hrv. naravoslov. društva 1902, 43.

¹⁴⁾ Verh. der zool.-botan. Ges. 1871, 690; 1857, 556.

¹⁵⁾ J. f. O. 1883, 53; 1904, 84. I. Jahresber. (1882) itd., 20. Orn. 1885, 238; 1887, 27; 1888, 35; 1889, 406. V. Jahresber. (1886) itd., 40. O. J. 1891, 20.

¹⁶⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 20. Glasnik hrv. naravoslov. društva 1887, 7—8.

¹⁷⁾ Aquila 1903, 82.

¹⁸⁾ Aquila 1912, 471.

¹⁹⁾ J. f. O. 1883, 53.

²⁰⁾ Aquila 1906, 163. — M. O. V. W. 1892, 212, št. 3; 1896, 91, št. 3. — Aquila 1908, 229.

²¹⁾ Orn. 1885, 238; 1887, 26; 1888, 34; 1889, 406. V. Jahresber. (1886) itd., 40.

²²⁾ O. M. Sch. 1898, 320; 1905, 28. — O. J. 1903, 24. — M. O. V. W. 1881, 11; 1889, 295.

²³⁾ Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini 1889, 54—55.

²⁴⁾ Die Vogelsammlung itd., 2.

²⁵⁾ Orn. 1899, 178.

²⁶⁾ Mitteil. über die Vogelwelt 1906, 122.

cejšnjem številu; prezimuje jih le nekaj v deželi, v začetku maja pride z juga²⁷⁾. Isto se približno lahko reče za Albanijo²⁸⁾.

Na Grškem so že mrharja dognali, predno so bile znane mnoge druge ptičje vrste. Prezimujočega so ga opazovali tamkaj samo enkrat; na zimo se namreč vedno preseli na jug. Na kopnem je pogostejši kakor na otokih. O. Reiser ga omenja med pticami, ki jih je opazoval na otoku Krfu²⁹⁾. Odkar so Turki zapustili Grško, tam vidno pojema. V Macedoniji je znatno redkejši kakor njegova sorodnika.³⁰⁾ Po Bolgariji je zelo razširjen, kjer seveda gnezdi³¹⁾. Tudi v Dobrudži je pogost, kjer gnezdi dandanes morda še kakih 10—12 parov. Na severovzhodu te pokrajine je redek³²⁾. Na Romunskem je najredkejši jastreb in pogostejši le ob Donavi, kjer ga večkrat opazujejo. Prikaže se v marcu in odide v septembru. Ob Dnjestru na besarabski meji celo gnezdi³³⁾. V okolici Štambula in drugod na polotoku je mrhar redek, njegovo število se krči od leta do leta.

V Italiji ni posebno pogost, toda stalen, deloma pa tudi selilec, ki se prikaže meseca marca, septembra pa zopet odide proti jugu. Opazovali so ga v nekaterih južnih pokrajinah, kakor ob Tarentu in na Siciliji. Prikaže se na Malti in v Kalabriji; na Sardiniji ga ni.

Na Balearih je veliko redkejši kakor rjavi jastreb in opazovali so ga posamič kvečemu 3—4 skupaj; na teh otokih gnezdi in se seli od tam septembra³⁴⁾. V Sredozemskem morju je sploh razširjen do zapadne kotline³⁵⁾. V Mali Aziji in po srednji Aziji je povsod razširjen, ali nikjer ni mnogoštevilen; tam tudi gnezdi, čez zimo se preseli na jug³⁶⁾.

Mrharju so najljubše gorate pokrajine, kjer si poišče globoke skalne globeli, da tam prenočuje; biva splošno po enakih krajih kakor beloglavi jastreb. Ogiblje se posebno večjih gozdov, tudi na drevje rad ne seda. Suhe pustinje mu bolj ugajajo kakor rodovitne in obdelane pokrajine. V Abesiniji živi do 3142 m visoko³⁷⁾.

* * *

Morda ni ptiča, ki bi bil odurnejše zunanosti in ki bi imel tako malo prikupljivih navad in razvad kakor mrhar. Iz nosnic se mu cedi

²⁷⁾ O. J. 1891, 20; 1900, 167, 183; 1901, 65.

²⁸⁾ O. J. 1900, 183; 1911, 50.

²⁹⁾ Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini 1906, 213.

³⁰⁾ D. J.-Z. 69. zv., 27.

³¹⁾ J. f. O. 1859, 379.

³²⁾ Aquila 1898, 110. J. f. O. 1877, 60.

³³⁾ J. f. O. 1862, 231.

³⁴⁾ Dr. A. v. Jordans, na rečenem mestu 116—117. — J. f. O. 1862, 244—245.

³⁵⁾ J. f. O. 1873, 343.

³⁶⁾ O. J. 1906, 4. J. f. O. 1908, 556; 1913, 23—24; 1914, 59.

³⁷⁾ H. Krohn: Höhenverbreitung der Vögel. J. f. O. 1916, 229—240.

smrdljiva tekočina, njegovo perje izpuhteva neznosen smrad po mrhovini, ki ga ohrani tudi nagačena ptica tako dolgo, dokler popolnoma ne razpade. Mrhar je vobče otožna in lena ptica. Kadar se nažre, sedi včasih po cele ure nepremično na istem mestu ter čaka, dokler želodec ne opozori, da si bo treba zopet poiskati živeža. Po tleh koraka kakor krokar in tudi kadar leti, je bolj podoben krokarjem kakor ujedam. Leta zelo mično in bolj okretno kakor njegovi sorodniki. Očividci trdijo, da je ni lepše in mičneje ptice v zraku kot je leteči mrhar³⁸⁾. Včasih plava igraje se po cele ure v zraku. Če je namenjen na večjo razdaljo, zamahne 5—7 krat počasi s perutnicama ter leti nato dalj časa naprej iztegnjenega vratu, v marsičem podoben leteči štokrlji. Kadar najde kaj užitnega, se poda ponosno stopajoč do plena. Padli živali izkljuje najprej oči, potem poskuša priti do drobovja. Mrhar je neokreten počasnež, ki ima bistro oko in tanek vonj. V jutrovih in južnih deželah ga ne preganjajo, temveč ga ščitijo kot zelo koristno in za te kraje neobhodno potrebno ptico. Zato mrhar v teh deželah ni plašen. Egipovski jastreb je družan ptič, ki rad biva v človeški bližini. Zato se ne smemo čuditi, če nam poročajo pisatelji, med njimi tudi Alléon, da se je izleglo še l. 1868 v Carigradu okoli tisoč mladičev te vrste; komaj 40 let pozneje pa ni našel Fr. Braun v tem mestu niti enega gnezda več.³⁹⁾ Navadno živi mrhar v parih ali v manjših družbah, nikdar pa ne v takih jatah kakor pravi jastrebi. Za mraz in gorkoto je zelo občutljiv, sicer je trdoživ. Redkokdaj ga vidimo na kakem drevesu; navadno poseda po skalah, kamenju in po tleh, zato si perje močno oguli. V Egiptu poseda v mestu po strehah in se spusti celo na cestni tlak⁴⁰⁾. V Siliciji, v Mali Aziji se greje razprostrtih peruti ob obali na razbeljenih sipinah, se koplje v pesku in si čisti perje⁴¹⁾. Sicer se pa ravna navade in življenje egiptovskega jastreba popolnoma po kraju, kjer živi⁴²⁾. Njegov glas je podoben mišarjevemu, mladiči pa neprijetno žvižgajo; v jezi, kadar se pretepa z drugimi pticami za hrano, sika. Ta ptica se kmalu udomači, posebno mladiči, vendar se je človek kmalu naveliča.

Mrhar najraje žre mrhovino, bodisi svežo ali pa že gnilo. Ponekod je njegov glavni živež navadna evropska kornjača. V vročih deželah pobira z drugo nesnago celo človeško in živalsko blato. Po krvi zaklanih živali močno hrepeni; poželjivo gleda od blizu, kako kaplja kri, ter hlastno sreba smrdljivo goščo, ki jo spretno ulovi s koncem kljuna. Drobovje in večje kose mišic dene med prste in jih spretno razpara in zdrobi z ostrino svojega kljuna. Voda mu je neobhodno potrebna, ker jo rad pije in se koplje v nji⁴³⁾. Ako ni mrhovine, išče v gnoju vsakovrstno črvad

³⁸⁾ Prof. dr. A. Koenig: Die Geier Ägyptens. J. f. O. 1907, 59—67.

³⁹⁾ J. f. O. 1909, 85.

⁴⁰⁾ Aquila 1899, 88.

⁴¹⁾ O. M. Sch. 1895, 186.

⁴²⁾ M. O. V. W. 1879, 107.

⁴³⁾ Prof. dr. A. Koenig, na rečenem mestu, 62—64.

in žuželke, lovi podgane, miši, kuščarice, kače, žabe in druge dvoživke. Na Kanarskih otokih ga dolže, da krade pavicam jajca. Žre pa tudi ribe⁴⁴⁾.

* * *

Egiptovski jastreb gnezdi v deželah ob Sredozemskem morju, vzhodno do Turkestana, Perzije, Arabije in na Kanarskih otokih. V Evropi gnezdi na Španskem, v zapadni Švici (Mont Salève), v Dalmaciji, Bosni in Hercegovini, v južni Ogrski in južnozapadni Sedmograški, v Bukovini, Rumuniji, Bolgariji, Črnigori in na Grškem. Najsevernejši kraj, kjer gnezdi, so Chonchowieckega skale ob izlivu Ladowa v Dnjester⁴⁵⁾. Gnezdilna doba traja od srede aprila do srede maja, v Egiptu od začetka januarja do konca marca⁴⁶⁾. Spatz je našel pri Gabesu 14. marca sveže gnezdo 2 jajc⁴⁷⁾, o. E. Schmitz pa v Palestini (Hesme) 28. aprila⁴⁸⁾. Gnezdi le enkrat na leto, po drugih virih včasih tudi dvakrat⁴⁹⁾. Gnezdo je na strmih nepristopnih skalah, redkokdaj na drevju in v naselbinah. V Carigradu gnezdi na cipresah in mošejah, v Egiptu na piramidah, v Indiji na pagodah, mošejah, velikih poslopjih in na grobnih spomenikih. Gnezdo je zneseno iz posameznih vej in mladik. Zgoraj je obloženo z živalskimi ostanki, posebno z dlako, s kožami in perjem, s cunjami in travo; našli so pa tudi že suhe odpadke goveje živine.

Samica znese dve jajci, ki jih izvali v 28—30 dneh; redka so posamezna jajca. Vse navedbe in trditve o 3 ali celo 4 jajcih, kakor tudi, da vrže samica predno začne valiti, iz gnezda tretje jajce⁵⁰⁾, so bajke. Jajca so ovalna, redkokdaj podolgasta, brez leska in imajo na umazano belem ali rumenkastem dnu zamazane, več ali manj razločno omejene rjastorjave ali temnordeče lise, ki zakrijejo včasih popolnoma temeljno barvo. Posebno na topem koncu se zgoste večkrat te lise. Lupina je debela in proti luči rdečerumeno prozorna, po drugih rumeno ali rdeč-kastorumeno⁵¹⁾, po čemer se razločujejo od jajc ribjega orla, ki so sveža modrozeleno, pozneje zelenkastobelo prozorna. Merijo največja 76·4 × 51·7 mm, najmanjša 59·7 × 47·7 mm, tehtajo najtežja 11·25 g, najlažja 7·15 g. 100 jajc iz južne Evrope in severne Afrike (56 Jourdain, 44 Rey), ki jih je izmeril Jourdain, merijo poprečno 66·18 × 50 mm. Prof. dr. Koenig je izmeril in natanko opisal 6 gnezd iz Egipta⁵²⁾.

Če se samica ponesreči, nadaljuje samec valitev. Mladiči zelo hitro rastejo ter zapuste gnezdo v zgornjem Egiptu že marca. Jeseni se mladiči golijo, pravo perje jim zraste šele četrto leto⁵³⁾. Mladiči so zelo občutljivi.

⁴⁴⁾ J. f. O. 1854, 448.

⁴⁵⁾ Grfl. Dzieduszycki'sches Museum in Lemberg. I. Abt. Zoologie. Wirbeltiere. II. Vögel, 1.

⁴⁷⁾ J. f. O. 1894, 350.

⁴⁶⁾ J. f. O. 1853, Exh. 93.

⁴⁸⁾ Z. f. O. u. O. XIX. letn., 147.

⁴⁹⁾ O. J. 1911, 211.

⁵⁰⁾ J. f. O. 1854, 54.

⁵¹⁾ J. f. O. 1886, 602.

⁵²⁾ J. f. O. 1907, 65—67.

⁵³⁾ J. f. O. 1853, 196.

Najhujši mrharjev sovražnik je človek, ki ga neusmiljeno preganja in po nepotrebnem pokončuje tudi s strupom. Škodljivi so mu človeški izumi in naprave, ki mu prikrajšujejo hrano, da se mora umikati pred prodirajočo kulturo, čeravno se izredno hitro privadi vsem izpremembam in novim razmeram. V njegovem drobovju in perju žive, kolikor je dozdaj znano, 4 vrste nadležnih zajedalcev.

Streljajo in love ga na vsakovrstne načine; najlažje ga zalotijo pri mrhovini.

Iz hrane mrharja najbolje razvidimo, da je zelo koristen, posebno v južnih, vročih pokrajinah, kjer nadomešča zdravstvene oblasti. Stari Egipčani so znali ceniti njegovo važnost v polni meri ter so ga ovekovečevali na ploščah nagrobnih kamnov, na zunanjih in notranjih stenah piramid, na starih stavbah svetišč; z njegovim imenom se začne tudi arabska abeceda. Prebivalci grškega otočja strojijo njegovo trpežno kožo, pustijo na njej puh ter jo rabijo kot dragoceno kožuhovino. O kakršnikoli resni škodi, ki bi jo naredil mrhar, ne moremo govoriti. Mrharja bi morali v evropskih pokrajinah, odkoder ga še niso pregnali, ščititi ne le kot koristno in potrebno ptico, temveč tudi kot naravni spomenik.

Brkati ser, gypaëtus barbatus (L.).

Navadna imena. Slovensko: bradač (Erjavec), brkati sér (Erjavec), sér (Erjavec), sóp (Erjavec); hrvaško: bradan, bradaš, bradati jastrieb, ervenjak, kqstober, kostoberina žutoglava, kostolom, kraguj bradati (Brusina), mrki oro, peljar, sivi krstaš, zer, žutelj, žutoglava; češko: orlosup bradatý, sup bradatý; poljsko: orłosep brodaty; rusko: borodač; nemško: Bartgeier, weißköpfiger Geieradler, schwarzköpfiger Geieradler, bärtiger Geieradler, Bartadler, Bartfalke, Lämmergeier, Gensengeier, Goldgeier, Greifgeier, Jochgeier, Lämmergeier der Alpen, schweizerischer Lämmergeier, weißköpfiger Geier, Weißkopf, Grimm; italijansko: avvoltoio degli agnelli; francosko: gypaète barbu; angleško: Bearded Vulture.

Znanstvene soznačnice: Gypaëtus barbatus, Linné. Gypaëtus alpinus, Daudin. Gypaëtus aureus, Daudin. Gypaëtus castaneus, Daudin. Gypaëtus grandis, Storr. Gypaëtus haemahalanus, Hutton. Gypaëtus leucocephalus, Meyer in Wolf. Gypaëtus melanocephalus, Meyer in Wolf. Gypaëtus occidentalis, Brehm. Gypaëtus orientalis, Brehm. Vultur barbatus, Linné. Vultur aureus, Gesner. Vultur niger, Brisson. Vultur barbarus, Latham. Vultur leucocephalus, Brehm¹⁾. Vultur alpinus, Brehm. Vultur baeticus, Aldrovandi. Falco barbatus, Brehm. Falco magnus, Samuel Gmelin. Aquila barbata, Schrank. Phene ossifraga, Savigny. Phene gigantea, Savigny.

Keyserling-Blasius: Die Wirbeltiere Europa's, XXVIII, št. 5, 134, št. 5. — Freyer, 7, št. 3. — H. Graf von der Mühle, Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 12—13, št. 4. — J. Hinterberger, Die Vögel von Österreich ob der Enns itd., 7, št. 3. — A. R. v. Lindermayer, Die Vögel Griechenlands, 10—11, št. 4. — Erjavec, IV. del, 203—208, št. 55, sl. 50. — Fritsch, 6—7, tab. 1, sl. 6 in 7. — Schödler-Erjavec, Knjiga prirode, IV. del, 298. — V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen, Die Vögel Salzburgs, 2—3, št. 3. — Madarász, Z. f. O. 1884, 248—249. — Ornithologia Carinthiae, 22—23, št. 4. — Ed. v. Czynk: Der Bart- oder

¹⁾ ne: Vultur leucocephalus, Meyer in Wolf.

Gjurašin, Ptice II.

Brkati ser, gypaëtus barbatus (L.).

Lämmergeier (*Gypaëtus barbatus*, Linn.). O. J. 1890, 45—55. — *J. Frivaldszky*: Aves Hungariae, 8—9, šte. 13. — *A. J. Jäckel*, l. c., 4. — *Ed. v. Czjnk*: Der Bart- oder Lämmergeier (*Gypaëtus barbatus*, Linn.). Aquila 1894, 136—151. — *Ornis balcanica*, II. zv., 129—131; III. zv., 386—396; IV. zv., 108—109. — *Naumann*, V. zv., 292—301 (tab. 60 in 61, tab. 70, sl. 18). — *Brehm*, 6. zv., 415—437. — *Gjurašin*, dio II., 105—112, naslovna slika. — *Hennicke*, Die Raubvögel Mitteleuropas, 202—223, tab. 56 in 57. — *C. Dott. E. Arrigoni Degli Oddi*: Manuale di ornitologia italiana, 7—9 (posebnega dela). — *Hennicke*, 63, tab. 30. — *C. G. Friderich-Bau*: Naturgeschichte der deutschen Vögel, 386—388, tab. 25, sl. 4. — *Schäff*, 318—322. — *Dr. Friedrich Knauer*: Zur Naturgeschichte des Bartgeiers. Wiener Zeitung 1908, šte. 12, 6—7, in šte. 13, 6. — *Dr. E. Klein*: Naši ptici, 71—72. — *K. Kněžourek*: Velký přirodopis ptáků. I. díl, 530—535. — *Ornis Romaniae*, 440—446. — *Reichenow*, Die Vögel, I. zv., 397—398. — *Hartert*, 1146—1199, šte. 1617 in 1618. — *Wilhelm Thimm*: Schutz dem Bartgeier! O. M. Sch. 1916, 173—178. — *V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen*: Über das einstige Vorkommen des Bartgeiers (*Gypaëtus barbatus* L.) im österr. Alpengebiete. J. f. O. 1917, II. zv., 269—277.

Rey, 12—13, tab. 4, sl. 5. — *G. Krause*: Oologia universalis palaeartica, seš. 16. — *Szielasko*: Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd. J. f. O. 1913, 282—283, šte. 206.

* * *

Glava porasla z volnatim perjem; ob kljunovem korenu, preko voščenic in nosnic trdo, ščetinasto perje; na podbradku naprej strleča ščetinastopernata brada. Prvo letalno pero je mnogo krajše kot drugo, to pa komaj krajše kot tretje, ki je najdaljše. Rebrca letalnih in krmilnih peres na zunanji strani bela. Izmed sprednjih prstov srednji najdaljši; krak pernat; noge sivomodre.

Brkati ser, ki so mu odkazali sistematiki mesto med jastrebi in orli, se razlikuje po popolnoma pernatih glavi od drugih jastrebov. Nasprotno nas pa spominjajo prsti na jastrebe, ker je srednji veliko daljši kakor ostala dva sprednja; tudi vilice so zraščene s sprednjim robom grodnice kakor pri jastrebih.

S podolgovatim volnatim perjem pokrita glava je majhna in ima ploščato čelo. Navspred se zožuje v krepak iztegnjen kljun črne barve. Gornja čeljust je od začetka ravna, potem se nopenja in prehaja ob koncu v veliko kljuko. Voščenic in koren spodnje čeljusti porašča trdo, naprej obrnjeno ščetinasto perje. Značilen za brkatega sera je šop ščetinastih peres na podbradku, ki mu napravlja naprej štrleče brke (ime). Nosnici sta podolgasto ovalni in ležita poševno navzgor; pri evropski vrsti sta obraščeni s trdimi ščetinami. Veliko oko ima svetlorumeno šarenico, obdano z žarečim kolobarjem. Zelo dolge perutnice segajo do konca repa, v katerem je 12 širokih peres. Rep je stopnjat in meri dve tretjini peruti.

Krovno perje na glavi, po vratu in na trebušni strani je belo in bolj ali manj rjasto zamazano. Ščetine ob kljunu in na podbradku so črne, črna je tudi lisa nad obrvmi. Lica, teme in včasih tudi grlo so

črno črtkana; teme obroblja zadaj trak črnih črt. Hrbet, peruti in rep so sivozaprashene črnikaste barve. Samica, ki je navadno večja kot samec, ima bledejšo barvo, mlada ptica je popolnoma drugačne barve kakor odrasla, vobče je temnejša in bolj enobarvna.

Noge so kratke in sivomodre. Krak, ki je tako dolg kakor srednji prst, je skoraj popolnoma porastel s perjem, le najspodnejši del je gol, sicer je pokrit s ščitci. Najdaljši je srednji prst, ki je zvezan na korenu z zunanjim po ozki kožici. Zadnji prst je skoraj tako dolg kakor zunanji. Kratki črni kremplji so debeli in le malo zakrivljeni, zato niso posebno ostri. Najmočnejši so kremplji prvega in drugega prsta.

Brkati ser meri po dolgem 1080 mm, čez razprostrte peruti 2351 mm; peruti merijo 805 mm, rep 515 mm. Kljun je več kakor dvakrat tako dolg kot visok in meri v loku 107 mm. Krak ima 84 do 95 mm;

	brez kremplja	kremplj v loku	kremplj v tetivi
zunanji prst	48—49 mm	24—30 mm	18—19 mm
srednji prst	75—78 mm	28—31 mm	18—20 mm
znotranji prst	40—41 mm	34—44 mm	22—24 mm
zadnji prst	35—38 mm	36—46 mm	23—24 mm

Naslikana noga (tab. XI.) je nekega, meseca marca 1901 v Bolgariji ustreljenega samca.

Znane so štiri premene brkatega sera in sicer: *gypaëtus sub-alpinus*, Brehm, na Sardiniji, *gypaëtus atlantis*, Erlanger, v gorovju Atlas, *gypaëtus ossifragus*, Savigny, v severovzhodni Afriki, in *gypaëtus meridionalis*, Keyserling-Blasius, v južni Afriki.

* * *

Brkati ser je že odnekaj razširjen čez prostrano ozemlje ter se nahaja v posameznih deželah bolj ali manj pogosto. Živi še dandanes na Portugalskem, Španskem, Korsiki, Sardiniji, v Bosni in Hercegovini, na Sedmograškem, v Črni gori, Albaniji, na Grškem, v Bolgariji, Romuniji, na Turškem, v Mali Aziji, na Kavkazu, v Perziji, Turkestanu, Transkaspiji, Sibiriji, Tibetu, Mandžuriji, na Himalaji, v Kini, Tunisu in Arabiji, pa tudi v Kaplandiji ga še dobe. — Na nemških tleh ne živi več. Na Bavarskem so ustrelili zadnjega l. 1855. Dalje časa se je obdržal v Švici, kjer je v 13 muzejih različnih kantonov nagačenih 48 brkatih serov. Zadnjega živega sera so ujeli v Švici l. 1869. Še 25 let so opazovali lovci zapuščeno samico, ki je prebivala v Loetschentalških alpah, dokler je niso našli pozimi 1886 mrtve pri načeti, s strihninom zastrupljeni lisici.

Na Avstro-Ogrskem so ga v severnih kronovinah opazovali menda samo v Šleziji²⁾. Zadnjega brkatega sera so ustrelili na Gorenjem Avstrijskem 3. febr. 1824; bila je samica z že precej razvitima jajcema. Zadnji par je gnezdil tam l. 1835 in izginil brez sledu s popol-

²⁾ H. Holewa, Die Vogelfauna in Schlesien, 28, št. 302.

noma godnima mladičema. Na Solnograškem so ustrelili zadnjega l. 1843 pri Gasteinu. Vse poznejše navedbe so pomotne in se nanašajo ali na plešca, ali pa na planinskega orla³⁾. Na Nižje Avstrijsko se je zaletel semtertje v začetku prejšnjega stoletja⁴⁾. Veliko prej je izginil na Štajerskem; bila sta star in mlad samec, ki ju je dobil l. 1809 pl. Wittmanstetten in sta zdaj v prirodopisnem muzeju na Dunaju⁵⁾. Na Predarlškem je živel v južnih in vzhodnih Alpah⁶⁾. Neverjetno dolgo je kljuboval vsemu zalezovanju in drugim sovražnim vplivom na Tirolskem. Zadnja dva sta bila ustreljena l. 1882; l. 1897 so videli krožiti zopet 3 brkate sere. Vse poznejše navedbe so pomotne. Na Koroškem je izginil l. 1881.

Že Valvasor pripoveduje, da so na Kranjskem, posebno na Gorenjskem in okoli Polhovega gradca, izredno veliki planinski orli, ki odnašajo žive ovce⁷⁾. Freyer navaja brkatega sera med pticami Kranjske; dokaz za to svojo trditev si je izposodil iz sosedne Koroške. Tudi cesarjevič Rudolf sodi, da je živel brkati ser na Kranjskem⁸⁾. Kakor v sosednjih deželah tako je dandanes izginil tudi pri nas. Natančnejših njegovih sledov na Kranjskem dozdej nisem mogel izslediti.

V Istro se po mnenju cesarjeviča Rudolfa zelo redkokdaj prikaže⁹⁾. V Hrvaški in Slavoniji so videli spomladi l. 1852 dva sera pri Zemunu, ki sta se po hudem boju z domačimi jastrebi in orli ranjena spustila na zemljo.

Na Ogrskem so opazovali brkatega sera samo v jugovzhodnem delu dežele, odkoder je priletel posebno jeseni in pozimi v bližino mest, da pospravi nezakopano mrhovino. Muzej v Budimpešti ima 9 nagačenih brkatih serov. Na Sedmograškem živi v visokem gorovju¹⁰⁾. V Bukovini so ga opazovali semtertje na najvišjih gorah¹¹⁾ na ogrski in sedmograški meji¹²⁾.

V Dalmaciji, kamor se zaleti včasih iz sosednje Hercegovine, po mnenju cesarjeviča Rudolfa ni tako posebno redek¹³⁾. Kolombatović je videl ustreljenega na dalmatinski meji¹⁴⁾. V Bosni in Hercegovini živi in gnezdi še v precejšnjem številu, vendar so mu tudi tu dnevi šteti. Prvi, ki so ga v teh deželah nepobitno dognali, so bili avstrijski častniki l. 1878 in 1879. Dandanes je omejen na 3 okrožja. Središče največjega okrožja je ob meji gaškega in fočanskega okraja, kjer so najvišje planine severnega Balkana: Maglič, Volujak, Lebršnik itd.

³⁾ V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen, Übersicht der Vögel Oberösterreichs und Salzburgs, 29—30. ⁴⁾ O. J. 1916, 43.

⁵⁾ Verh. der zool.-botan. Ges. 1871, 689—690.

⁶⁾ Ravnotam 1868, 244.

⁷⁾ Valvasor: Die Ehre des Herzogtums Krain, III. knjiga, 443—444.

⁸⁾ J. f. O. 1883, 53.

⁹⁾ J. f. O. 1883, 53.

¹⁰⁾ M. O. V. W. 1892, 223. — Aquila 1906, 164.

¹¹⁾ O. J. 1894, 206.

¹²⁾ Ornis 1888, 35.

¹³⁾ J. f. O. 1883, 53.

¹⁴⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 20.

Drugo nekoliko manjše okrožje se razprostira severno od prvega in obsega Treskavico, Visočico, Preslico, posebno pa Prenj. Tretje najmanjše okrožje obsega Vlašić in njegove razrastke severno od Travnika. Odtod se zaleti v sosedne pokrajine.¹⁵⁾ V sarajevskem muzeju jih je bilo l. 1899 dvanajst, večinoma iz Hercegovine¹⁶⁾.

V Črni gori in severni Albaniji mu ugaja malo pokrajin, vendar je pa dokazano, da v teh deželah živi in semtertje tudi gnezdi¹⁷⁾. Po navedbah Reiserja živi in gnezdi v Srbiji na najvišjih grebenih: na 2186 m visokem Midzoru ob bolgarski meji, na Babinem zubu, Stari planini, Suvi planini in na klisuri Sićevo. Samec, ki ga imajo v belgrajskem muzeju, je bil ujet dne 21. januarja 1901 pri Baltaberilovcu¹⁸⁾.

V gorati Grčiji, kjer ga je Krüper natanko dognal¹⁹⁾, živi po srednjevisokem gorovju, pa tudi v ravnini, če so blizu strme skalne globeli. Nahaja se še dandanes manj ali bolj pogosto v vseh delih dežele²⁰⁾. Na Bolgarskem je veliko bolj redek²¹⁾. V Rumuniji se nahaja v mejnem gorovju proti Sedmograški. V zadnjem času imamo iz Makedonije o njem zanesljiva poročila²²⁾.

Na Sardiniji²³⁾ je ser redka prikazen. Dr. Schiebel je našel na Korsiki samo letalno pero brkatega sera²⁴⁾.

V Mali Aziji je stalen in gnezdi v okolici Smirne.²⁵⁾ V deželah ob Sredozemskem morju sega do zapadne kotline tega morja²⁶⁾.

Brkatega sera opazujejo navadno posamič, kvečemu v jatah po 5 ptic skupaj, redkokdaj pa po 7 ali 8²⁷⁾. Samec in samica imata lovišče približno v obsegu enega km², ki ga redno preiščeta vsak dan. Živi v nedostopnih višinah, kjer bivata divja koza in svizec. Radde ga je dognal v Kavkazu 2000 m visoko²⁸⁾.

* * *

Tega pradobnega velikana med pticami ni mogoče zamenjati s planinskim orlom, ker ga razločuje že od daleč dolgi, klinasti in stopnjati rep; od blizu ga pa precej spoznamo po glavi, kozji podobni. Leteči brkati ser je mnogo veličastnejši kakor leteči orel. Njegove dolge, po

¹⁵⁾ M. O. V. W. 1886, 147. Glasnik hrv. naravoslov. društva 1887, 7. Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini 1889, 55—57. Lovačko-ribarski vjesnik 1895, 177—180. — Laska, na označenem mestu, 55.

¹⁶⁾ Die Vogelsammlung itd., 2. — Ornis 1899, 178.

¹⁷⁾ O. J. 1900, 175, 184; 1901, 64—65.

¹⁸⁾ Mitteil. über die Vogelwelt 1906, 138.

¹⁹⁾ J. f. O. 1862, 373—379.

²⁰⁾ J. f. O. 1905, 663.

²¹⁾ J. f. O. 1859, 380.

²²⁾ D. J.-Z., 67. zv., 552—554; O. M. Sch. 1917, 238.

²³⁾ J. f. O. 1902, 460.

²⁴⁾ Meine ornith. Frühlings-Studienreise nach Corsica (1910). Programm des Staats-Obergymnasiums zu Klagenfurt 1910/11, 20.

²⁵⁾ J. f. O. 1908, 556.

²⁶⁾ J. f. O. 1873, 343.

²⁷⁾ J. f. O. 1901, 419.

²⁸⁾ J. f. O. 1916, 236.

sokolovo zožene perutnice ga neso, ne da bi mu bilo treba z njimi le enkrat zamahniti, v nedogledne višine, odkoder zapazi z bistrim očesom takoj svoj plen na zemlji. Spušča se potem počasi vedno nižje in nižje, pridrvi od strani kakor blisk na ubogo žrtev ter jo pahne v prepad, še predno ta opazi drznega napadalca. Njegovo pravo orožje niso noge oziroma kremplji, ampak svojo moč ima v kreljutih. Zato trdijo nekateri prirodopisci po vsej pravici, da odnaša le manjši plen, ter da ne more dvigniti od tal odrasle divje koze ali stare ovce. O njegovih lastnostih so si prirodopisci zelo nasprotni. Na ptico vplivajo namreč podnebje in druge okolnosti ozemlja, kjer živi.

Ako ne more dobiti brkati ser zadosti svojega navadnega živeža, je zelo predrzen ropar. V Karpatih se nikoli ne poda na lov pred 8. uro zjutraj. Če leti, drži vrat iztegnjen vodoravno naprej. Na tleh koraca, kakor jastrebi, po krokarjevo. Kakor tudi druge ptice, ki imajo kratke noge in dolge perutnice, se brkati ser prav težko vzdigne od tal, zlasti če se je do sitega nažrl. Zato se najraje useda na visoke skale, nad prepade, na drevje pa le tedaj, kadar išče vejevja za gnezdo, sicer le na parobke ali pa na gladke veje bukev ali borovcev, kakor je opazoval Reiser v okolici Sarajeva. Rdeča barva ga zelo razburi in tako razdraži, da rdeče oblečenega človeka takoj napade. Glas je podoben rahlemu žvižganju mladih mišarjev. Pravijo, da naznanja s svojim glasom grdo vreme. Obstreljeni ali v past vjet brkati ser se srdito brani s kljunom. Vođa mu je neobhodno potrebna, ne toliko, da jo pije, temveč da se v nji koplje. V jetništvu izgubi brkati ser ves pogum in vso predrznost, posebno če se je od mladosti privadil človeka. O dobrohotnosti in krotkosti ujetih brkatih serov beremo v vsakem večjem spisu prav mične dogodbice.

O hrani brkatega sera sodijo prirodopisci ravnatoko različno kakor o njegovih lastnostih; tudi ta je odvisna od podnebja in od pokrajine, kjer ser živi. Zamenjali so ga prepogostokrat s planinskim orlom; na njegov rovaš je šlo tudi veliko zlodejstev, ki jih imata medved ali divji prašič na vesti. Na Španskem in Grškem, kjer biva v srednjem gorovju in v ravnini, se hrani z mrhovino, kostmi, želvami in malimi sesalci. Tudi v Kavkazu ni posebno srdit ropar. O abesinskem seru trdijo zopet, da se hrani posebno s kostmi in drugimi odpadki klavnice, da se loti poginulih živali in človeških trupel, ter da lovi samo v največji sili. V Egiptu je pobral ustreljeno kotorno (skalno jerebico) izpred lovca²⁹⁾. V Švici se loti le v skrajni sili večjih živali. Splošno se lahko reče, da so mlade divje koze, mlade ovce, koze, manjši psi, lisice, mačke, zajci, marmotice in drugi manjši glodalci, vrane, želve, ostanki na klavnica, vsakovrstne kosti in mrhovina, njegov vsakdanji živež. Manjše živali požre z dlako in kožo vred; na kosti je posebno pohlepen. Večjim živalim izkljuje najprej oči, potem jim razpara trebuh; večjo mrho žre

²⁹⁾ Ornis VI. letn., 506.

včasih po ves teden. Novejši pisatelji dvomijo, da bi spuščal velike kosti iz višave na skalovje zato, da se razdrobe in potem pogoltne njih posamezne kosce³⁰⁾. Da bi se lotil odraslega človeka, je menda bajka.

* * *

Gnezdi vedno v visokem gorovju in posamezno. Velikansko gnezdo je zneseno iz krepeljcev in je različno veliko, ima $1\frac{1}{2}$ m v premeru in je 1 m visoko. Rob je narejen iz vejic, resja, dračja in kosti; postlano je gosto z ovčjo volno in kozjo dlako. Toda gnezdo ni vedno enotno narejeno; večkrat leže jajca in pozneje mladiči na golem kamenju. Gnezdo postavi ser na težko dostopne skalne robove in razpokline, v visoke, strme skalnate stene, vselej blizu kake gorske vode in rodovitnih pašnikov. Gnezdilna doba se začne že konec decembra in traja do konca maja, kakor pač nanese podnebje in vreme. Na Grškem n. pr. se začne že decembra in januarja³¹⁾, ko leži v gorah 1 m debelo snega; februarja v Bosni, maja v Himalaji. V bližini njegovega gnezda so našli enkrat krokerarjevo gnezdo s 4 jajci³²⁾. Samica znese večinoma dve, redkokdaj eno samo, za veliko ptico primeroma malo jajce. V gnezdu najdemo redno le enega mladiča, ker slabotnejši navadno pogine. Gnezdi samo enkrat na leto.

Jajca so ovalna in okroglasta, najširša ob ekvatorju. Lupina je brez bleska in je debelega zrna; v globinah najdemo drobna apnena zrnca kakor fin pesek. Večkrat se dobe tudi vozlečki na obeh koncih. Izpihana jajca so proti luči pomarančastorumeno prozorna. Merijo največja 91.6×67.8 mm, najmanjša 75.2×61.1 mm, tehtajo najtežja 27.98 g, najlažja 17.30 g. 25 jajc, ki jih je izmeril Rey, meri poprečno 82.7×65.5 mm, največje 90×70 mm, najmanjši 76.6×63.7 in 79×60 mm; poprečno tehtajo 21.609 g, najlažje 17.30 g, najtežje 27.98 g. Neizpihano skoraj sveže jajce iz Bosne tehta po Reiserju 249.2 g. 71 jajc iz raznih delov Evrope (44 Jourdain, 25 Rey, 2 Kricheldorf), ki jih je izmeril Jourdain merijo poprečno 82.77×65.48 mm, največji 92.2×67.7 in 86×70 mm, najmanjše 75×56 . Rdečkastorožasta barva je razdeljena navadno enakomerno po celem površju; včasih je površina posuta s posameznimi ali številnejšimi temneje rjastorjavimi marogami, ki so pokrite semtertje z zamazanimi obris. Nekatera jajca imajo čisto belo glavno barvo in posamezne razločno omejene maroge ali debele zavite črte vijoličastosive do temno rjastorjave ali rjastordeče barve.

Samica vali 42—45 dni; v zverinjaku v Sofiji je valila neka samica 55 dni³³⁾. Samec ji pomaga valiti ter se redno vrstita. Neposredno predno se izvali mladič, valilec ne zapusti tako hitro gnezda; če ga vendarle splašijo z gnezda, potem kroži nekaj časa v zraku, se vsede na bližnji

³⁰⁾ H. Krohn: Vögel, die ihre Beute zerschellen lassen. O. M. Sch. 1917, 142—148, 238—239. — D. J.-Z. 67. zv., 552—554.

³¹⁾ J. f. O. 1864, 15.

³²⁾ Z. f. O. u. O. VI. letn., 33.

³³⁾ O. M. B. 1917, 12—13.

skalni rob, da se vrne prej ko mogoče v gnezdo. Kadar ima ravnokar izvaljenega mladiča, ga je še težje prepoditi z gnezda; potem se tudi ne boji smrtne nevarnosti ter se vrne prej ko mogoče k svojemu zarodu. Mladič, ki ima veliko svetlejši puh kakor mladiči rjavega jastreba³⁴⁾, raste zelo počasi ter je šele meseca junija ali julija goden. Nato spremlja še delj časa starše, ko iščejo hrane. Še v pozni jeseni prenočuje vsa družina blizu gnezda, kamor hodita starca spat celo leto.

Mimogrede omenim, da velja 1 jajce brkatega sera znatni znesek 60—65 K. 2 jajci iz različnih gnezd v Bosni sta stali državo 2800 K³⁵⁾. Cene živih ptic so 300—600 K, največ jih dobe iz severne Afrike³⁶⁾.

Kdo bi mislil, da ima tako velikanska ptica, kakor je brkati ser, tudi kaj sovražnikov. In vendar jih ima, pa še precej! V njegovem perju živi neka pršica in neka uš. Pršica je menda vzrok jetiki, ki ga zelo hitro pobere³⁷⁾. Potem poznamo še 4 vrste zajedalcev, ki ga nadlegujejo³⁸⁾. Edini resni sovražnik, ki ogroža obstanek brkatega sera ter ga je že marsikje popolnoma zatrl, je človek. Vsled brezobzirnega streljanja in zastrupljanja je izginil v zadnjem času ser s Tirolskega in iz Švice; enaka usoda ga čaka tudi v Bosni in Hercegovini, ako ne dobi še v zadnjem hipu potrebnega varstva. — Streljajo ga namreč, posebno kadar prinese mladičem hrane. To je naravnost zverinsko, ker morajo mladiči lakote poginiti. Nastavljajo mu pasti ali zastrupljeno mrhovino. Oboje obsoja vsak, ki ljubi prirodo.

O znatni škodi, ki bi jo naredil brkati ser, pri nas ne moremo govoriti, ker je že skoraj popolnoma izginil. Pripisujejo mu mnogo zlodejstev drugih ujed in zveri, zato se glasi nekako čudno, če ga našteva dež. zak. za Tirolsko z dne 18. junija 1899 v varstvo ptic med škodljivci³⁹⁾.

V obsežnem ozemlju, kjer prebiva rod brkatih serov, so si mnenja o koristnosti in škodljivosti te naše ptice zelo nasprotna vsled različnega podnebja, raznovrstnih šeg in navad, pa tudi razvad prebivalstva. V jutrovih deželah je gotovo neizmerno koristen, zato ga tam časte po božje; v Evropi pa, kjer so zdravstvene razmere vse drugačne, bi se dalo o tem prerekati. — Ako bi pa hotel kdo vendarle kaj ugovarjati, češ pri nas, kjer je uvedeno zdravstvo najnovejše vrste, je pretežno škodljiv, ker nam odnaša naše koristne živali, moramo pri tej veličastni in že zelo redki ptici opustiti nizkotno materialistično stališče ter štiti brkatega sera kot prirodni spomenik. V tem smislu se je izrekel tudi II. mednarodni lovski kongres na Dunaju l. 1910⁴⁰⁾.

³⁴⁾ O. M. Sch. 1907, 332.

³⁵⁾ Z. f. O. u. O. VI. letn., 27.

³⁶⁾ M. O. V. W. 1889, 236.

³⁷⁾ J. f. O. 1872, 19.

³⁸⁾ M. O. V. W. 1881, 89.

³⁹⁾ Ta zakon ni spravljen še v sklad s pariško konvencijo z dne 19. marca 1902; odtod ta nedostatek.

⁴⁰⁾ Prof. Bruno Schweder: Vogel- und Naturschutzfragen auf dem II. Internationalen Jagd-Kongress in Wien 1910. O. M. Sch. 1911, 130—154.

Sokoli — Falconidae.

Glava in vrat pernata. Kljun kratek in pred voščenco brez zadrge. Grodnica na zadnjem robu široka z izrezkom ali z luknjo na vsaki strani; vilice proste, ne z grodnico zrasle. Vsi imajo golšo. Peresa s postranskimi ali dvojnimi rebrci (hyporhachis); okoli trtične žleze venec perja. Kremplji ostrji in močno zakrivljeni, najmočnejši na notranjem prstu, potem na zadnjem, najšibkejši na zunanjem prstu. Neprebavljene ostanke hrane izmetavajo kot izbljuvke.

Od jastrebov jih razlikujeta glava in vrat, ki sta navadno popolnoma pokrita z gostim perjem. Le pri treh neevropskih vrstah so vajeti in okolica očes goli, vendar je glava vedno večidel enakomerno s perjem pokrita, nikoli ne tako gola kakor pri jastrebih; večinoma so vajeti s ščetinami pokrite. Sokolje oko je izredno bistro in ima v mrežnici mnogo več čepkov kot palčice. Golša razlikuje sokole od sov, ki imajo samo želodec. Peresa imajo vedno postranska ali dvojna rebra; najrazločnejša so ta rebra še na puhu in na malem zunanjem (obrisnem) perju, večinoma so močno pokrjnena; na letalnih in krmilnih peresih jih sploh ni.

Izjemoma nima belorepec dvojnih rebre. Sprednji prsti so večinoma na pol speti, pa tudi popolnoma zvezani ali preklani. Srednji prst je navadno bistveno daljši kakor druga dva srednja prsta, razen pri kraguljih, Viseče bedrno perje imenujemo hlače.

Kratki kljun je višji kakor polovica njegove dolžine ter je kljukasto zakrivljen takoj od korena dalje. Koren pokriva voščenca, ob strani kljuna, v voščenci, so okrogle nepokrite nosnice. Spodnji kljun je spredaj poševno zakrivljen. Robova obeh čeljusti sta včasih proti koncu zaokrožena ali zobčasta. Sokoli imajo 14 vratnih in 4—5 hrbtnih vretenc; po tem se ravna tudi število reber. Perut in rep sta dolga.

Rod sokolov živi po vsej zemlji in šteje kakih 400 vrst. Lete veličastno in se povzpno do čudovite višine ter imajo zelo bistre oči. Žive navadno posamič, ob gnezditvi paroma, ob selitvi se pa združijo večkrat v manjše ali večje jate. Sokoli zalezujejo žive živali ter se hranijo z ujetim plenom, mrhovine se ali sploh ne lotijo nikoli, ali pa le v sili; to jih razlikuje poleg drugih lastnosti od jastrebov. Stradajo lahko zelo dolgo in ne pijo v prostosti nikoli. Gnezdijo večinoma zgodaj spomladi in samo enkrat na leto, če jih kaj ne moti; samica znese malo okroglih, belih ali barvastih jajec. Gnezda so plitva, ne baš umetna in velika. Zneso jih s kremplji. Mladiče, ki jih od začetka pokriva beli puh, pitajo s plenom. Golijo se samo enkrat na leto, mladiči obdrže svoje prvo perje celo leto.

Sokole delimo v dve poddružini, ki sta: *sokolci* (accipitrinae) in *pravi sokoli* (falconinae).

Skobci — Accipitrinae.

Vse vrste te skupine imajo enake lastnosti. Hranijo se z živimi živalmi, ki jih same ujamejo in umore; nekateri pobirajo tudi jajca in gnezd. Lové zvihačno in zavratno: bodisi, da prilete ob gozdnem robu ali ob meji. Zavijejo po bliskovo okoli roba ali poslopja, ali pa švignejo skozi goščavo in se prikažejo nenadoma in nepričakovano na torišču svojih nedolžnih žrtev, ki jih zgrabijo leteče, sedeče ali plavajoče; ali preže kakor pravi razbojniki skriti v vejevju ter se vržejo naglo na mimo gredoči ali leteči plen. Gnezdijo na skritih krajih v tihem gozdu ali v neprodorni goščavi nizko na vejah in blizu debla. Jajca so čisto bela ali rdečerjavkasto pegasta. Značilne so v obče kratke zaokrožene perutnice — izjemoma imajo nekatere vrste tudi dolge peruti —, ki segajo samo do polovice dolgega repa. Še značilnejši so dolgi, večinoma popolnoma goli kraki, ki so navadno daljši kakor srednji prst. Zadnja prsta sta speta s kožico. Najdaljši sta navadno tretje in četrto, včasih tudi peto letalno pero. Znanih je z izvenevropskimi vred kakih 120 vrst.

Podružina skobcev obsega tri plemena: lunje, kokošarje in prave skobce.

Lunji — *Circus, Lacépède.* Visoki, tenki krak 1—2 krat daljši kakor srednji prst; život in prsti vitki. Perje obraza razvrščeno v venec kakor pri sovah. Kljun kratek in šibek. Ravno odrezani ali malo zaokroženi rep $\frac{2}{3}$ dolžine peruti. Dolge perutnice segajo skoraj do konca repa.

Perje je pri vseh lunjih na vratu malo rahlo, sicer se oprijema gladko života in ima precej ohlapna rebrea. Bolj ali manj razločen venec posebnega perje okroža spodnji del obraza. Kljun je kratek in nekoliko stisnjen. Precej od korena zakrivljena gornja čeljust ima proti koncu malo razločno škrbino, na korenu je porastel s kvišku zaobrnenimi ščetinami, ki pokrivajo del voščence. Jajčasto podolgaste nosnice so vsporedne z robom gornje čeljusti. Noge imajo dolg, tenek krak, ne posebno dolge prste in manj zakrivljene ostre kremplje. Vitki život se konča v razmeroma dolg, zaokrožen ali nezaokrožen rep, ki ga skoraj dosega dolge in ozke peruti. Prvo letalno pero je skoraj tako dolgo kot 6., 3. in 4. pero je najdaljše, 2.—4. ali 5. zunaj proti koncu zoženo; 1.—3. ali 4. tudi na notranjem bandercu izrezano; 3. in 4. letalno pero od zunaj proti koncu malo zobčasto.

Lunji letajo omahljivo in gugavo, so urnejši kakor škarnjeki ali mišarji, pa počasnejši kakor skobci in pravi sokoli. Svoj plen zalotijo na tleh ali na vodi; dasiravno letečim pticam nič ne morejo, so jim vendar zelo nevarni. Razen miši in žuželk love ptice do jerebičje velikosti, odnašajo stara gnezda in love posebno radi okorne in neizkušene mladiče. Žive po travnikih, na polju, po močvirjih in jezerih; zato jih dele nekateri prirodopisci v trstne in poljske lunje¹⁾; gozda se ogibljejo.

¹⁾ J. f. Q. 1853, 343.

Nikoli ne gnezdiijo na drevju, temveč vedno na tleh ter imajo bela, semtertje rdečepegasta jajca. Love posebno radi v mraku; tudi na uharico pri kolibi se zaletujejo v mraku živahneje nego o belem dnevju. Ta lastnost, venec in gnezdišče nas spominja sov.

Lunji žive po vsem svetu povsod, le ne v gorovju in visoko na severu. Na jesen se selijo v gorkejšje kraje. Znanih je dozdej skupno kakih 20 vrst, v Evropi žive štiri.

Kakor se ta skupina na zunaj na prvi pogled lahko razlikuje od drugih roparic, prav tako težko ločimo posamezne vrste med seboj, ker so samci, samice in mladiči bolj ali manj različne barve. Odtod toliko zmešnjav in tolike pomotne določbe posameznih vrst lunjev v raznih zbirkah in neštivilne napačne navedbe v ornitologičnem slovstvu.

(Dalje prih.)

Über die in Krain adventiven Euphorbia- Arten der Sektion Anisophyllum.

Von Alphons PAULIN.

Herr Privatdozent Dr. A. Thellung in Zürich hat mich seinerzeit ersucht, ihm anlässlich der Bearbeitung der *Euphorbia*-Arten der Sektion *Anisophyllum* für „Ascherson und Graebners Synopsis der mitteleuropäischen Flora“ bekannt zu geben, ob etwa Typen der genannten Gruppe auch in Krain bisher konstatiert wurden ¹⁾.

Da mir nachträglich diesbezügliche weitere Daten bekannt geworden sind und ich somit in der Lage bin, die Dr. Thellung gemachten Mitteilungen zu vervollständigen und zu ergänzen, und da über das Vorkommen dieser Gewächse in Krain mit Ausnahme der von mir in meinen „Beiträgen zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains“ notierten *Euphorbia nutans* Lag. ²⁾ bei uns bisher nichts veröffentlicht wurde, mögen diese Ansiedler hier ausführlicher besprochen werden.

Euphorbia (Wolfsmilch, mleček).

Linné Gen. (ed 1. 152, Nr. 429) ed. 6. 243, Nr. 609; Boissier in DC. Prodr. XV. 2, 7; Pax in Engler Natürl. Pflanzenfam. III. 5. 103, Nr. 195.

¹⁾ Eine Übersicht der in Europa nachgewiesenen anisophyllen *Euphorbia*-Arten hat Dr. Thellung bereits 1907 publiziert, woselbst aber die krainischen Vorkommnisse als damals unbekannt, keine Berücksichtigung fanden. Vgl. Thellung A., Die in Europa bis jetzt beobachteten *Euphorbia*-Arten der Sektion *Anisophyllum*. Mitteilungen aus dem Botanischen Museum der Universität Zürich XXXIV, in Extrait du Bulletin de l'Herbier Boissier, 2. ser. — Tom. VII (1907), Nr. 9.

²⁾ Paulin A., Beitr. z. Kennt. d. Vegetationsverh. Krains, 3. Heft, p. 259, Nr. 508.

Sect. *Anisophyllum* (Haw.) Roeser.

Roeser in Duby Bot. Gall. I. 412; Boissier l. c. 8 et 11; Pax l. c. — *Anisophyllum* (als Gatt.) Haw. Syn. pl. succul. 149; Klotzsch et Garcke Tricoccae in Abh. Akad. Berlin 1859.

Kräuter, Stauden, sehr selten Sträucher mit gegenständigen, oft zweizeilig gestellten, selten quirlständigen, am Grunde ungleichhäufigen Blättern und lanzettlichen bis linealen Nebenblättern. Cyathien³⁾ einzeln oder cymös angeordnet. Drüsen des Hüllbechers meist 4, mit petaloiden Anhängseln. Same ohne Caruncula.

Die bei uns adventiv vorkommenden Arten, sämtlich einjährige Kräuter, sind aus folgendem Bestimmungsschlüssel ersichtlich.

1 a, Cyathien an den Zweigenden zu dichten, doldentraubigen, am Grunde von dem obersten Laubblattpaar gestützten Gesamtblütenständen vereinigt. Same schwärzlich. Stengel aufrecht oder aufsteigend, abwechselnd gabelästig, bis 4 *de* hoch, unten wie auch die Äste rundlich, oberwärts stumpfkantig, bleichgrün, meist purpurn beduftet, flaumhaarig, verkahlend. Blätter bis 2·50 *cm* lang, sehr kurz gestielt bis fast sitzend, aus etwas ungleichhäufigem, abgerundetem oder seicht herzförmigem, 3—5-nervigem Grunde eiförmig-länglich bis länglich, stumpflich, am unteren Rande fast vom Grunde an, am oberen Rande nur von der Mitte gegen die Spitze hin schwach gezähntelt, kahl oder zerstreut abstehend langhaarig, unterseits bläulichgrün, oberseits trübgrün und meist mit einem kupferroten Fleck in der Mitte. Nebenblätter dreieckig, bewimpert. Hüllbecher schmal kreiselförmig, kahl, innen rauhaarig, mit lanzettlichen Zipfeln. Drüsen klein, quer oval, grünlich; Anhängsel eiförmig-rundlich, breiter als die Drüse, weißlich oder meist pupurn überlaufen, ganz oder schwach ausgerandet. Griffel kurz, tief zwei-

³⁾ Als „Cyathien“ bezeichnet man die einzelnen scheinbar zwittrigen Blütengebilde der Wolfsmilchgewächse. Das einzelne Cyathium besteht aus einer aus 5 Blättern verwachsenen glockigen oder kreiselförmigen Hülle (Hüllbecher), deren Zipfel mit 4 oder 5 halbmondförmigen oder elliptischen, Honig absondernden Drüsen alternieren. Diese Hülle umgibt zahlreiche Staubblüten und eine einzige zentrale Fruchtblüte. Jede Staubblüte besteht nur aus einem Staubgefäße, das an dem Ende eines kurzen, in der Achsel eines sehr kleinen Deckblattes entspringenden Blütenstieles steht. Die nackte oder am Grunde mit einer kleinen kelchartigen, meist scheibenförmigen Hülle versehene Fruchtblüte besteht aus einem langgestielten, dreifächerigen oberständigen Fruchtknoten, der 3 meist zwispaltige Griffel trägt. Aus dem Fruchtknoten entwickelt sich eine dreiknöpfige Kapsel, die (wandspaltig) in 3 zweiklappige Teilfrüchte (Knöpfe, Coccen) zerfällt. Jede Teilfrucht enthält nur einen Samen, springt bei der Reife auf der Innenseite (fachspaltig) auf und schleudert durch eine rasche Krümmung der Fruchtwand den Samen aus. Der Same ist mit einem kleinen Anhängsel (caruncula, arillus) versehen oder ohne Anhängsel.

spaltig, weißlich. Kapsel 2—2.5 mm breit und ebenso lang, kahl, grün, z. T. purpurn überlaufen, mit schwach gekielten Knöpfen. Same 4-kantig-ovoidisch, mit zahlreichen unregelmäßigen Querrunzeln, 1.2 mm lang:

1. *Euphorbia nutans*.

Lagasca Gen. et spec. nov. 17; Kerner Sched. ad Fl. exs. Austro-Hung. II. 44. Nr. 493; Pax in Engler Natürl. Pflanzenfam. III. 5. 104; Fritsch Exkursionsfl. 359, 2. Aufl. 392; Paulin Beitr. Vegetationsverh. Krains, III. 259, Nr. 508; Thellung l. c. 750. — *E. Preslii* Guss. Fl. Sic. Prodr. I. 539; Marches. Fl. Trieste, 482. — *E. maculata* L. Mant. alt. 392, non L. Spec. pl. ed. 1. 455. — *E. androsaemifolia* Presl Delic. Prag. 57 et Fl. Sic. I. XL, non Schousboe (sec. Thellung). — *E. hypericifolia* Jan Elench. pl. h. Parm. 7; Posp. Fl. oesterr. Küstenl. I. 395, non L. Spec. pl. ed. 1. 454. — *E. trinervis* Bertol. Fl. Ital. V. 37, non Schum. et Thonn. (sec. Thellung).

Vorkommen. Einheimisch in Nord-, Zentral- und Südamerika. Eingebürgert zwischen Bahngeleisen, auf Schutzplätzen und auch auf Kulturland auf Madeira, in Spanien, Südfrankreich (bei Montpellier, Mentone), Italien und in unserer Monarchie in Südtirol, Küstenland und Krain.

In Italien hat man die Pflanze schon 1822 bei Verona beobachtet, woselbst sie am dortigen Bahnhofs sowie auf jenem von Peschiera auch im Jahre 1867 von Pospichal gesammelt wurde. Im Jahre 1842 hat sie im Venetianischen die Grenzen Südtirols erreicht.

In Südtirol haben sie 1881 Sardagna bei Trient, 1884 Vatke am Bahnhofs bei Auer (wurde hier auch von Peyritsch 1888 gesammelt), 1890 Gelmi bei Blumau (nördlich von Bozen) und (nach Thellung l. c. 751) 1895 Froembling bei Peri sowie 1906 Diettrich-Kalkhoff bei Arco aufgefunden⁴⁾.

In Küstenland ist die Pflanze 1878 bei Nabresina aufgetaucht, hat sich da im Jahre 1897 bereits bis Monfalcone und Triest verbreitet und wurde 1906 auch bei Fiume⁵⁾ konstatiert.

In Krain wurde ihr Vorkommen 1892 bei der Südbahnstation Ober-Ležeče festgestellt und seither ist sie auf ihrer Wanderung der Bahnstrecke entlang bis über Laibach vorgedrungen. Um Laibach habe ich sie 1910 beim Südbahnhofs und 1912 beim Unterkrainger Bahnhofs in großer Menge aufgefunden und selbe 1917 auch auf der erst kürzlich hergestellten Bahnlinie beobachtet, die östlich Laibach vom Südbahngeleise abzweigt und unterhalb der Station Vižmarje in die Oberkrainger Rudolfsbahnstrecke mündet. Beim Südbahnhofs im Jahre 1910 gesammelte Samen wurden 1911 im Laibacher botanischen Garten angebaud und seither sät sich die Pflanze da alljährlich selbst aus und ist hier bereits ein lästiges Unkraut geworden.

Bei dem überaus regen Verkehr, der sich seit 1914 auf den von Laibach auslaufenden Bahnlinien abspielt, hat sich *Euphorbia nutans* längs dieser Strecken sicher schon viel weiter verbreitet und dürfte wahrscheinlich schon bis Südsteiermark und das nördliche Westkroatien vorgedrungen sein. Leider haben es die seit 1914 obwaltenden Verhältnisse nicht ermöglicht, die Spuren ihrer Wanderung den Bahnstrecken entlang näher zu verfolgen.

⁴⁾ Vgl. Magnus in ÖBZ. XLV (1895), 18, 19.

⁵⁾ Vgl. Simonkai in Mag. Bot. Lapok VI (1907), 86.

In Deutschland wurde nach Thellung *E. nutans* 1883 auch im Hafen von Mannheim beobachtet.

1 b. Cyathien einzeln blattachselständig oder in der Achsel zweier Dichotomiezweige (gabelständig). Stengel und dessen Verzweigungen dem Boden platt angedrückt. Same grau, weißlich oder rötlich 2

2 a. Same glatt (bei stärkerer Vergrößerung mit sehr feiner wabiger Struktur), grau, 1 mm lang. Pflanze sehr zart und schlank, bläulichgrün. Stengel zylindrisch, fädlich, gabelig verzweigt, meist rot überlaufen, bei uns wie die ganze Pflanze völlig kahl (in der Heimat zuweilen abstehend behaart). Blätter bis 7 mm lang, sehr kurz gestielt, aus wenig ungleichhälftigem, gerundetem Grunde verkehrt-eiförmig bis verkehrt-länglich, stumpf, nie ausgerandet, in der unteren Hälfte fast vom Grunde an, in der oberen Hälfte nur gegen die Spitze hin fein gezähnt, bläulichgrün, kahl, im Alter oft rot überlaufen. Nebenblätter pfriemlich, am Grunde oft gezähnt. Cyathien einzeln achsel- oder gabelständig. Hüllbecher glockig-kreiselförmig, mit 3-eckigen, seicht 3-zähligen Zipfeln; Drüsen quer länglich, grünlich oder rötlich, ihre Anhängsel schmaler als die Drüsen selbst, stumpf 2–3-lappig, hellrot. Griffel tief 2-spaltig, rötlich. Kapsel kahl, grün, mit stumpf gekielten Knöpfen, 2 mm breit und 1.4 mm lang. Same länglich, 4-kantig:

2. *Euphorbia humifusa*.

Willd. Enum. h. Berol. Suppl. 27; Boiss. in DC. Prodr. XV. 2. 30; Pax in Engler Natürl. Pflanzenfam. III. 5. 105; Fritsch Sched. ad Fl. exs. Austro-Hung. VIII. 13. Nr. 2852, Exkursionsfl. 2. Aufl. 392; Thellung l. c. 751.

Vorkommen. Einheimisch in West-, Nord- und Ostasien (Kaukasus, Sibirien vom Ural bis zum Altai und nach Transbaikalien, Amurgebiet, Mongolei, China, Korea, Japan).

Eingebürgert in vielen botanischen Gärten und Parkanlagen Europas und als Gartenflüchtling verwildert auch auf Brachland, Wegen, wüsten Plätzen und Schutt. Wurde nach Thellung l. c. nachgewiesen:

In Rußland im Gouvernement Cherson bei Nolajew.

In Deutschland vielfach, so in Königsberg, Breslau, Proskau, Berlin, Dahlem bei Steglitz, Potsdam, Hamburg, Münden, Dresden, Regensburg, Würzburg, München, Tübingen, Mannheim, Straßburg.

In Frankreich in Paris und Avignon, ferner auf der Insel Corsica.

In der Schweiz in Zürich, Basel, Lugano, Taverne.

In Italien am Lago Maggiore bei Oggebio, in der Provinz Perugia bei Spoleto und M. Subasio, in Pisa, Florenz, Verona, bei Vittorio Errando, Castions, Udine und auf der Insel Sizilien in Palermo.

In Österreich-Ungarn kommt die Pflanze schon seit längerer Zeit in den botanischen Gärten in Krakau und Wien⁶⁾ spontan vor und wurde ferner in Meran, in Parkanlagen, auf Wegen und Brachland bei Arco, in Fiume und in den Gärten von Budapest⁷⁾ sowie im Schloßparke von Drassó (Com. Alsó-Fehér)⁸⁾ nachgewiesen.

Über ein Vorkommen dieser Art in Krain konnte ich seinerzeit Dr. Thellung nichts mitteilen, habe aber, angeregt durch seine Anfrage, den in Rede stehenden Gewächsen erhöhte Aufmerksamkeit zugewendet und konnte *E. humifusa* nun auch bei uns konstatieren. Ich habe selbe 1916 im Laibacher botanischen Garten unter der weiter unten erörterten *Euphorbia maculata* L. in reichlicher Menge aufgefunden, wiewohl die Pflanze da wenigstens im Laufe der letztverflossenen dreißig Jahre niemals absichtlich aus fremden Samen gezogen wurde. Weitere Nachforschungen ergaben, daß unsere Pflanze auch im Garten des Laibacher Handelsgärtner A. Korsika, sowie auch im Schloßgarten von Kaltenbrunn bei Laibach vorkommt. Desgleichen erwiesen sich bei näherer Prüfung auch Exemplare, die ich vor fünf Jahren in der Nähe eines Gartens in Adelsberg gesammelt habe, als zu dieser Art gehörig. Es dürfte demnach *E. humifusa* auch anderwärts in Krain, namentlich in Schloßgärten und Parken anzutreffen sein.

E. humifusa Willd. wurde früher mehrfach mit *E. Chamaesyce* L. sowie auch mit *E. polygonifolia* L. und *E. Engelmanni* Boiss. konfundiert.

2 b. Same wenigstens auf den 2 Außenflächen von zahlreichen unregelmäßigen Querrunzeln bedeckt oder von 3—5 geraden, parallelen Querfurchen durchzogen 3

3 a, Same auf den 2 Außenflächen unregelmäßig querrunzellig, mit zahlreichen unter sich anastomosierenden und oft unterbrochenen Runzeln, weißlich, 1·2 mm lang. Internodien der blütentragenden Zweige nur wenig verkürzt (ungefähr von der Länge der zugehörigen Laubblattpaare), Cyathien daher keine dichten achselständigen Trauben bildend. Pflanze zart, sehr reich gabelig verästelt. Stengel zylindrisch, fädlich, wachsgelb, oberwärts oft rötlich, kahl oder mehr weniger abstehend behaart. Blätter bis 7 mm lang, sehr kurz gestielt, aus sehr ungleichhälftigem, gerundetem oder schief-herzförmigem Grunde fast kreisrund bis eiförmig oder elliptisch, selten verkehrt-eiförmig, abgerundet stumpf oder oft etwas ausgerandet, in der unteren Hälfte vom Grunde an, in der oberen Hälfte von der Mitte gegen die Spitze hin oder auch fast ringsum unregelmäßig fein gezähnt, dünn, kahl oder behaart, oberseits matt-, unterseits blaugrün, zuweilen rot überlaufen. Nebenblätter borstlich, am Grunde oft gezähnt. Cyathien an den oberen Teilen der Pflanze gabel- und achselständig, wenig genähert. Hüllbecher glockenförmig, grünlich oder rötlich, kahl oder behaart, im Schlunde bewimpert, mit 3-eckig-eiförmigen, gefransten Zipfeln; Drüsen quer

⁶⁾ Vgl. Fritsch in Verh. ZBG. Wien XLVIII (1898), 99.

⁷⁾ Vgl. Simonkai in Mag. Bot. Lapok VI (1907), 85.

⁸⁾ Vgl. Thaisz in Mag. Bot. Lapok II (1903), 298 ff.

oval-länglich, rötlichgelb, ihre Anhängsel breiter als die Drüsen selbst, oft etwas spitz 3-lappig, weißlich. Griffel seicht zweilappig, rötlich. Kapsel kahl oder abstehend behaart, grün, z. T. rot überlaufen, mit gekielten Knöpfen, 2 mm breit, 1'6 mm lang. Same 4-kantig-ovoidisch:

3. *Euphorbia Chamaesyce*.

Linné Spec. pl. ed. 1. 455; Wulf. Pl. rar. 53, Fl. Nor. 495; Host Fl. Austr. II. 556; Koch Synop. Fl. Germ. Helv. ed. 2. II. 722; Boiss. in DC. Prodr. XV. 2. 34; Schloss.-Vukot. Fl. Croat. 1010; Kerner Sched. ad Fl. exs. Austro-Hung. I. 9. Nr. 44; Pax in Engler Nat. Pflanzenfam. III. 5. 105; Posp. Fl. Küstenl. I. 394; Marches. Fl. di Trieste 482; Fritsch Exkursionsfl. 359, 2. Aufl. 392; Thellung l. c. 757.

Ändert ab:

α) *glabra* Roeser in DUBY Bot. Gall. ed. 2. II. 412; Thellung l. c. 758; var. *glabriuscula* Willk. et Lge. Prodr. fl. Hisp. III. 489; var. *glabrescens* Chiovenda in Bull. Soc. bot. ital. (1895) 64; α. *typica* Posp. l. c. — *E. Chamaesyce* L. Sp. pl. ed. 2. I. 652. — Pflanze in allen Teilen ziemlich kahl; Blätter mehr weniger gezähnt, nicht gefleckt *).

β) *canescens* (L.) Roeser l. c.; Koch l. c. 723; Schloss.-Vukot l. c.; Marches. l. c.; Posp. l. c.; Thellung l. c. — *E. canescens* L. Spec. pl. ed. 2. I. 652; Wulf. II. cc. 54 et 495; Host l. c. 555; Koch l. c. 723. — *E. massiliensis* et β *villosa* DC. Fl. franç. t. V. (vol. VI.) 357 (cf. Thellung l. c.) — Stengel, Blätter und Kapsel abstechend grauhaarig.

γ) *maculata* Parl. Fl. Ital. IV. 448; Thellung l. c. 759. — Blätter oberseits mit einem länglichen, purpurnen Fleck.

δ) *integrifolia* Thellung l. c. 759. — Blätter fast völlig ganzrandig.

Vorkommen: Einheimisch im Mittelmeergebiet (Südeuropa von Portugal bis Südrußland; Vorderasien von Kleinasien bis Syrien, zum Kaukasus und nach Persien; Nordafrika) auf sandigen Plätzen, unbauten Stellen, an Wegen und auch auf Kulturland in Gärten, auf Äckern und in Weingärten.

Kommt in unserer Monarchie in Küstenland (Cormons, Görz und Umgebung, Grado, Triest und Umgebung), in Istrien (Capodistria, Rovigno, Parenzo, Paviči, Peruski, Pola, Lovrana), um Fiume, im Kroatischen Littorale (Buccari, Kraljevica, Cerkvenica, Zengg, Carlopago), in Dalmatien (Zara, Sebenico, Spalato, Ragusa) und auf den der Küste vorgelagerten Inseln (Veglia, Cherso, Lussin, Lissa, Curzola).

Adventive Vorkommnisse finden sich nach Thellung in Südtirol bei Arco, in der Schweiz bei Genf, in Frankreich in den botanischen Gärten von Paris und Lyon, in Deutschland im bot. Garten zu Freiburg und bei Mannheim.

*) Kahle Formen der *E. Chamaesyce* sind, wenn keine vollkommen ausgebildeten Samen vorliegen, oft nicht leicht von *E. humifusa* zu unterscheiden. Man beachte in solchen Fällen namentlich die in den vorstehenden Beschreibungen in gesperrter Schrift hervorgehobenen, die Blattgestalt und Drüsenanhängsel betreffenden unterschiedlichen Merkmale.

Bei uns konnte ich die Pflanze 1908 im bot. Garten zu Laibach in einigen Exemplaren konstatieren, ohne in den folgenden Jahren ihr Vorkommen weiter zu verfolgen. Da *E. Chamaesyce* im genannten Garten seit 1900 nicht mehr gebaut worden ist, hat sie sich hier seit dieser Zeit offenbar durch alljährliche Selbstaussaat in einigen Individuen erhalten, ohne weitere Beachtung zu finden. Wie *E. humifusa* habe ich im vorigen Jahre aber auch *E. Chamaesyce* unter der bereits seit langer Zeit im Laibacher bot. Garten eingebürgerten *E. maculata* in größerer Menge wieder aufgefunden und sie auch im laufenden Jahre in den Varietäten α), β) und γ) gesammelt. Die Pflanze erhält sich also mindestens seit 1900 im Laibacher bot. Garten. Außerdem erhielt ich im Vorjahre *E. Chamaesyce* auch aus Wippach, woselbst sie auf einer unbebauten, steinigen Stelle gesammelt wurde. Ob die Pflanze in und um Wippach weiter verbreitet ist, konnte ich bisher nicht ermitteln.

- 3 b.** Same auf den zwei Außenflächen von 3—5 geraden, parallelen, unter sich gesonderten, nur am Grunde des Samens zuweilen etwas unregelmäßig verlaufenden und zusammenfließenden Quersfurchen durchzogen, meist ziegelrot, 0·8 mm lang. Internodien der blüentragenden Zweige stark verkürzt (viel kürzer als die zugehörigen Laubblattpaare), Cyathien daher kurze achselständige, dichte, beblätterte, traubenartige Gesamtblütenstände bildend. Pflanze etwas derb, sehr reich verästelt, im Alter meist rot überlaufen. Stengel zylindrisch, dicker als an den beiden vorigen Arten, mit borstenförmigen, aufrecht abstehenden Haaren besetzt. Blätter sehr kurz gestielt, bis 6 mm lang, aus wenig ungleichhälftigem, abgerundetem Grunde eiförmig bis länglich, abgerundet stumpf oder plötzlich kurz bespitzt, am unteren Rande fast vom Grunde an, am oberen Rande von der Mitte gegen die Spitze hin fein gezähnt, trübgrün, im Alter meist rot überlaufen, unterseits behaart, oberseits meist mit einem purpurnen Fleck in der Mitte. Nebenblätter lanzettlich-pfriemlich, fransig gezähnt. Cyathien achselständig, durch Verkürzung der oberen Internodien sehr genähert. Hüllbecher kreiselförmig, außen und innen rauhaarig, mit lanzettlichen, bewimperten Zipfeln. Drüsen quer elliptisch, rötlich, ihre Anhängsel etwas breiter als die Drüse selbst, gestutzt oder seicht 2—3-lappig, meist blaßrot. Griffel kurz, 2-spaltig, rötlich. Kapsel gleichmäßig angedrückt behaart, grün, z. T. rot überlaufen, mit stumpf gekielten Knöpfen, 1·5 mm breit und 1·2 mm lang. Same 4-kantig-ovoidisch:

4. *Euphorbia maculata*.

Linneé Spec. pl. ed. 1. 455, non L. Mant. alt. 392; Jacq. Hort. Vind. II. 87 et t. 186; Thellung l. c. 762. — *E. depressa* Torrey ex Sprengel Syst. III. 794. — *E. supina* Rafin. ex Boiss. in DC. Prodr. XV. II. 47. — *E. polygonifolia* Jacq. Coll. Suppl. 1:4, t. 13. f. 3 et mult. auct., non L. — *E. thymifolia* Pursh. Fl. Am. sept. II. 606, non L. — *E. Engelmanni* Thellung in Schinz u. Keller

Fl. d. Schweiz 2. Aufl., I. 319, II. 149 et mult. auct., non Boiss. — *E. prostrata* Bauer exsicc. (Prag 1892) sec. Petry in Allg. bot. Zeitschr. I (1895) 235, non Ait.

Vorkommen. Einheimisch in Nordamerika von Kanada bis Florida und Texas.

Eingebürgert vielfach in Europa, namentlich in botanischen Gärten und an Bahnanlagen Wurde nach Thellung in folgenden Ländern beobachtet:

Frankreich (Paris, Lyon, Montpellier, Collioure, Nantes).

Italien (Isola Bella im Lago Maggiore, Bellagio am Comersee, Camnago, Cantu-Asnago, Cucciago, Mailand, Monza, Pavia, Genua, Bollata, Verona, Vittorio, in Friaul, Faenza, Padua, Modena, Pisa Florenz, Rom, Aosta, Palermo).

Schweiz (Bri-sago, Locarno, Lugano, Genf, Bern, Zürich, Linthal).

Deutschland (Straßburg, Karlsruhe, Jena, Ahaus in Westfalen, Berlin, Dahlem bei Steglitz, Neustadt in Meklenburg).

In Österreich-Ungarn wurde die Pflanze in den botanischen Garten zu Prag, Salzburg und Innsbruck, sowie auf Straßenpflaster in Szegled nachgewiesen.

Hiezu kommt noch das Vorkommen in Krain, woselbst *E. maculata* seit vielen Jahren im botanischen Garten zu Laibach als Unkraut wuchert, sich ferner auch im Garten der Lehrerbildungsanstalt zu Laibach und in einem Garten in Krainburg findet. Heuer habe ich die Pflanze in einigen Exemplaren auch auf der Südbahnstrecke gegen Salloch zu aufgefunden. Auch bei der Bahnstation Krainburg wurde sie beobachtet und sie dürfte daher im Bereiche der Bahngeleise weiter verbreitet sein, was aber dermalen nicht festgestellt werden konnte.

Berichtigung. S. 105., Z. 13 und 20 lies anstatt *C. dichroantha* — *C. alpigena*.

Slovstvo.

Referati.

Jahresbericht des Mädchen-Institutes der Ursulinen in Bischoflack über das Schuljahr 1916/17. Verlag des Ursulinen-Mädcheninstitutes in Bischoflack. Druck der Katoliška tiskarna in Laibach.

Lepo opremljenega v težkem vojnem času 95 strani broječega in s portreti Njunih Veličanstev cesarja Karla I. in cesarice Cite kakor rajnega cesarja Franca Jožefa I. okrašenega letnega poročila ne omenjamo zaradi pravkar navedenih dejstev, ampak opozarjamo nanj zaradi tistega dela šolske kronike, ki pripoveduje o izletih otrok (str. 8, 9—10, 16—18, 23—26, 26—29). To je praktično, nevsiljivo negovanje domovinoznanstva. Otroci so opozorjeni pred izletom na glavne značilnosti, druge najdejo potem sami. Posebno bi omenjal označbo stare kmečke hiše pri Sv. Barbari: kratko, glavne stvari samo — in vendar opozarja ta obris na važne znake, ki jih je najti tudi pri drugih hišah. Takih potez je v vseh poročilih o izletih: — posnete so po šolskih nalogah gojenk. Ako bi bile — vsaj nekatere — slovenske, bi se čitale še vse bolj živo in domače.

M.

P. Robert Senn. *Die Gründung von Sittich.* Cistercienser-Chronik, Nr. 302, 1. April 1914, 26. Jahrgang, Seite 97 bis 104.

Der Subprior und Stiftsbibliothekar des im Jahre 1898 neuerstandenen Zisterzienserklosters Sittich in Unterkrain gelangt hiebei bei seiner auf reichem Quellenmaterial und zahlreichen Schriften (Werken) aufgebauten Untersuchung zu folgenden Ergebnissen: Die Gründung erfolgt im Jahre 1135 oder 1132 durch den Patriarchen Peregrin (Pelegrin, Pilgrim) von Aquileja, eines Sohnes des Herzogs Heinrich von Kärnten, der wahrscheinlich mit dem heil. Bernhard befreundet war. Aus dem Streite der Brüder Dietrich, Heinrich und Meinhard wegen Rechtsansprüchen auf das Gut Sittich ging die Bitte an den Patriarchen hervor, er möge in Sittich ein Kloster einrichten. Puzel bezeichnet die Gründer als Auersperge, Milkowicz als die Herren von Weixelburg, was jedoch nicht unbedingt angenommen zu werden braucht, weil der Begriff „Fundator“ auch einen großen Wohltäter bezeichnet. Wahrscheinlich ist es, daß die Klostergründung von Albert Sittich und seiner Tochter Sophie ausging, weil das Geschlecht der Herren von Sittich in jener Zeit in Unterkrain blühte. Weil in den Stammbüchern als Hauswappen der Papagei vorkommt — auch bei Marian Austria Sacra, — so beschäftigt sich der Verfasser mit der Erklärung des Ortsnamens Sittich, slowenisch Zatičina; letztere Bezeichnung kann zweifach erklärt werden a) Zatičina = Zatična = Zatišje = Zufluchtsort, ruhige, windstille Gegend, b) Sitik = Stična aus stikati zusammenstoßen, weil Sittich in einer Talmulde liegt, dort wo zwei sanfte Bergzüge zusammenstoßen. Schon in allem Anfange erfreute sich das Stift der Gunst der weltlichen und geistlichen Adeligen, welche sie mit zahlreichen Rechten und Besitzungen ausstatteten. So schenkte Patriarch Peregrin dem Kloster 5 Huben, ein Dorf „Weingarten“ sowie den Zehnten aller schon den Mönchen gebörenden oder von ihnen noch zu erwerbenden Besitzungen. Die ersten Mönche kamen aus Rein bei Graz spätestens 1135, ließen sich zuerst in St. Veit nieder und bezogen das ursprüngliche Klostergebäude, das sich an der Stelle der vom Abte Laurenz im Jahre 1583 errichteten steinernen Denksäule (nicht weit von der Eisenbahnstation Sittich der Unterkrainer-Bahn) befand. Erst später bezogen sie das jetzige Klostergebäude, wo die Klosterkirche erst im Jahre 1156 unter dem II. Abte Folcandus oder Alprandus (c. 1150–1180) geweiht wurde; die Konsekration der Kirche fand am 25. Juli des genannten Jahres, durch den Patriarchen Peregrin unter Assistenz des Bischofes Bernardus von Triest statt. Die Kirche wurde geweiht „in honorem Sanctae et individuae Trinitatis et sanctae Mariae perpetuae Virginis in coelos assumptae titulo licet dolorosissimae.“ Der erste Abt, der dem Kloster von 1136 bis 23. XII. 1150 vorstand, Vincentius, stammte aus Morimund. Zwei Stellen im Stiftungsbriefe, nämlich „abbatiam fieri decrevimus“ und „monachos regulariter viventes“, lassen auf eine Zisterzienserniederlassung schließen, und gegen die Behauptung des Geschichtsschreibers Milkowicz in seinem Buche „Die Klöster Krains“ polemisiert mit Erfolg die Cistercienserchronik (11. Jahrgang 1899 Seite 1 ff.) und es braucht darauf nicht mehr eingegangen zu werden.

Prof. L. Pettau, Klagenfurt.

P. Robert Senn. *Zur Aufhebung Sittichs im Jahre 1784.* Cistercienser-Chronik, Nr. 310, 1. Dezember 1914, 26. Jahrgang, Seite 353–360.

In einem zweiten Aufsätze beschäftigt sich derselbe Verfasser mit der Aufhebung des Klosters im Jahre 1784. Dieselbe erfolgte für Abt und Konvent ganz unerwartet. Die Haltung des Laibacher Fürstbischofes Karl Grafen von Herberstein

(1772 - 1787), die Äußerung des Landeskommissärs Grafen von Edling an die Regierung in Wien und nicht zuletzt die Bitte des Konventualen P. Ignaz Fabiani an den Görzer Erzbischof um die Entbindung von den Ordensgelübden veranlaßten Kaiser Josef II. zur Herausgabe eines Hofdekretes vom 6. Oktober 1784, womit die Aufhebung der Abtei beschlossen wurde, und schon am 25. Oktober 1784, erschien der kaiserliche Kommissär, Gubernialrat Joh. Nep. v. Buset im Kloster um seines Amtes zu walten. Denn der Umstand, daß das Stift für die Besorgung von 31 Pfarreien und Vikariaten in Krain und mehreren in Steiermark aufzukommen hatte, und daß seine Konventualen in den Studien Hervorragendes leisteten, so der Geograph Florianschitsch, der Geschichtsforscher Linhardt u. a., hätte für die Erhaltung des Klosters gesprochen. Bei der Aufhebung zählte der Konvent 27 Mitglieder, als letzten Abt Franz Xaver Freiherr von Tauffrer aus Weichselbach in Krain, gestorben am 23. Mai 1789 in Laibach und begraben in der Tauffrerischen Familiengruft in der Pfarrkirche zu Weichselburg. P. Rudolf v. Zierhaimb aus Hopfenbach in Krain starb am 26. Mai 1802 als Kapitelpropst in Rudolfswert. P. Robert Kuralt aus Lack in Krain war Bibliothekar und starb am 8. April 1800 als Dechant in Mannsburg. P. Kajetan Baron v. Gallenfels aus Laibach starb am 22. August 1813 als Dechant von St. Marein. P. Jakob Uttschan aus Zirknitz in Krain starb am 3. Mai 1826 als pensionierter Pfarrer und Domherr in Laibach. P. Stephan Roschanz starb am 25. Jänner 1804 als Dechant in Obergurk. P. Laurentius Schluderbach aus Laibach starb als letzter Ex-Cistercienser von Sittich als Kanonikus am 31. Oktober 1835 in Laibach. P. Bernardus Schluderbach aus Laibach starb im Jahre 1823 als Dompropst in Laibach. Der Verfasser gibt dann interessante Einzelheiten über die Stiftsbibliothek und das Klostergebäude, welches zur Staatsdomäne erklärt wurde.

Prof. L. Pettauer, Klagenfurt.

P. Robert Senn. *Ein Manspurger Priesterverein unter dem Protektorat der Cistercienser.* Cistercienser-Chronik, Nr. 341, 1. Juli 1917, 29. Jahrgang, Seite 145—152.

Der Verfasser spricht in diesem Aufsätze von den Beziehungen dieser Priester-Vereinigung zum Kloster Sittich, angeregt durch eine Arbeit des f. b. Kanzlers V. Steska im „Zgodovinski Zbornik“, Geschichtliche Beilage zum Laibacher Diözesanblatt 1892 Nr. 21 ff. und gibt in der zweiten Hälfte seiner Arbeit ein vollständiges Verzeichnis jener Sitticher Konventualen, die dieser Priestervereinigung angehörten.

Prof. L. Pettauer, Klagenfurt.

Prof. Dr. Fr. Kossmat, *Die morphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo- und oberen Savegebiet.* Eine Studie zur Geschichte der Adriatischen Wasserscheide. Sonderabdruck aus der Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde zu Berlin 1916. 60 S. 8°, 2 Kartenskizzen, 5 Profile im Text.

Die Geologie begnügte sich noch in den letzten Dezennien damit, Anschauungen zu gewinnen über die Beschaffenheit, die Lagerung und den Verband der Gesteine der Erdrinde (Stratigraphie und Tektonik). In neuester Zeit versucht sie erfolgreich, auch Einblick zu gewinnen in die Entwicklung der äußern Formen im Antlitze der Erde; hiebei beachtet sie nicht nur dessen besonders auffallende Grundzüge (Festland, Meeresbecken, Gebirgsketten), sondern sie geht auch bis in weit reichende Einzelheiten den Formen der Landschaft nach (Morphogenie). Auf diesem Wege berührt sich die Geologie mit der Geographie. Wenn diese letztere

bisher nur eine beschreibende Wissenschaft war, so wird sie nun auch eine genetisch erklärende.

Die vorliegende Studie des angesehenen Erschließers des geologischen Baues der Julischen Alpen und des benachbarten Karstes hat sich die Entwicklung der kennzeichnenden Züge in den landschaftlichen Formen dieser beiden Gebiete zum Ziel gesetzt. Im Anschlusse an einige Vorarbeiten (Penck, Brückner, Krebs, Schubert...) erhalten wir Dank dem klaren Blick und der genialen Auffassung des Autors eine überraschende Einsicht in die Vorgänge, welche die bemerkenswertesten Teile unserer heimatlichen Lande modelliert und die eigentümlichen Abflußverhältnisse des Karstes geschaffen haben.

Nach einleitenden Bemerkungen (S. 2—3) entwirft der Verf. zunächst in Kürze ein Bild des geologischen Baues des betrachteten Gebietes der Julischen Alpen, ihrer Vorberge (Matajurzone und Ternovener Plateau), der Görz-Wippacher Flyschzone und des Triester Karstes (I. Teil, S. 4—15) gemäß seiner eigenen Erforschung und zusammenfassenden Darstellung (Kossmat, Die adriatische Umrandung der alpinen Faltenregion, 1913, Referat darüber in Carniola 1915, S. 58 ff.) und deckt daraufhin die Beziehungen der Talsysteme des Isonzo und der oberen Save (II. Teil, S. 15—27) auf. Der nun folgende Hauptabschnitt der inhaltreichen Studie erörtert die morphologische Geschichte des Isonzo- und des oberen Savegebietes (III. Teil, S. 27—60). In diesem Abschnitt liegt der Schwerpunkt der Studie und wir wollen versuchen, die gewonnenen Beobachtungen und Schlußfolgerungen in Kürze herauszuheben.

Die tektonischen Hauptbewegungen, welche für den Bau und die orographischen Züge des betrachteten Gebietes maßgebend waren, sind: 1. die Bewegungen während der Kreidezeit, 2. die Eozän-Diskordanz, 3. die oligozäne Hauptfaltung und 4. die jungtertiäre Faltung im Savegebiet als Nachphase zur großen alttertiären Gebirgsfaltung. Aus dem Fehlen von Meeresablagerungen geht hervor, daß das Isonzogebiet vom Oligozän an festes Land war und die Wasserscheide bildete zwischen dem tertiären pannonisch-pontischen Meeresbecken, dessen Ausläufer bis zur Wochein und bis Mojstrana reichten einerseits, und dem adriatischen Becken andererseits. Durch eine Hebung während der oligozänen Hauptfaltung wurde die adriatisch-pannonische Wasserscheide geschaffen, von der die weitere Entwicklung des Entwässerungssystems im Savegebiet und im Isonzogebiet ausging.

Die verhältnismäßig geringe Entfernung der beiderseitigen Mündungsgebiete der Flüsse bewirkte eine rasche Abtragung des Wasserscheidenlandes, die bis zur Einebnung einzelner Teile desselben führte. Durch tief eingreifende Veränderungen in der jüngsten Tertiärzeit ist dann der gegenwärtige Zustand herbeigeführt worden. Dieser läßt eine Gliederung in den Küstenkarst, den Hochkarst und das Hochgebirge der Julischen Alpen unterscheiden. Eine gesonderte Betrachtung dieser Glieder führt uns die stattgehabten Veränderungen vor Augen.

Der Triester Küstenkarst (Slavnik bis Gradisca) ist eine Hochfläche mit Langrücken und dazwischen gelegenen Verzweigungen nach Art von Talböden bei einem nach NW gerichteten Gefälle (St. Kanzian bei Divača 450 m, Doberdob Plateau 110 m). Dies ist das Werk verebnender Erosion fließender Wässer. Als sich das Land, nachdem es bis zu geringer Höhe über dem Meer abgetragen war, hernach hob, entstand bei oberirdischer Entwässerung als Hauptflußrinne das Tal der oberen Reka, das heute bei St. Kanzian endet. Damals aber setzte es sich in die Terrainfurchen von Veliki dol—Brestovica fort und erreichte beim heutigen Timavo den westlichen Karstrand. Später entstand die große Bruchlinie Veliki dol—Doberdob („Dobri dol“) und es sank an ihr der Karststreifen von Nabrežina im

Verhältnis zu jenem von Kostanjevica ab. Durch diese Verwerfung erscheint das weiter westlich gelegene jetzige Trockental Dol (Vallone) von Opatje selo in zwei Stufen von verschiedener Höhenlage zerschnitten. — Im Laufe der Hebungs- und Erosionsperiode versiegte infolge der Tieferlegung der Erosionsbasis das Flußsystem des Karstes und es entstanden die heutige Reka und der Timavo, sowie der Lokavec-Bach bei Monfalcone. Durch die nachfolgende quartäre Senkung der Küstengegend ist die Felssohle des Timavo und des Lokavec unter den Grundwasserspiegel geraten und mit Anschwemmungen zugeschüttet worden.

2. Im Görz-Wippacher Flyschstreifen hat sich wegen der leichten Zerstörbarkeit des Gesteins die alte Landoberfläche im Zusammenhange nicht erhalten, doch nehmen die Höhen gleichfalls von SO nach NW ab (bei Praewald 600 m, bei Görz 200 m).

In noch bedeutendere Höhe erscheint der Hochkarst gehoben. Die Ebenheit von Ternovo (im Mittel 800 m) dacht aber gleichfalls gegen W ab (Quellgebiet der Idrica 1000—1100 m, im W 700 m). Aufgesetzt sind Höhen (Mrzavec 1406 m, Goljak 1496 m), die denen des Triester Karstes entsprechen. Gleiche Erhebungsverhältnisse zeigt der Birnbaumer Wald. Der Adelsberger und der Loitscher Karst schließen sich an. Nördlich von der Idrianer Bruch- und Verwerfungslinie erscheint das St. Veits Plateau (600—700 m) als gesunken, die Gereuter Fläche hält sich wieder in 800—700 m Höhe.

In die jetzt hochliegenden Verebnungen erscheinen erloschene Täler eingeschnitten. Eine morphologische Merkwürdigkeit ist das Trockental von Čepovan, das in N und S unvermittelt abgeschnitten ist hoch über den jetzigen Talböden der Umgebung. Es ist offenbar infolge einer Hebung der Ternovaner Ebenheit eingefurcht worden. Es wurde schließlich außer Gebrauch gesetzt, als die Talfurche Sa. Luzia—Görz die Entwässerung an sich zog, indem sie in ihre weichere Gesteinsunterlage rascher einschneidet als der Fluß im Čepovaner Tal. Wahrscheinlich reichte die Längstalstrecke des Isonzo über Sa. Luzia bis zum Nordende der Čepovaner Furche, so daß diese die vereinigten Wässer des Isonzo- und des Idrica Gebietes nach Süden führte, bis die von einem Voralpenfluß eingetieftete Talstrecke Sa. Luzia—Görz ihre Rolle übernahm. Die Fortsetzung des Čepovaner Tales ist nicht im Dol von Opatje selo zu suchen, sondern sie liegt wohl unter dem jetzigen Isonzobett entlang des W-Randes des Triester Karstes unter diluvialer Anschüttung begraben. Der Hügel von Medea zeigt noch die rechtsuferige Begrenzung des ertränkten Talstückes an.

Die Längstalfurche von Godovič führt aus dem oberen Idricegebiet nach SO, die Rakek—Ravnikfurche zieht vom Zirknitzer Seebecken ihr entgegen nach NW; beide vereinigen sich, führen an Loitsch vorbei und erreichen von da die zum Laibacher Moor umgebildete Talweitung bei Oberlaibach. — Ein alter Talboden zieht ferner vom Quellgebiet der Poik nach NNW entlang der heutigen Poik in einer sie überragenden Höhenlage. Weniger auffallende alte Talböden führen aus dem Birnbaumer Wald gegen den Rand des Adelsberger Beckens.

Die heute toten Täler der oberen Poik, die Furche von Godovič und die Ravnikfurche sind 200—400 m tief in das Karstplateau eingesenkt und erinnern an das Čepovaner und das Brestovica-Tal. Sie besitzen oft eine mehrer Kilometer breite verebnete Talsohle, die bis 100 m über dem heutigen Flußniveau liegt. Nach einer vordiluvialen Periode des Stillstandes, in welcher die seitliche, den Talboden verbreiternde Erosion die Oberhand hatte, leitete also eine neue Niveaushiftung eine Tieferlegung der Entwässerungsadern ein. Diese brachte hier wie im Triester

Karst eine Veränderung: die auf klüftigem Kalksteinboden fließenden Gerinne wurden in den Spalten des Gesteins aufgesaugt und verlegten ihren Lauf unter die Erdoberfläche. Nur auf nicht oder wenig durchlässigem Gestein (Schiefer, Sandstein, Dolomit) verblieb die oberflächliche Erosion. So entstand die berühmte Talkette Poik—Unz—Laibach. (Die Poik liegt im Flysch, ihre Fortsetzung im Adelsberger Höhlensystem im Kalkstein, der Unz fließt auf Dolomit, das weitere unterirdische Flußstück wieder in Kalkstein, der Laibachfluß von Oberlaibach an in Dolomit, Schiefer und Sandstein). Das Polje von Planina ist somit kein Einbruch, sondern durch oberflächliche Ausräumung entstanden, ebenso das Zirknitzer und das Adelsberger Becken.

Die obere Idrica ist in vordiluvialer Zeit durch das jetzt verlassene Hochtal von Godovič zur Laibach abgeflossen, und ist erst später dem Isonzo untertan geworden. Der Anlaß war folgender. Wir sehen die Hochkarstzone staffelförmig gehoben mit steilem bedeutendem Abbruch gegen das Wippachtal. Das Gefälle gegen die Adria wurde also stark gesteigert und belebte die zurückgreifende Tätigkeit des Isonzosystems; dadurch eroberte dieses die obere Idrica. Auf der krainischen Seite dagegen dachen die Hebungszonen allmählig ab und laufen weit nach Osten aus.

Die vordiluvialen Talböden der Poik und der Wässer des Birnbaumer Waldes scheinen darauf hinzuweisen, daß sie zur Wippachmulde entwässert wurden. Die Poik floß im ersten Teil der Erosionsperiode, welche nach dem Ausreifen der Einbnung eintrat der Wippach zu, parallel der Reka, bis sie durch unterirdische Wasserabgaben an den Adelsberger Karst dem Laibachflusse zugeordnet wurde. Durch diese Veränderungen an der Idrica und an der Poik verschob sich die adriatisch-pannonische Wasserscheide entsprechend.

3. Wie im Hochkarst bestehen in den Julischen Alpen ausgedehnte Verebnungsflächen. Eine Hochfläche von 1400 *m* Höhe zeigt die Mežaklja. In sie ist der hohe Talboden von Ravne und Pernike (950 *m*) eingelassen. Weiter südlich dehnen sich die Hochflächen der Pokljuka (1300—1400 *m*) und der Jelovica (1200 bis 1300 *m*) aus. Im Westen des Wocheiner Sees befindet sich eine Plateaustufe in 1500—1600 *m* Höhe. In diese eingesenkt erscheint als jüngeres Erosionsgebilde das Hochtal der Sieben Seen. Beiderseits der Wocheiner Save finden wir einen hochliegenden alten Talboden (Koprivnik, Gorjuše in 900—1000 *m* Höhe etc.), welcher der Höhenstufe von Ravne—Pernike entspricht). Das obere Isonzogebiet ist von Verebnungsformen frei.

Die vordiluvialen Verebnungen bilden die Basis, von welcher die weitere morphologische Entwicklung verfolgt werden kann. Flächen wie der Triester Karst, der Hochkarst und die Waldplateaus der Julischen Alpen können nur entstanden sein, wenn das Land, von dem sie stammen, bloß sehr wenig über dem Wasserspiegel der einander nahen beiderseitigen Wasserbecken (der Adria im W, der Pannonischen Bucht im O) lagen. Eine vollständige Verebnung des Landes fand nicht statt. Die Höhenregionen der Julischen Alpen ragen als ausgedehnte Erhebungsmasse mehr als 1000 *m* über den Plateaus empor, die höchsten Teile des Hochkarstes und des Triester Küstenkarstes überragen die zugehörige Ebenheit um einige Hundert Meter. In allen drei Gebirgseinheiten ist die Verebnung in derselben Zeitepoche zustande gekommen. Die in geringer Seehöhe entstandenen Ebenheiten liegen heute in sehr verschiedenen Höhen (Triester Karst 200—400 *m*, Ternovaner Wald 700—1000 *m*, die Hochflächen der Julischen Alpen 1200—1400 *m*). Da ein Sinken des Meeresspiegels um rund 1000 *m* seit der jüngeren Tertiärzeit

nicht eingetreten sein kann, so kann die jetzige Höhenlage nur durch eine staffelförmige Heraushebung oder Aufwölbung zustande gekommen sein. Es entspricht den Tatsachen nicht, die Höhenstufen des Dinarischen Gebirges als Ergebnis eines Absinkens zur Adria aufzufassen.

Die Hebungen führten zu einem steiler werden des Gefälles in den fließenden Gewässern, also zu einer Belebung der in die Tiefe gehenden Erosion. Sobald die Hebung zu einem Stillstand kam, ging die Erosion mehr in die Breite. So entstanden die in die Hochflächen eingetieften, an ihrem Grunde verebneten Talböden an der Rotwein und der Wocheiner Save und im Hochkarste (Godovič, Ravnik bei Planina) — also vornehmlich in dem zum Flußsystem der Save gehörigen Teil des Gebietes. Im größten Teil des Karstes hingegen wurden die Wässer bei neuerlicher Belebung der Tiefenerosion im Gebiete der klüftigen Kalksteine unterirdisch angezapft. Diese Verstümmelung der Talsysteme im Karst und die Poljenbildung gehört dem letzten Abschnitt der vordiluvialen Erosionsperiode an. In jüngster Zeit traten Senkungen der istrischen und dalmatinischen Küstenregion ein, welche zur Ertränkung der betroffenen Talstücke führten (Timavo, Lokavec).

Über das geologische Alter der aufeinanderfolgenden Vorgänge gelangt der Autor zu folgenden Anschauungen. Im Bereich der adriatisch-pannonischen Wasserscheide ist am Ende des Miozän, etwa zu Beginn der pontischen Epoche die Erosion bis zu ihrer untern Grenze gediehen, wobei die geschaffenen Ebenheiten nur in geringer Höhe über dem Meeresspiegel lagen. Schon im Laufe der pontischen Zeit, also im Unter-Pliozän begann ein Steigen des Landes und damit die neubelebte Erosion in die Tiefe. Am meisten emporgehoben wurden die Julischen Alpen, weniger der Hochkarst, am wenigsten der Triester Karst. — In der ersten Phase der pliozänen Erosion wurden die jetzt verlassenen Trockentäler geschaffen, in der zweiten fand die Verlegung der Wasserscheide im Idrica- und Wippachgebiete statt und entstanden im Karst die unterirdischen Rinnale. Im Quartär kam es alsdann im Bereich des Hochgebirges zur Ablagerung von Moränen und Geschieben in den vordiluvialen Erosionstätern, und später zu einer ausgiebigen Senkung und Zuschüttung in der Friauler Ebene sowie zu eigenartiger Erosion in Hochgebirge, welche die glazialen Tal- und Hochgebirgsformen schuf. — Zwischen dem Wocheiner- und dem Wurzen Rotweiner-Gletscher lag das Pokljuka-Plateau größtenteils unvereist; es erscheint daher mit Bohnerz führenden Lehmen reichlich bedeckt, die zumeist durch vorglaziale Verwitterung auf der alten Landoberfläche entstanden sind.

Die ungeheuren Geschiebemassen, welche die Save aus den Alpen brachte und im Laibacher Savebecken ablagerte, mußten den Laibachfluß beträchtlich stauen, so daß ein weites Moor entstand, das teilweise noch in die Seitentäler eindrang. Das Laibacher Moor ist nicht als ein Einbruchsfeld sondern als ein ertränktes Talgebiet zu betrachten. Die Zuschüttung scheint, wie der Autor hinzufügt, allerdings durch eine leichte Senkung befördert zu sein. Man fand nämlich bei einer anlässlich des Südbahnbaues niedergebrachten Bohrung im Laibacher Moor bei Gorica die Sohle noch nicht in 51 m Tiefe, also in einer Seehöhe von rund 240 m, während etwa 50 km talabwärts der Spiegel der im engen Felstale bei Sagor eingetieften Save nur in 230 m Höhe liegt, was ein viel zu geringes Gefälle wäre. (Referent möchte sich erlauben hiezu noch zu bemerken, daß gelegentlich derselben Bohrung in der Tiefe zwei Torflager, 19 m und 26·5 m unter der jetzigen Mooroberfläche angetroffen wurden. Da der Torf an der Oberfläche entsteht, so scheinen auch die überdeckten Torflager für die Senkung des Mooregebietes zu sprechen).

F. S.

Zapiski.

Neznani rimski napis. Na bajnem zgodovinskem teritoriju stare Emone, tam prav blizu, kjer je stal nekdanji severni del rimskega obzidja, sameva v odlični Nunski ulici lepo posestvo, ki je bilo znano med ljubljanskim prebivalstvom do zadnjega časa pod imenom „Stědryjev vrt“. Ne po krivici. Kajti vrt prevladuje. Staro poslopje je bilo mnogokrat prezidano in se je ustalilo naposled v značilnih oblikah kongresne dobe. Taka je ostala hiša do danes in te nepokvarjene idilične oblike predmarčne dobe odsevajo tiho zadovoljnost in nevsiljivo odličnost, kakor da bi hotele prisposodbljati nekdanjo preprostost z moderno bahavostjo v svoji sosesčini, posebno proti zapadni strani.

Posestvo je dobilo novega gospodarja, g. tovarnarja J. B. Pollaka. Ta je pustil poslopju stari značaj in preuredil samo to, kar je bilo iz zdravstvenih ozirov potrebno. Položil je skozi dvorišče odvodni rov v smeri od hiše ob Nunski ulici proti Erjavčevi cesti. Pri tem kopanju so zadeli delavci v globočini 1·70 m na staro zidovje. Smer teh ostankov in os rova sta se križali v velikem kotu. Tako ni bilo mogoče dognati tlorisa najdenega zidovja, osobito pa zato ne, ker ni bilo ne časa ne delavcev, da bi bili odkopali večji obseg terēna. V razdalji 7·10 m od zidu, ki loči na južnem koncu dvorišče od Erjavčeve ceste, je bilo ugotoviti vogal; od tu sega pod zemljo stena, 80 cm debela, na desno (proti zapadu); druga v smeri proti hiši (na sever), isto tako 80 cm debela; 1·15 m nad vogalom se odcepi 80 cm debela stena na levo plat (proti vzhodu). — Največjo dolžino stene je bilo zasledovati 8·10 m daleč v severni smeri, torej proti sedanji hiši (prim. načrt, pod. 2).

Zunanji del vogala so delavci pri kopanju jarka najbrže odkrušili, zato je označen v risbi kot ošibljen. Po izvidu pa za tako ošibljenje ni povoda in ne razloga; zato je pač domnevati, da je bil prvotni tloris tega dela tak-le:

Na levi strani dvorišča je pritlično poslopje, na desni hlev — ako stojimo pri hiši, obrnjeni s hrbtom proti njej in gledamo proti Erjavčevi cesti —. Točka rimskega zidovja ob kotu *a* (pod. 1) je oddaljena od južnega zidu — kakor sem že omenil — 7·10 m; od stene pritličnega poslopja 3 m, a od stene hleva 3·40 m. — S tem je natančno označeno mesto,

Pod. 1. kjer je zastaviti s prekopavanjem, kedar se bo nudila za to boljše prilika. Obsežna prekopavanja, ki jih je leta 1916. izvršil po naročilu c. kr. avstrijskega arheološkega zavoda na Dunaju dr. W. Schmid, se bodo dala tem potom izpopolniti in zaokrožiti; tloris stare Emone bo dobil vsaj eno obširnejšo stavbo več v svoje razpredele.

Samo pol metra od južnega zidu in 1·20 m od premice, ki bi jo tvorila podaljšana stena levega poslopja, so pa zadeli v globočini kakih 80 cm na zanimiv kamen z napisom. Izkopali so ga 26. junija 1916. In

posamezni deli: pas $b = 35 \text{ mm}$, trakovi c, d, e po 15 mm , zadnji trak $f = 20 \text{ mm}$; napisna ploskev $g = 290 \text{ mm}$; od spodnjega načlenjenega napustka: trak $h = 18 \text{ mm}$, trakovi i, k, l po 15 mm in podstavek $m = 130 \text{ mm}$. V horizontalni smeri ima nastavek $a = 155 \text{ mm}$ širine; pas $b = 295 \text{ mm}$; trakovi $c = 287 \text{ mm}$, $d = 279$, $e = 271 \text{ mm}$, $f = 263 \text{ mm}$; napisna ploskev $g = 255 \text{ mm}$; trakovi spodnjega napustka: $h = 263 \text{ mm}$, $i = 271 \text{ mm}$, $k = 279 \text{ mm}$, $l = 287 \text{ mm}$; podstavek $m = 296 \text{ mm}$.

Fot. dr. Ant. Gnirs.

Pod. 3.

dočim so bile ostale tri strani proste.

Razen tektonskih členov nima drugih okraskov kakor na sprednji plati nastavka neokretno označena obvogelna akroterija in med njima štirilistno rozeto s sredotočjem.

Globočina nastavka = 220 mm ; napustka = 248 mm , srednjega dela g na desnem boku: 223 mm , na levem pa 227 mm ; ta neenakost temelji na površnem obklesavanju zadnje plati.

Na spodnji strani in na obeh bokih ima kamen vdolbine, v katere so bili vdeleni svojčas kovinasti (bronasti ali železni) držaji, s katerimi je bil kamen oprt in pritrjen. Spodnja vdolbina je čveterooglasta, s $33 \times 33 \text{ mm}$ veliko odprtino, a 55 mm navzgor segajočo in precej znatno zožujočo se globino. — Vdolbina na levem boku je narejena 29 mm pod zadnjim trakom gornjega napustka, in je 51 mm široka, 40 mm visoka in 26 mm globoka; na desnem boku je nameščena 32 mm pod zadnjim trakom gornjega napustka in je 55 mm široka, 30 mm visoka in 19 mm globoka. — Naš kamen je stal torej na podlagi, nedvomno vsaj nekoliko vzvišen nad zemljo; z zadnjo stranjo je bil pritisnjen k zidu,

Kamen je precej poškodovan; posebno je trpela napisna ploskev, na kateri je ležal spomenik in se je nedvomno tudi drsal in premikal ob priliki mnogih potresov; morebiti ga je izpodmivala svojčas tudi voda.

Napis je vsled tega precej odrsan, vendar pa se je dal v prvih treh vrstah brez težav čitati; zadnje tri so težje, a se dajo izpopolniti skoraj z vso gotovostjo.

Ostanki napisa so ti-le:

DEO MER
 CVRIO A
 VG M VR
 SE VS
 V VT
 RVAT TIM

Vrste so precej dobro razvrščene in črke v njih dosti enakomerno porazdeljene; vendar niso vse vrste enako dolge in nimajo enakega števila črk, zato, ker je visočina pismenk različna in pojema od zgoraj navzdol. Prva vrsta ima šest po 41 mm visokih črk in domnevno eno ločilo ter je dolga 226 mm; druga s šestimi, po 38 mm visokimi črkami in morebiti enim ločilom ima 210 mm; v tretji je šest črk po 30 mm visokih in najbrže dve ločili in meri 215 mm; v četrti je bilo domnevati 7--8 črk brez ločila; dolžina 218 mm; zadnji vrsti imate vsaka osem po 23 mm visokih črk in po dve ločili ter merite po 212 mm. Presledki med vrstami so različni in brez strogega načela: med prvo in drugo je 22 mm, med drugo in tretjo 17 mm, med tretjo in četrto 20 mm, med četrto in peto 17 mm, med peto in zadnjo 15 mm. Na ta način je kamenar precej enakomerno pokrtil napisno ploskev.

Na prvi mah je bilo čitati začetne tri vrste z vso gotovostjo:

DEO MER
 CVRIO A
 VG (usto) M (arcus) AVR (ellus)

Pri četrti pa je bilo konec gotovosti. Pred seboj imamo lastno ime, začenjajoče se s črkama SE, končujoče pa nas VS. Med tema zlogoma je bilo treba izpolnitve v treh ali k večjemu štirih črkah. Mogoče so bile torej na podlagi navadnejših imen kombinacije: CVND, CVR, PTIM, REN, RVAT, XTIN, VER in nenavadnejše VTHI. Podrobno primerjanje je najpred izločilo verjetnost, da bi se mogle vriniti štiri črke; odpale so torej kombinacije SE_[cund]VS, SE_[ptim]VS, SE_[rvat]VS, SE_[xtin]VS in SE_[uthi]VS, ostale pa vendar še tri možnosti. Odločiti se za to ali za drugo ni bilo

lahko, posebno zato, ker tudi od pete vrste ni ohranjen prvi in važnejši del, kjer bi imel biti označen stan ali dostojanstvo ustanovitelja tega kamna. A prav ta nedostatek je dovedel na gotovo sled.

Prve poteze pete vrste so: prednja poševna črta pismenke V (= \) in nad njo vodoravna črta (V̄). Pred seboj imamo V̄, ki v zvezi z osebnim imenom četrte vrste ne more pomenjati drugega, kakor dostojanstvo, torej V̄I VIR¹⁾, to je člana iz zbora šestih mož, stoječih na čelu kake kultske, meščanske ali društvene uprave. S to ugotovitvijo smo se zelo približali pravilni razrešitvi.

Iz ljubljanskih tal imamo namreč med drugimi najdeninami iz rimske dobe tudi kamen — ali točneje smo imeli kamen (nedvomno „ara“) — posvečen Jovu. Spomenik sam je izginil, ne vemo ne kdaj, ne kam. Vendar pa imamo o njem samem in o kraju, kjer so ga izkopali, dosti dobre podatke. Ohranil nam jih je Schönleben, ki je priobčil tudi napis²⁾. Ker kamna danes ni več najti, ne vemo, da-li je besedilo napisa pravilno posneto, ali ne. Po gori omenjenem pisatelju slove tako-le:

I · O ·
M · AVREL ·
SERENUS
VIR · E · EX
VOTO · D ·

Napis kaže pomanjkljivosti. Schönleben pač pravi, da je eden gornjih vogalov odlomljen; po tem takem torej nedostaja vogala na desni. Kajti v prvi vrsti je stalo nedvomno I · O · M : pismenka M je torej odbita. Nejasna je četrta vrsta. Že Müllner je domneval³⁾, da je stalo pred besedo VIR še VI, da se je torej glasila ta vrsta VI VIR · E · EX. Zadnje črke pete vrste Schönleben gotovo ni pravilno pogodil: mesto D mora stati pravilno P. Mislim, da je bil napis sem in tam obrušen ali okrušen. Prav mogoče je torej, da je stal pred besedo VIR še znak VI, a da je bil odrgnjen in zato težko čitljiv ali da ga sploh ni bilo več videti. Kajti nikakor ni verjetno, da bi se bil ustanovitelj kamna v zaobljubnem napisu božanstvu posvečenem, sam imenoval VIR E[*gregius*] — in le tako je pač mogoče razreševati to okrajšavo v slučaju, da pred besedo vir ni

¹⁾ Ta številka se piše v rimskih napisih večinoma z [IIII]; prim. CIL III 3836, 3850, 3893 — vsi iz naših krajev; prva dva z Mirja, tretji iz Spodnjih Gameljnov. Vendar pa imajo drugi napisi tudi obliko V̄I, n. pr. CIL III, 12.917, (napis iz Solina).

²⁾ Carniola antiqua et nova, 1681, I, 216: „Nonus lapis erutus est anno 1674 in horto D. Francisci de Zergollern, videtur fuisse basis unius statuae, cujus unus superior angulus fractus est“. Prim. tudi v. Premmerstein, I. G. Thalnitshers Antiquitates Labacenses v: Jahreshefte des österr. archäol. Institutes V (1902) p. 29, kjer podaja napis in poročilo o najdbi po Thalnitsherjevem rokopisu, ki se pa naslanja na Schönlebnov posnetek. — CIL III 3839. — Müllner, A Emona, 1879, p. 55 in 286. — Schmid, W. Emona I (1914, ponatis iz Jahrbuch für Altertums-kunde VII) p. 217.

³⁾ Emona, p. 286.

stalo ničesar. — O drugih razrešitvah črke E razpravljati tu ni mesta. Za naš slučaj pa je podana glavna opora, namreč polni naziv M[arcus] AVREL[ius] SERENVVS. To so imena, ki jih nahajamo tudi na našem kamnu: M[arcus] AVR[elius] in SE...VS, ki ga je dopolniti očitno s popolno gotovostjo s pismenkami REN, torej SERENUS, kakor na kamnu, ki ga opisuje Schönleben.

Da soglašajo vsa tri imena ene osebe na dveh različnih napisih, to ne more biti slučaj ampak je trdna podlaga za nadaljni sklep: na obeh kamnih je imenovana ista oseba, oba spomenika je dal postaviti isti mož.

Četrta in peta vrsta v napisu našega kamna se torej morata glasiti:

SERENUS
VI VIR VOT[um]

Iz ostankov posameznih črk zadnje vrste sledi, da je stala tam izpisana beseda POSVIT in potem še dve posamičnici: L[ibens] M[erito]. — Tem potom smo torej dospeli do popolnega besedila našega napisa: DEO MERCVRIO AVG(usto) M(arcus) (a)VR(elius) SE(ren)VS V(I vir) VOT(um) POSVIT L(ibens) M(erito) (= Velikemu bogu Merkurju je postavil ta zaobljubni kamen Mark Avrelij Seren, član zbora šestih mož, rade volje, kakor zasluži).

Napis je pravilno zasnovan in ne nudi v posameznostih nikakih nenavadnosti. Da ima Merkur epiteton Augustus — kakor tudi druga božanstva — to potrjuje mnogo napisov⁴⁾. Tudi izraz „votum posuit“ — namesto ex voto posuit — nahajamo prav pogosto⁵⁾. — Po vnanjosti in pismenkah sodi naš kamen v dobo okoli konca II. veka po Kr.

A razrešitev sama na sebi ni edini smoter epigrafskih raziskavanj. Iz pravilno razrešenih in izpopolnjenih napisov hočemo dalje sklepati na razmere in odnošaje zadevne dobe — ako je in v kolikor je to mogoče. V našem slučaju se nam vsiljuje vprašanje: Kdo pa je bil neki ta Mark Avrelij Seren, ki je postavil ta dva zaobljubna kamna v Emoni? In ali je mogoče še kaj več dognati ali sklepati iz teh najdenin?

Poročal sem že, da je bil izkopan Merkurju posvečeni kamen na dvorišču hiše št. 3 v Nunski ulici (t. j. „Stědryjeva hiša“), to pa na južnem koncu, prav blizu Erjavčeve ceste. Ta točka je torej natančno določena. Drugi kamen, postavljen Jovu na čast od istega moža, je pa bil najden l. 1674. na „Zergollernovem vrtu“, tako pravi Schönleben. Kje je bil ta vrt? Kakor poroča dr. Schmid, je bil tam, kjer leži sedaj Luckmannovo zemljišče, torej onkraj Erjavčeve ceste⁶⁾, nasproti Stědry-

⁴⁾ N. pr. CIL III, 1434, 1435, 1792, 1793, 5196, 5526, 5794 in dr.

⁵⁾ CIL III, 1616, 1646, 1943, 4098, 5322 (na prstanu!) 7671, 7686, 7961, 8043, 8085 in dr.

⁶⁾ Emona, I., p. 217, opomba 59. — G. dr. Schmid — kateremu izrekam za trud najtoplejšo zahvalo — mi poroča pismeno, da ima te podatke iz mestnega arhiva po ř pl. Radicsu. — Moje lastne poizvedbe v mestnem arhivu so pa bile

jevemu dvorišču. Točka ni sicer določena z vso gotovostjo, a daleč od našega najdišča ni bila. Svočas je bil to enoten areal, ki ga je razdvojila stoprav Erjavčeva cesta, katero so nadelali še-le pri obnovitvi mesta po potresni katastrofi l. 1895. — Iz tega sledi, da sta bila najdena oba kamna, ki jih je dal postaviti M. A. Seren blizu drug poleg drugega, na istem zemljišču. In prav tam smo zadeli tudi ob ostanke zidovja, ki je tvorilo v rimski dobi gotovo hišo, katere obris se bo dal še natančno dognati, kadar bo mogoče ves prostor prekopati — morebiti tedaj, ko bodo stavili nova poslopja. Ako imamo torej dva kamna z različnima napisoma, postavljena od istega moža, najdena na istem mestu, ob istem posloplju — kaj je verjetnejše, kakor da je v zvezi z zemljiščem, s hišo in s kamnoma imenovani M. A. Seren? Da sta kamna izkopana na mestu, kjer sta se podrla in ne daleč od tam, kjer sta bila postavljena prvotno, dokazuje dejstvo, da je ležal Merkurjev kamen na stari sipi, pod površjem za 90 cm višje, kakor ostanki zidovja in da ni bil v zidu porabljen za gradivo; kajti ležišče njegovo je učinkovalo enakomerno na vse plati. Vdolbine, ki sem jih navedel v opisu, so pristne. — Ilovu zaobljubljeni kamen je moral biti v podobnem ležišču. Napis je moral biti dobro ohranjen, sem in tam poškodovan; le zgornji vogal na desni je bil odbit. To vse so dejstva izvida, v kolikor si jih moremo rekonstruirati po poročilu Schönlebnovem. Ako pa je temu tako, moramo smatrati za izključeno, da bi bila ta dva kamna prenešena na svoja najdišča od drugodi.

Oprti na ta opazovanja moramo sklepati, da je stalo na mestu, kjer se razprostira pri hiši št. 3 v Nunki ulici danes dvorišče in del vrta, v rimski dobi bivališče, last Marka Avrelija Serena. Ta je postavil

brez uspeha. Da se ne ognem nobeni težavi, omenjam, da je v arhivu dež. sodišča oporoka F. pl. Zergollerna z dne 3. avg. 1650 in pa inventar premoženja z dne 26. avg. 1662. Tu pa stoji izrecna pripomnja „Ligunde Grundtstückh, so derzeit dem Ersamen Zergollischen Verlaße eigenthumblich Zuestendig wahren, sein kheine verhanden . . .“ Njegov sin in glavni dedič, Fr. Viljem pl. Zergollern, učen mož in član ljubljanske akademije „Operosorum“ je umrl l. 1709. Inventar njegovega premoženja z dne 11. marca 1710 omenja kot „Liegende Grundtstückh“ le hišo na Bregu. — To je dosedaj nejasnost, ki jo bo povoljno razrešiti, ko prodremo do vseh tozadevnih virov. — Nedvomno pa je moral biti Zergollernov vrt v tem obližju, kakor je posneti po natančni označbi najdišč drugih napisov, izkopanih na tem zemljišču, ki ga imenuje Thalnitscher v svojem rokopisu „Antiquitates Labacenses“ enkrat: hortus Domini Francisci Wilhelmi a Zergolleren, a na drugem mestu „hortus D. Petri Codelli, olim Zergollianus. (Prim. Premerstein, I. G. Thalnitschers Antiquitates Labacenses v Jahreshefte des österr. archäol. Institutes V (1902) p. 29; tam pristavlja, da so na tem vrtu našli tudi „rudera templi sat ampla“). In prav to domnevano svetišče je bržkone isto, ki ga je izkopal dr. Schmid l. 1916 na Stědryjevem vrtu in ga določil v soglasju s pl. Premersteinom kot kopelj. — Iz vsega tega se mi zdi, da sledi z veliko verjetnostjo, da je bil „Zergollernov“ vrt precej velik areal, ki je zavzemal vsaj nekaj sedanjega Pollakovega (prej Stědryjevega) posestva in je segal tudi črez sedanjo Erjavčevo cesto proti jugu.

ob svoji hiši zaobljubna spomenika, ki sta padla po zavzetju in opustošenju Emone med podrtine v sipo ter čakala vstajenja kot svedoka rimske dobe naše prestolice. Ta slučaj pa nam podaja važen dokaz več, da je ležalo in leži v Ljubljani pod zemljo nedvomno še več rimskih kamnov z napisi na prvotnih mestih ali pa vsaj blizu tam, kjer so jih bili postavili Rimljani, dokaz torej, da jih je bilo prenešenih od drugodi manjše število, kakor sodijo nekateri preiskovalci, med njimi v prvi vrsti A. Müllner.

Kdo pa je bil ta M. A. Serenus? Tega ne vemo izvestno. Vendar se mi zdi, da ni popolnoma izključeno, priti do verjetne kombinacije.

Leta 1896. je bila najdena v Šmarju na Dolenjskem (blizu Žalovč) rimska lončena leščerba s tvorniško znamko: SERENI. Izvirnik je shranjen v deželni muzeju (inv. št. 2722)⁷⁾. — Kje je bila narejena ta leščerba? Rešitev tega vprašanja ni povse lahka, ker vemo, da so izvažali lončarji svoje izdelke, drugi pa so ponarejali blago svojih priznanih tovarišev in jih značili z njihovimi imeni. Prav za Emono je dognan slučaj, da so delali tukajšnji lončarji, ali vsaj eden izmed njih, svetilke z imeni rimskih tvornic. Ob Franca Jožefa cesti so izkopali med črepinjami poleg lončarske peči dva različna kalupa, katerih vsak je bil označen z drugim imenom rimskih tvornic, dokaz torej, da je uporabljal isti lončar razna, po ptujih uzorcih ponarejena tvorila. Na ime samo torej ne moremo oslanjati svojih podmen. Mogoče bi namreč bilo, da bi bil posnel kak emonski lončar proizvode v Rimu ali kje drugje bivajočega Serena; v tem slučaju bi ime samo ne imelo za naše vprašanje nikake vrednosti. Mogoče bi bilo, da je delalo v Emoni več lončarjev Serenus po imenu; tu bi bila le težava izbrati pravega, ker svetilke navadno ne nosijo polnega imena. Mogoče je pa tudi, da je imel tukaj lončarsko obrt v dobi, ko je bil postavljen kamen bogu Merkurju na čast, le en sam Serenus, istoveten z našim M. Aur. Serenom, imenovanem v napisu. Serenus, čigar leščerba je bila izkopana v Šmarju, je delal nedvomno to blago v velikih množinah, to dokazuje tehnična kakovost dela na kalup. Zato ni treba, da bi nas motilo dejstvo, da je omenjena svetilka dosedaj edina iz te tvornice, ki je bila najdena v naših krajih.

Zadnja misel, da gre tu za emonskega lončarja, ki je živel v dobi, ko je bil postavljen naš kamen in ki je istoveten z M. A. Serenom tega napisa, zavzema vedno določnejše oblike, ako motrimo druge okolnosti, ki so v zvezi z našim kamnom in celotnim vprašanjem.

Zemljišče in dom našega Serena sta bila ob severnem obzidju Emone. Za tem obzidjem je bil okraj lončarskih delavnic in peči, torej ob sedanji Franca Jožefa cesti, na mestu nekdanjega vojaškega preskrbovališča, Narodnega doma, I. drž. gimnazije in najbrže še dalje proti

⁷⁾ Prvi je poročal o tej leščerbi pok. S. Rutar v Mitteilungen der k. k. Central-Commission, 1897, str. 186. — Na podstavu te vesti je sprejel napis tudi CIL III, št. 14372⁶⁾.

zapadu in severu. Ali ni zelo verjetno, da se je nastanil lončar blizu svojih delavnic? Pot od doma do peči je bila k večemu 350 korakov dolga.

Dalje: kaj je moglo pač biti povod zaobljubi bogu Merkurju? Nedvomno sreča pri kupčiji in razpečavanju, dobiček⁸⁾. In to je pri obrtnem podjetju, ki ga imamo tu v mislih, prav verjetno. Serenus je sklenil dogovor na večjo dobavo in napravil s tem dobro kupčijo, za katere srečen izid je bil prosil Merkurja; v zahvalo mu je postavil kamen vsled zaobljube.

Še ostrejši postaja obris te domneve o osebi Serena, ki ga imenujeta dva emonska napisa, ako se ozremo na dejstvo, da ne poznamo dosedaj nobenega drugega lončarja M. Aur. Serena, ne v obližju, a tudi ne v oddaljenejših okrajih Italije. V Vicenci poznamo tvornico T. Dellia Serena, ki je tam umrl; kajti našli so ondi njegov nagrobnik⁹⁾. Iz njegovih delavnic pa je ostala ena sama opeka s pečatom T. DILLI SIIRIINI; tega hranijo sedaj tudi v Vicenci¹⁰⁾. Po tem takem je jasno na prvi pogled, da ta mož ni istoveten z našim Serenom, potem pa verjetno, da je izdeloval najbrže samo težko blago, ki ga ni izvažal v oddaljene kraje.

Drugi lončar, Q. Pompeius Serenus, je delal finejšo posodo in živel prejkone v obližju Verone. Skledico iz njegove tvornice, označeno s pečatom Q. PONPE SERENI hrani mestni muzej v Veroni¹¹⁾. Ni treba posebej poudarjati, da tudi ta ne more biti identičen z mojstrom, imenovanim na šmarijski leščerbi.

Posebno tehtno pa je dejstvo, da nimamo v ozemlju do Ogleja nobenega lončarja tega imena, da bi o njem poročali napisni spomeniki. S tem postaja naša domneva, da je M. Aur. Serenus v napisu na kamnu in Serenus na leščerbi ime enega in istega moža, ki je bil emonski lončar in imel svojo hišo na mestu sedanjega Pollakovega, prej Stědryjevega posestva, vedno bolj verjetna, da ne rečem gotova stvar.

Tako smo dospeli do konca vsega, kar se da dognati po zaključkih na podstavu izvirnih podatkov v napisih. Ime v četrti vrsti napisa na kamnu, postavljenem Merkurju na čast, je izpopolniti v SERENUS. Ta Serenus je identičen z onim, ki je postavil Jovu na čast zaobljubni kamen, ki so ga izkopali l. 1674., to pa v neposredni bližini najdišča, kjer je bil odkrit tudi Merkurjev kamen. Obe najdišči ste torej ob hiši, kjer sta bila prvotno postavljena oba kamna. Ta hiša je bila last M. A. Serena, ki je bil prejkone domač emonski lončar.

⁸⁾ Merkurja pozna rimski kult skoraj izključno le kot boga trgovine, kar označuje že njegovo ime. Prim. Wissowa, G. Religion und Kultus der Römer², (1912) str. 304—306, posebej še str. 305, op. 5.

⁹⁾ CIL V., št. 3132.

¹⁰⁾ CIL V., št. 8110³¹⁵.

¹¹⁾ CIL V., št. 8115⁹⁴.

Naš kamen, najden l. 1916., je dosedaj prvi in edini, ki nosi ime boga Merkurija. Razen napisa (SORS MERCVRII) na ročaju velike bronaste posode, ki so jo našli pred več leti v Ljubljani¹²⁾, ne poznamo nikakega napisa iz Emonskih tal, ki bi omenjal Merkurija. Spričo razvite obrti in kupčije, ki je cvela v Emoni, se zdi ta pojav nekam presenetljiv

Mantuani.

† *Henrik Dejak.* Soboto zvečer 6. oktobra 1917. je umrl v Ljubljani, Vodnikov trg št. 2, Henrik Dejak, zlatomašnik, kn. šk. duhovni svetnik in župnik v pokoju. Henrik Dejak je zagledal luč sveta v Ljubljani 3. julija 1840. in bil krščen v frančiškanski cerkvi. Njegov oče je bil užitninski uradnik na dunajski črti. Bil je ribniškega pokolenja. Po dovršeni gimnaziji je Henrik vstopil v ljubljansko bogoslovnico in bil 1. avgusta 1863 posvečen v mašnika. Kot duhovnik je služil na Dolenjskem, Gorenjskem in Notranjskem. Najprej je bil kaplan v Dolah pri Litiji od 24. septembra 1863. do 29. februarja 1864., potem v Radečah pri Zidanem mostu do 15. oktobra 1867., na Bohinjski Bistrici do 22. aprila 1869., v Polhovem gradu do 18. februarja 1870., na Sori do 3. oktobra 1877., kot kurat v Budanjah do 17. maja 1881., kot kurat in župnik na Vrhopolju pri Vipavi do 1. maja 1907, ko je stopil po 47 letnem službovanju v stalni pokoj in se preselil v Ljubljano. L. 1894. je bil imenovan za častnega občana na Vrhopolju in l. 1910. za kn. šk. duhovnega svetnika.

Henrik Dejak.

Že v mladosti ga je veselilo slikarstvo. Bolj temeljito pa se je šele kot kaplan učil slikarstva pri prijatelju prof. Iv. Franketu in pri slikarju Janezu Wolfu.

Kar mu je od stanovskih opravil ostajalo časa, je vsega porabil za svojo ljubljeno umetnost. Včasih je ves dan risal, slikal ali pa stružil. Delo si je tako razdelil, da je pri dobri svetlobi poleti slikal, pozimi pri slabih lučih pa rezbaril in stružil. Dasi prijazen, sila ljubezniv in gostoljuben, vendar ni rad zahajal v družbo. Zdelo se mu je, da s tem le

¹²⁾ Vrč je sedaj v graškem muzeju Joanneju. — Prim. CILIII, št. 6017°.

čas trati, ki bi ga sicer lahko posvetil umetnosti. Šele proti večeru se je lotil čitanja in pisanja.

Kjerkoli je služil, je skoro povsodi zapustil ondotni ali obližnji cerkvi kako sliko. Ni pa napravljajl samo slik, ampak izdeloval je tudi kipe; dà, lotil se je celo strugarskega in mizarskega dela, da je mogel oskrbeti cerkev s potrebnimi predmeti, na pr.: za Šent Vid pri Vipavi je napravil streho nad prižnico; za vipavsko kapelico soho sv. Janeza Nepomučana; na Vrhpolju je temeljito popravil tabernakelj; izdeloval je svojim slikam sam okvire; risal je načrte za razno cerkveno opravo.

Rad je tudi fotografiral in dosegel na tem polju lepe uspehe. Fotografiral je vse duhovnijske cerkve vipavske dekanije in njih velike oltarje. Album teh fotografij je darovala vipavska duhovščina knezoškofu dr. Antonu Bon. Jegliču. Preslikaval je tudi fotografije, na pr. knezoškofa dr. Jakoba Missia; zlasti mu je krasno uspela Madonna della sedia.

Samostojno je komponiral le malo slik. Napravil pa je več čednih portretov. Največ je posnemal priznane slikarje.

Za Bohinjsko Bistrico je naslikal oltarno sliko cerkvenega patrona, sv. Nikolaja. V Polhovem gradu je slikal na presno na stropu. V Ljubljani se nahajajo njegove slike: v Rokodelskem domu sv. Družina, v škofijskem dvorcu portret knezoškofa dr. Janeza Krizostoma Pogačarja in slika sv. Družine. L. 1883. je Dejak prirejal v škofiji transparente za cesarjev prihod. Stolni kanonik Jos. Šiška hrani sliko sv. Jožefa. V Budanjah je l. 1877. prenovil sliko sv. Ahacija. Ker je bila cerkev še prazna, jo je moral opremiti z vsem potrebnim. Za kapelico v Podragi je napravil novo sliko, za Vrabče dvoje bander, za Šturije velik božji grob, za stranski oltar v Vipavi sliko M. B. sv. rožnega venca l. 1893.; za Podkraj je izstružil lesene svečnike; za župno cerkev na Colu je naslikal za šmarnice M. B. in sliko sv. Leonarda; za podružnico v Senoboru sliko sv. Daniela in banderski sliki, za Ustje pa M. B.

Največ truda je pa žrtvoval obema cerkvama na Vrhpolju. Stari cerkvi sv. Križa je oskrbel veliki oltar, ki ga je napravil Alojzij Repič. Pri župni cerkvi je povišal zvonik, omislil cerkvi nove orglje, nove zvonove, lurško kapelo, slikal je sam bandera, izrezljal lesteneč in, ko se je ta po nesreči razbil, sestavil štiri manjše; napravil je tudi sam spovednico. Strop je olepšal s freskami, oskrbel nove oltarje, naslikal sliki Jezusovega in Marijinega srca in izrezljal Kristusa na križu.

Ko je stopil z 72. letom v pokoj, se je preselil v Ljubljano in delal tu tiho in skromno dalje. V tej dobi je naslikal sv. Frančiška Serafinskega, ki je namenjen za Ribnico, kopijo Madonne della sedia in precej veliko sliko: Jezus pade pod križem. Njegovo zadnje delo je bil portret papeža Benedikta XV.

Poleg teh naštetih slik je izvršil še mnogo drugih. Njegovi sestri in profesor Repič hranijo blizu 50 njegovih slik: nekaj študij, nekaj portretov in pokrajin, največ pa kopij, na pr.: Žalostno M. B., Marija se veseli Jezuščka, Srce Jezusovo, Kristus na križu, namenjen za kapelo

na Grmu pri Nov. Mestu, sv. Magdaleno, papeža Pija IX. kot krmarja sv. cerkve. To sliko je pričel že v bogoslovju.

Njegova nečakinja M. Stupca hrani Slomškov portret in sliko sv. Antona puščavnika.

V gipsu je oblikoval sv. Janeza Evangelista.

Sodeloval je tudi pri Dom in Svetu l. 1893, str. 433.

Henrik Dejak ima tudi zaslugo, da je vzgojil kiparja profesorja Repiča. Ko je bil kurat v Budanjah, ga obišče sosed z Vrhpolja. Ko vidi sosed slikajočega gospoda, mu reče: „Tudi jaz imam doma slikarja“. — „Kako to?“ — „Pa je še mlad in še v šolo hodi“, nadaljuje sosed. „Kdo je torej?“ — „Moj ministrant Alojzij Repič“. — „Dobro. Dečko me zanima. Pošlji ga v četrtek z njegovimi risbami k meni, da se prepričam, koliko že zna“. Dečko je z veseljem prišel. Odslej sta se pridno vadila in učila ne samo ob četrtkih, ampak vedno, ker se je Repič preselil k Dejaku v Budanje in z Dejakom zopet na Vrhpolje. Repič se je pozneje učil na ljubljanski obrtnostrokovni šoli, pri Trnovcu v Polhovem gradu, v Celju in na dunajski akademiji. Kot akademik je delal 2 leti doma na Vrhpolju in se potem preselil v Ljubljano kot profesor na umetnoobratno šolo. Ohranil je vedno hvaležen spomin na svojega blagega probuditelja.

V. Steska.

† *Henrik Franzl*. Dne 3. julija 1917 je umrl na Prulah v Ljubljani v 58. letu svoje starosti posestnik in tovarnar H. Franzl, širši javnosti le malo znan, toda tem bolj je izrednega ljubitelja narave znal ceniti in spoštovati ožji krog njegovih znancev in prijateljev. Rajnki je bil sin Ant. Franzla, starejšim dijaškim generacijam znanega šolskega sluga na ljubljanski gimnaziji. Sprva namenjen trgovini, je našel na vzornem posestvu v Dolskem pri Ljubljani svojemu prirojenemu čutu za naravo primernejši delokrog. Leta 1888 je prinesel prvi pletilni stroj na Kranjsko in je v najneugodnejših razmerah začel izdelovati nogavice in vsakovrstne pletenine. S težkimi izkušnjami začetnika v tej stroki je vodil s svojo podjetno soprogo to obrt tako spretno, da je čez nekaj let delalo pri njem že 14 strojev. Leta 1898 se je vdal prigovarjanju svoje rodbine ter se je s težkim srcem ločil od posestva in od vsega, kar mu je bilo tako pri srcu in se je preselil v Ljubljano, kjer je začel svojo obrt kakor z novega. Z njemu lastno energijo in vztrajnostjo je dosegel, da je l. 1908 imel že 60 strojev za izdelovanje pletenin. Njegov princip, gledati le na kakovost izdelka in nikdar ne na ceno, se je obnesel: Brez reklame, brez agentov in kričavih inseratov so postali njegovi izdelki izredno priljubljeni, da je komaj mogel zadostiti mnogim naročilom. Vsled pomanjkanja surovin je moral tudi on med vojsko zapreti svojo cvetočo obrt. — Franzl je bil večč perutninar. Pri njem si videl raznovrstne čistokrvne pasme kokoši, rac in golobov, dokler mu ni davčna oblast skalila tudi tega drago plačanega veselja. Ohranil si je edino fazane, a vojska mu je pobrala nazadnje tudi te. Zadnja dva njegova fazana krasita

zdaj prirodoslovno zbirko v našem „Rudolfinu“. Kot prijatelj cvetlic je gojil velik vzorno urejen vrt, kjer so cvetele in duhtele najraznovrstnejše cvetlice od rane pomlade do pozne jeseni. Rajnki je bil plemenit značaj; podpiral je rad vsako naše kulturno podjetje, revežem je olajšalo njegovo čuteče srce marsikatero skrb in bolešt. Ostani mu ohranjen blag spomin!

Dr. J. Š-r.

Cerkničan Jurij Textor (1552—1602). Ljubljanska semeniška knjižnica hrani staro knjigo: Liber cronicarum cum figuris et ymaginibus ab initio mundi usque nunc temporis. Na 299. listu te kronike izveš, da jo je spisal Benevenustus Himolensis. List 338. pove, kdaj je delo izšlo: Impressum ac finitum in vigilia purificationis Marie in imperiali urbe augusta a Johanne Schensperger. Anno ab incarnatione domini MCCCCXCVII. Knjiga je torej prišla na svetlo 1. februarja 1497.

Knjiga je bila prej v gornjegrajski škofijski knjižnici in je prišla v ljubljansko semeniško knjižnico bržkone ob ustanovitvi te knjižnice l. 1701. Signirana je rdeče W, V, 6.

Nas zanima knjiga le radi vanjo vpisanih opomb. Na naslovni strani čitaš: Georgius Zirkhnizensis Carniolus Pub. Imperialis aullae Notarius et Ludirector Scholae nec non Consistorii Cathedralis Ecclesiae Gurcensis in Carinthia Notarius me optimo iure sibi et suo charissimo filio Joanni Textori in usum et felicem progressum comparavit Aō Dñi MDLXXXVIII (1588).

Podobno piše na listu 310: Si cupis scire, cuius sit cronica ista, eius est, qui in cathedrali Ecclesia Gurcensi primo suos scholasticos instituit, ut singulis diebus dominicis post Vesperas Catechismum germanicum P. Canisii bini alternatim coram multitudine populi recitabant (mesto: recitarent), cuius nomen sequitur Georgius Textor Zirkhnizensis Carniolus P. Notarius Ludirector Gurcensis 1588.

Knjigo je torej kupil Jurij Textor, ki je bil rojen v Cerknici na Kranjskem in ki je l. 1588. opravljal službo pevododja in beležnika škofijskega konzistorija v Krki na Koroškem. Imel je častni naslov javnega beležnika cesarskega dvora. To dragoceno kroniko je kupil zase in za svojega predragega sina Janeza. Utemeljil je pri krški stolnici prvo šolo, da bi učenci vsako nedeljo popoldne po večernicah, po dva in dva, narokovali nemški Kanizijev katekizem vpričo zbranega ljudstva.

Iz pripiskov izvemo še nekoliko drugih podatkov v njegovem življenju. Na 1. strani je opomba: „G. T., Zirkhnizensis, erat aetatis suae 50 annorum. Obiit in Domino anno 1602. 12. die Martii circiter horam decimam. Habuit filios duos adhuc anno 1602. viventes, quorum primus Joannes Textor ista subscripsi, 2. vero haud scio, ad quam doctrinam perveniet“ (!). Sin Janez, ki je v slabi latinščini zapisal te besede, torej sporoča, da je njegov oče Jurij Textor umrl 12. marca 1602 v 50. letu. Moral je biti torej rojen okoli 1552.

Na platnicah je naposled še nekoliko opombic, ki nas podrobneje seznanjajo z imenovanim možem. Bil je vipavski tržan (in oppido Vipacensi civis). Ko je l. 1602. umrl, je zapustil dva sina Janeza 21 let in Karola, ki je imel šele 7 let. Oče je bil od l. 1600—1602. oskrbnik oeconomus) Jacoba pl. Edlinga. Imel je svoje posestvo na Gradišču pri Vipavi, kupljeno od Boštijana (a Bastian) Ardella. Po njegovi smrti so to posestvo cenili na 1000 gold. Nad Podrago je imel vinograd „Veliko Mladrico“, 150 korakov dolgo in 60 korakov široko. „Ta vinograd obsega večji del hriba, ki je iz vipavske župnije videti.“ Vreden je bil 100 gold. Podaril ga je Juriju Textorju Štefan z Raba (Arbensis). Pri Slapu je bila njegova last vinograd „Klopočnjak“. Žena je prejela za doto vinograd „Zidanico“. Imel je tudi vinograd „Pod sv. Pavlom“. Od prej omenjenega Štefana z Raba je kupil vinograd „Brajda“ za 270 gold. Hišo je imel v Vipavi, zato je bil vipavski tržan.

Juri Textor se je moral torej l. 1600. preseliti iz Krkø na Koroškem v Vipavo. Ker je dobila žena za doto vinograd „Zidanico“, sklepamo, da je bila iz Vipave. Zato je mož zapustil Krko in sprejel v domovini službo oskrbnika Jakoba pl. Edlinga. Moral je biti v ugodnih imovinskih razmerah, da si je toliko zemlje pridobil.

Zanimivo je, da so vsa naštetna imena vinogradnih parcel še vedno ohranjena. Po prijaznem pojasnilu g. dekana Andreja Lavriča je Klopočnjak vinska gorica med Slapom in Erzeljem. Na Klopočnjaku ima 9 Slapencev vinograde. „Pod sv. Pavlom“ se še dandanes imenujejo vinogradi. Tudi vipavska nadarbina ima ondi vinograd. „Brajda“ je vinograd v davčni občini Slap.

Znamenita oseba je zgoraj omenjeni Štefan z Raba. Doma na otoku je zapustil samostan in prevzel službo vikarja v Vipavi. Kazal se je katoličana, pa je bil zelo osumljen luteranstva, zato so ga preganjali, kar obširneje popisuje dr. J. Gruden v „Zgodovini slovenskega naroda“, str. 743.

Čeprav nam je le malo dogodkov iz življenja Jurija Textorja znanih, zahteva vendar dejstvo, ker je ustanovil pri krški stolnici prvo šolo, da ga ne pozabi zgodovina.

V. Steska.

Kdaj je bila sezidana sedanja šentpeterska cerkev v Ljubljani? V nobenem letopisu ne stoji, kdaj so postavili prvo svetišče na čast sv. Petru zunaj ljubljanskega obzidja. O šentpeterski cerkvi, ki so jo požgali Turki dne 3. rožnika 1472 trdijo, da je bila zgrajena za župnika Ivana Ulrika pl. Scheyerja leta 1385. v gotskem slogu (Richter, Gesch. d. St. Laibach; Klun, Archiv II. str. 214). Njena naslednica je bila v začetku 17. stoletja zapuščena; leta 1601. ni imela niti stropa niti tlaka (Iv. Vrhovec, Zgodovina šentpet. fare v Lj., Zbornik Sl. M. 1903 str. 42). O njej je poročal škof Tomaž Hren papežu Pavlu V. dne 22. malega srpana 1616: Tudi mi je omeniti še Sv. Petra cerkve zunaj mesta (Ljubljane), ki sem jo popravil, kakršna je sedaj, ko je bila že blizu razpada in se je jela rušiti izza požarov povzročenih o turških navalih (Mitt. IX. 1854 str. 46). Da leta 1635. ni bila obokana — morda je imela lesen raven strop — je razvidno iz oporoke njenega dobrotnika ljubljanskega poštarja Mihaela Thallerja, ki je volil šent-

petrski cerkvi 1000 renskih goldinarjev za napravo oboka („Wan aber bey S. Petter alchier uor d. Statt Laybach in der Kürhen der schwibbogen, oder Gewölb aufgeführt werden sollte, so Verschaff ich auh zu dissen Ende [vnd sonsten nicht] Zu einer beyhilff Taussent Gulden reun:“ — župni arhiv šentpeterski fasc. II/4 g — 24). V začetku 18. stoletja je jelo staro svetišče razpadati. V dobi Academiae operosorum se je sprožila misel, da naj se sezida sv. Petra cerkev na novo. Kdaj se je to zgodilo?

Domači zgodovinarji so si prizadevali ugotoviti rojstveni čas sedanje šentpeterske cerkve. Najdalje je segel nazaj Peter pl. Radics (Tomaž Chrön, Letopis Matice slov. 1878. III. in IV. str. 28) pišoč: Sv. Petra cerkev v Ljubljani, katera je bila že za Chröna zelo oprhla, ker so jo Turki, često obiskavajoči in požigajoči našo deželo, precej razrušili, je dal škof (Chrön) pozidati, kakoršno vidimo v naših dneh. — To je zmota. Za Hrena je bila šentpeterska cerkev popravljena, ne pozidana in ni dobila tedaj take oblike, kakršno ima sedaj.

Tudi Hoff (Gemälde v. Herzogthume Krain 1808 I. str. 107) ni zadel prave letnice, ko je poročal: Die dermalige neue Kirche (St. Peter) aber wurde erst im Jahre 1700 erbauet. Von der ganz alten Kirche der ersten Säkuln findet man aber keine Spur, so wie es überhaupt an gehörigen Dokumenten mangelt. Hoff je zavel marsikoga n. pr. Henrika Costa (Reiseerinnerungen aus Krain str. 18.: Die jetzige Kirche wurde 1700, zur Zeit, als Jacob Hrust hier Pfarrvicar war, erbaut), Josipa Ciperla (Kranjska dežela str. 39)¹⁾ in druge, ki so pripisovali šentpeterski cerkvi rojstveno leto 1700. Po tej domnevi bi bila sv. Petra cerkev zgrajena pred stolno; v resnici pa so jo zidali četrto stoletja pozneje.

Hoffovo letnico je izpodnesel Anton Jellouschek (Mitt. d. hist. V. 1858 str. 46.) s trditvijo, da je bila imenovana cerkev zidana leta 1726. do 1730. in da jo je posvetil tedanji ljubljanski knezoškof Feliks grof Schrattenbach. Jellouschek je zajel to vest iz Murglove rokopisne kronike šentpeterske župe iz leta 1822., kjer se nahaja naslednja beležka: Diese Pfarrkirche ist in den Jahren 1726—1730 unter dem Bischofe Felix Graf von Schrattenbach ganz neu aufgebaut und im Jahre 1728 consecriert worden (župni arhiv šentpeterski).

Za Jellouschekom so šli vsi novejši zgodovinarji, tudi Vrhovec (Lhptst. Laibach str. 182. in 183.), ki pa takoj za opomnjo, da je bila šentpeterska cerkev zgrajena med letom 1726. in 1730., dostavlja: Ein Kaufvertrag im städt. Archiv besagt, dass im Jahre 1730 die Kirche eben angefangen²⁾ wurde gebaut zu werden. S tem dejstvom se ne ujema niti pravkar navedena trditev Vrhovecova niti mnenje njegovo objavljeno v Zgodovini šentpeterske fare v Ljubljani (Zbornik Slov. Mat. V. 1903 str. 59.), kjer je sicer nameknil eno leto tako, da bi se bilo zidanje vršilo leta 1726. do 1731., a zabeležil neverjetnost: Že leta 1728. je bila

¹⁾ Ciperla je zavrnil A. Koblar v Izv. Muz. dr. IX. 1899 seš. 6. str. 224. pišoč: „Šentpeterska cerkev v Ljubljani ni bila zidana 1700, ampak 1728—30; zavedel je pisatelja gotovo Hoff, a neznane so mu publikacije Vrhovecove.“ V Učit. Tovarišu 1900 št. 8. mu je odgovoril na to Ciperle: „Odločil sem se za l. 1700., ker sem po največ spisih to letnico našel.“ Končno besedo o tem je izgovoril Koblar v Slov. listu V. 1900 št. 12 v članku „Odgovor na odgovor g. Ciperleta“ rekoč: „No, da se je g. C. „odločil“ vsled napačnih podatkov po knjigah, ni čudno, pač pa je čudno, da gosp. Ciperletu ni všeč, ker sem mu omenil, ko imam v rokah več dokazov, da ima g. Vrhovec pravo letnico, in čudim se, da hoče še vedno g. C. nekako opravičevati svojo letnico, ki nikakor ni prava.“

²⁾ Podčrtal pisec teh vrstic.

cerkev toliko dozidana, da jo je škof Feliks grof Schrattenbach blagoslovil (kako je to mogoče, ako se je jela še le leta 1730. zidati!), popolnoma dodelana, pravi, pa je bila tri leta pozneje, namreč leta 1731.

Kdaj so si torej šentpetrčani postavili novo cerkev? Leta 1700. ne; sicer bi nam bil o tem poročal tedanji jako vestni letopisec dr. Ivan Gregor Dolničar. Leta 1726. tudi še ne, kajti dve leti pozneje (1728) je jezuit o. Anton Erber izdal delce *Topographia ducatum Carinthiae et Carnioliae*; opisujejo ljubljanske mestne in predmestne cerkve, ne omenja o šentpetrski drugega, nego: *Templorum seriem claudit Parochiale D. Petro dicatum 25. enumerans sibi subditas seu filiales, ut vocant, Ecclesias, et a pluribus jam seculis superstes, cum ab anno 1385. ejusdem Pastorum nomina scriptis commissa reperiantur.* O kakem novem zidanju ne črhne Erber ničesar. Ako bi bila tedaj v delu nova cerkev sv. Petra, bi bil gotovo zaznamoval ta dogodek, kakor je pripomnil o nunski, da se gradi.

Šentpetrsko cerkev so začeli zidati leta 1730., o čemer jasno svedoči gori omenjena mestnoarhivna kupna pogodba, katere določbe je natančno navel dr. France Stele (*Umetnostno-zgod. izpiski iz arhiva cerkve sv. Petra v Ljubljani, Carniola V. 1914 zv. 4. str. 221, 222*) Za novo cerkev je bilo treba denarja, opeke, apna. Denar se je dobil s prodajo šentpetrske gilte magistratu, ki je štel za njo 4500 gld. n. v. Poleg tega se je zavezal magistrat, da bo dal „zu disen neu angefangenen Kirchen gebey St. Petri alhier“ vso že prejeto in plačano opeko in vso tisto opeko, ki se bo rabila v bodoče do popolnega dozidanja za to zgradbo in sicer zidno in obočno opeko, kakor tudi apno po meščanski ceni; tisto, ki se je plačala doslej po tujski ceni (in fremlo den werth), odračuni dejanjski pri prihodnji oddaji opeke; vrh tega dodeli magistrat še za likof 30.000 obočne opeke brezplačno in sicer tekem treh let, vsako leto 10.000.

Zgradba začeta leta 1730. je naslednjega leta toliko napredovala, da je mogel umetnik Jelovšek slikati kupolo, kar priča njegov podpis v njej z datumom 17. velikega srpana 1731 (Izv. Muz. dr. V. 1895 seš. 3. str. 125). V kupoli nam je ohranjeno tudi ime zidarja šentpetrske cerkve; to je bil Moravčan Matija Malin. Konec leta 1731. je bila cerkev že večinoma sezidana in si je odela novo obliko (*potissima parte reaedificata et novam formam induta*); to sklepam iz opazke konec stare šentpetrske krstne knjige (J. Vrhovec, *Zg. šentp. f. l. c. str. 57*). Za zidanje župne cerkve so prispevale podružnice n. pr. dne 30. prosinca 1732 javorska 1 gld. (dr. Fr. Stele, l. c. 216). Zidarska dela so pač še trajala leta 1733., ker srečamo še le nastopnega leta izdatke za notranjo cerkveno opravilo. Tedaj so imeli dosti opravka v cerkvi sv. Petra pozlatarji, kiparji, slikarji. Jelovšek je naslikal leta 1734. za stranski oltar sliko sv. Družine. Naslednjega leta je pričel Mencinger z Marijo pomočnico kristjanov krasno osmerico oltarnih slik, katerih zadnja je bila izgotovljena leta 1743 (Viktor Steska, Valentin Mencinger, *Izv. Muz. dr. XV. 1905 str. 55. in 56.*)

Dosedanjim izvajanjem govori v prilog listek, starinsko pisan, najden ob urejevanju šentpetrskega arhiva, z zanimivo vestjo:

Die Kùrhen St. Petry hat man angefangen zu Pauen in A_o 1730 den 30. Martij. Vollendet ist aber worden in A_o 1733 den letzten 8 ber.

Prav z istimi besedami je označena doba zidanja sedanje šentpetrske cerkve na predzadnji strani zadobranskega urbarja iz leta 1731. do 1778., hranjenega v šentpetrskem župnem arhivu.

Kdaj je bila sv. Petra cerkev posvečena? Kronogram na stranskem oltarju sv. Družine oznanjuje, da je ta žrtvenik leta 1734. postavil in posvetil knezoškof Feliks grof Schrattenbach (Ant. Jellouschek l. c.) Najbrže je tistikrat posvetil tudi cerkev. Ko so zidali šentpetersko cerkev, sta ji bila župna vikarja Žalčan dr. Nikolaj Ivan Kraskovizh in Videmčan Italijan Pavel Franchi. Cerkveni ključar je bil Florijan pl. Graffhaiden.

I. Vrhovnik.

Zvonovi na Ljubljanskem gradu. Tri, v takozvanem „piskaškem stolpu“ (Pfeiferturm) viseče zvonove, ki so se rodili prvi 1440, drugi 1553 in tretji, ki je brez letnice, a je moral biti vlit okoli 1700, je že opisal A. Koblar v „Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko“, (III., 1893). Oporekal bi le njegovi trditvi, da jim je zvonilo blagoglasno, ker namreč zelo disonirajo. Popolniti mi je opis v toliko, da ima največji zvon ob krilu 84 cm v premeru, ter bi utegnil tehtati približno jedno bačvo (tono). Dočim mu je napis izveden v gotskih minuskulah, glasi se oni na sosednjem v latinskih majuskulah in mu ločijo poedine besede drugo od druge križci (+). Premer ob krilu mu je 59 cm in bi utegnil imeti okoli 690 kg teže. Tretji, najnižje viseči „zvon ubozih grešnikov“ (Armensünderglöckel), meri v premeru 60 cm; teža bi mu bila okoli 698 kg. Okoli klobuka ga kiti dvojni veneč, sestavljen iz arabesk, a nad njima je napis v latinskih minuskulah. Svetniški liki so mu na sloku.

Moj pokojni roditelj in z njim vred naš dobri znanec, l. 1840. rojeni in lani preminuli upokojeni magistratni oficijant Gregor Eržen, istotako njegov oče Črni Juri, bivši krčmar „za zidom“ in mnogo starih, verodostojnih očancev je pogosto zatrjevalo, da je domoval v „piskaškem“ stolpu poleg opisanih treh tudi še četrti zvonec, nazvan „Lumpenglocke“, ki se je glasil točno ob enajstih uri po noči v opomin, da je zapreti vse javne lokale in ki je veleval hkrati „lumpom“ spat. To običajno zvonjenje je baje prenehalo v šestdesetih letih, ko se je vojaštvo, ki je bilo od 1849 nastanjeno na Gradu preselilo dol v mesto. Takrat, pravijo, je z vojaki vred izginil brez sledu i „lumpaški“ zvonec. Rajni dvorni svetnik Fran Levec mi je pripovedoval nekoč, kako mu je pravil stari Samafsa, da mu je „Lumpenglocke“ prodal bivši posadkin poveljnik na Ljubljanskem gradu „Schanzmajor“ Giuberti za star bron, a Samafsa ga je nato porabil za litino pri nekem novem zvonu.

Severni stolp, ki gleda proti Ljubljani in služi v stan in opazovališče za požare drugemu čuvaju, ima na svojem vrhu lesen nastavek, v čigar linah visi zvon, ki ga je popolnoma izgrešil današnji rod. Gladek je, brez vsake podobe, samo z vencem okoli klobuka, kot bi bil šele izšel iz kalupa. Premer v krilu mu znaša 61 cm; tehtati bi utegnil kakih 710 kg. Napis v latinskih majuskulah nam pravi, da je: Opus Joannis Jacobi Samassa Labaci anno 1799. V polpreteklem času še je moral čuvaj, v znak, da bedi, po noči in po dnevi na tem zvonu repetirati udarce, ko je ura bila na „piskaškem“ stolpu in ob požarih nanj biti plat zvona. V to svrhu ima zvonov bat (kembelj) navezan na motvoz, ki sega dol v stanovanje; ta naprava mu je olahkočevala signaliziranje.

G. Ivan Vrhovnik je našel v zapiskih pokojnega profesorja Ivana Vrhovca težko čitljiv stenogram, ki slove: Im J. 1775 nach der erlittenen großen Feuersbrunst wurde eine Kollekte bei dem Publikum angestellt, wobei so viel Beiträge eingefallen sind, daß man zum ewigen Andenken eine Glocke, welche täglich nach Avemarialluten in dem Turm, wo die städtische Uhr sich befand, geläutet wird. Der Überschuß von 100 fl. wurde zu dem Ende fruchtbringend angelegt,

damit aus den Zinsen die Reparation der Glocke und Zuegehör bestritten und dem Uhrriechter der Lohn bezahlt wird. — Je-li ta zvon menda bil nekdanji „Lumpenglocke“, ali morda baš gori opisani?

Najstarejši in najzanimivejši zvonovi Ljubljanskega gradu so pa gotovo trije v kapeličnem zvoničku drug poleg drugega viseči. Prvega in tretjega diči ob klobuku tik pod krono arabeskin venec, dočim so v ostalem vsi trije brez vsakega nakita, oziroma brez podob, znak velike starosti. Prvemu je premer v krilu 34 cm in je 36 cm visok, drugemu 32, oz. 30 in tretjemu 28, oz. 33 cm. Glasovi se jim prav nič ne vjemajo. Jarne in okove imajo prenovljene in so jim bati (kembliji) na mestih, kjer bijejo ob obroč na novo prekovani. Tem starcem je že pretila zla usoda vsega časnega in skoro bi bil bele Ljubljane zavetnik, vitez sv. Jurij, ob zvonilo. Po potresni katastrofi l. 1895. je namreč merodajna, za kulturno-historične predmete se ne posebno zanimajoča gospoda razprodala vse količkaj vredne stvari z Ljubljanskega gradu, med njimi seveda tudi kapelično svojino. Cerkvena oprava, paramenti, liturgične posode, vse, kar je bilo vredno le par borov, se je širom vseh štirih vetrov razteplo po svetu, med njimi tudi opisani trije zvonovi, ki jih je kupilo ljubljansko Marijanišče. Ko je Grad potom kupne pogodbe l. 1905. prišel v last Ljubljane, opozoril sem tedanjega mestnega župana Ivana Hribarja na te znamenite razdomovinjene svedoke domače davnine, proseč ga, naj ukrene primerno, da se vrnejo v svoje staro bivališče. Posrečilo se jim je. Ko smo l. 1908. zopet oživili od l. 1869. ali 70. prekinjeno „Jurjevanje“ na Ljubljanskem gradu, smo na Jurjevo nedeljo l. 1908. vnovič čuli njih glasove iz kapeličinega zvonička.

Naj pri tej priliki omenim še smešno epizodo, ki se je pripetila 22. dne aprila meseca, ko so zvonci priromali iz Marijanišča v prvotni svoj dom. Pripeljali so jih svečano na vozu, okrašenem s smrečjem, trakovi in zastavicami. — komati, voznikov bič ovit v cvetje. Ko jih na grajskem dvorišču dvignejo raz kola, opazijo, da so jim jarmi vsi črvivi, bati in drugo železje v skrajno slabem stanju. Ni drugače, nujno treba obnovitve. Toda kako in kje izvesti popravila? Na licu mesta nemogoče! K Samassi z njimi, nasvetuje nekdo. Dobro! A voz s konji je že odšel. Nova neprilika! Ali praktične Ljubljančane ne spravi kar meni nič tebi nič iz ravnotežja. Namah je „ciza“ pri roki, zvonovi naloženi in hajdi z njimi k zvonarju! To so se zbijale šale! Res, zvonovi so take dimenzije, da bi si človek z „velikim“ lahko pokrtil glavo mesto s klobukom, a ostala dva vzel pod pazduhi in odkoračil z njimi v mesto, — vendar tak prehod od svečanega do smešnega je pač prehud! — Samassa je nemudoma nadomestil kvaro in že prihodnji dan so peli sivi s svojega starega mesta slavo junaku sv. Juriju. Tam visé še danes.

Fr. Podkrajšek.

Rokopisni kánon ljubljanskega kapitlja. Ljubljanski kapitelj je lastnik na pergamenu pisanega kánona za slovesne maše. Knjiga je vezana v rjavo usnje in meri 42 × 27 cm ter obsega 36 listov ali 72 strani. Na 4. strani je narisana podoba Kristusa na križu in na 40. strani zadnja večerja. Na 5. strani se pričlenja besedilo z Oremus. Aufer a nobis itd., torej z molitvami po nastopu sv. maše. Črka A je lepa začetnica (inicijala), prav tako tudi dva O. Okvir te strani kaže stilizirane vejice, košaro, sadje, cvetje in dva angelca.

Skoro na vsaki strani se nahaja kaka začetnica, časih še po več. Vseh skupaj jih je 75 poleg sklepnih okraskov. Na 41. je okvir okrašen z Veroničnim prtom, z angelsko glavo in z običajnimi renesanškimi okraski. Inicijale smemo deliti v tri skupine: 1. Lapidarne črke, okrašene z različnimi baročnimi zavijačami; 2. Okraski so slični intarzijam s stiliziranimi rastlinskimi deli; 3. na 53. strani se

pričenjajo črke, katerih okraševalna polnila so košare, cvetniki s cvetjem in sadjem, z grmiči. Na str. 56. ima črka Q za okrasek stolp sv. Barbare in črka C cvetko podobno solnčni roži.

Na notranji strani platnic je prilepljen listič (ex libris) s tiskanim grbom ljubljanskega škofa Feliksa grofa Schratenbacha (dve roki). Schratenbach je vodil ljubljansko škofijo od l. 1728—1742. Ker je bila knjiga njegova last, je bila gotovo zanj spisana, torej okoli l. 1728. Škoda, da ne moremo dognati, kdo da jo je spisal in z risbami okrasil.

V. Steska.

Neki odlok ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. (Iz frančiškanskega provincijalnega arhiva v Ljubljani). THOMAS DEI ET APOSTOLICAE SEDIS GRATIA Episcopus Labacensis, Inuictissimi Romanorum Imperatoris, Ungariae et Bohemiae Regis Ferdinandi II. Archiducis Austriae et Consiliarius et in Reformatione Religionis Catholicae per uniuersum Carnioliae Ducatum, Styriam Inferiorem Comitatumque Cileae ad Drauum usque fluuium Commissarius.

Nouerint uniuersi, qui Christum colunt, amant et sequuntur, Sanctorum festiuitates uel eam ob causam in (kar sledi, se ne da več brati, je popolnoma obledelo. Iz konteksta in prostora sklepati je najbrž stalo: Ecclesia Christi ozir. catholica, a okrajšano) et a piis Christi fidelibus deuote concelebrari: quod de eorum nos miseri in terris constituti peccatores precibus et orationibus confisi pia ipsorum intercessione ad DEUM accessum habeamus et facilius gratiam et misericordiam impetremus, quatenus deposita tandem misera carnis huius sarcina in conspectum Altissimi, ac Beatorum Patriae Caelestis ciuium desiderabile consortium deferamur. Cum igitur eiusdem B^{mi} Patriarchae et Antesignani Seraphici Fratrum Minorum Ordinis S. Francisci ob praeclaram uitae eius sanctitatem, doctrinam, humilitatem et miraculorum multitudinem passim in plerisque orbis terrarum partibus festiuitas ueneranda non immerito etiam in Foro Fori celebretur: NOS aliorum religiosa pietate coruscantium Episcoporum et Episcopatum uestigiis inhaerentes, ac Christianae Charitatis et obseruantiae stimulis excitati: insuper iustis precibus ac pia intentioni Venerabilium Fratrum Capucinatorum ac Franciscanorum petitioni condescendere uolentes (siquidem sub eiusdem gloriosissimi Patriarchae nomine et disciplina institutis Monasteriis duobus inlyta ciuitas Labacensis Carniolae Metropolis dotata effulgeat) in timore DEI Sancti, et ea, qua par est reuerentia et deuotione decernimus et uolumus, adeoque in uirtute S. Obedientiae Concionatoribus ibidem Labaci existentibus praecipimus et mandamus, ut futurum proxima Quarta Die Mensis Octobris, saepius praefati S. Francisci festum etiam in Foro Fori intra Ciuitatis ipsius limites duntaxat celebrandum promulgetis proque assequendis Indulgentiis Populum ad sacram Confessionem et Communionem et ad diuina officia, utpote Vesperas, Conciones ac sacra Missarum solennia iterum atque iterum pro suggestu in Concionibus Uestris efficacissime exhortemini. Facturi eo ipso Obedientiae Sanctae opus Dei ter Optimi Maximi gratiae et miserationis B^{mi} Patriarchae Francisci intercessionis et patrocini remuneratione, nostraque paterna compensandum animi beneuolentia et Episcopali benedictione. Ualete et praescripta sedulo agite sub Jesu ac Mariae gratia et benedictione aeterna memores nostri in uestris orationibus et sacrificiis sanctis. Datae Oberburgi ex Residentia nostra Episcopali Mariana 23. Septembris 1625.

Podpis le deloma še čitljiv

. . . . . pus Lab.

Adamus Sontnerus mp.

Sae. Sedis Apostolicae proto notarius
et Vicarius Spiritualls Ex mandato.

Dr. P. H. Bren O. F. M.

Rjavi lunj (eja pijuljaca, *circus aeruginosus* [L.], *Rohrweihe*) je na Kranjskem le redka prikazen, kakor rod vitkoraslih lunjev vobče. Prve dni marca so letos lovci opazovali nad močvirnatimi travniki pri Bitnem neznano jim ujedo izredno ozkih peruti, ki se je počasi, toda lahno in krasno „vozila“ nad ondotno pokrajino. Dne 3. marca je streljal na njo neki lovec na Sorškem polju nad Gaštejem pri Kranju. Po strelu se je ujeda spustila samo nekoliko niže in je odletela čez Savo v smeri proti Čirčiškem gozdu; nihče ni menil, da je zadeta. Dva dni za tem, 5. marca zjutraj, je pobral g. A. B. v Kokrski debri pod Hujami poleg Čirčiškega gozda lepo pisano ujedo, ki je bila že mrtva. Ker je ni poznal, jo je izročil dobremu poznavalcu ptic g. Iv. Cofu v Kranju. Tam so dognali, da je bila ta zanimiva ujeda na Sorškem polju nastreljena in je ranjena v bližini Čirčiškega gozda poginila. Identiteta ptice je bila kmalu ugotovljena: ujeda je bil rjavi lunj, samec, odet z živahno barvanim perjem. Njegovo nežno venčno perje je bilo belkasto, posuto z redkimi črnkastimi črticami. Svetlo rjavkasto perje na glavi so mu krasile črne črtice, krovno perje na perutih in po hrbtu je bilo temno rjavo, na potrebušni strani vobče rjasto, le na prsih črno črtkano; rjaste, preko pete štrleče hlače so mu odevale goleni. Prva letalna peresa (1. do 6.) je imel zgoraj temno rjava, ostala pa pepelnato siva, semintja temnejše nadahnjena. Prvih petero letalnih peres in deloma še šesto so bila spodaj večidel črna, ostali del pa bel, sicer pa je bilo perutno perje spodaj smetanasto belo. Krmilna peresa so bila zgoraj višnjevkasto siva, spodaj belkasta; krovno perje na repu pa rjavkasto. Šarenica, voščnica in kraki so bili svetlo rumeni.

Med lunji, ki se pokažejo v naših krajih, je rjavi lunj največji. Navedeni samec je meril po dolžini 512 mm, čez razprostrte peruti 1215 mm; rep je bil 246 mm dolg.

Rjavi lunj prebiva po vsej Evropi in Aziji, izvzemši severnih krajev, in v severni Afriki. Na Kranjskem se pojavi redkokdaj, doslej ga sam še nisem opazoval. Freyer (Fauna 1842, 10) omenja, da se pokaže na močvirjih in ribnjakih ter navaja zanj naslednja slovenska imena: plešic, pustolka, račar in jastrob. Erjavec ga v svojih „Domačih in tujih živalih“ (IV. del, 221) in v prevodu Schödlerjeve Zoologije (1875, 300) navaja le mimogrede, Schulz (Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1890, 343) pravi, da se pokaže ob času selitve posamezno na Barju. V zbirki deželnega muzeja v Ljubljani se nahajajo poleg opisanega še štirje rjavi lunji. Samec z Ljubljanskega barja, ustreljen 11. IX. 1866, in dve samici, izmed katerih je bila ena ustreljena 6. VI. 1871, druga 31. III. 1880. Najdišče pri samicah ni označeno. Končno je v zbirki še en rjavi lunj brez vsakega podatka.

Rjavi lunj se seli spomladi meseca marca in aprila, jeseni v drugi polovici avgusta in septembra, pa tudi še oktobra. *Dr. Gv. Sajovic.*

Društveni vestnik.

† Dr. Janez Ev. Krek.

Letos se listje zgodaj osipa: prvi jesenski veter je piha na tla in kmalu bo stegalo drevje golo vejevje proti nebu, kakor da toži in plaka po izgubljenem nakitju. Kakor listje padajo ljudje — in [med njimi je padel mož, kras naroda, njegova zvezda voditeljica in opora, steber družbi;

*Οἷη περὶ φύλλων γενεὴ, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
φύλλα τὰ μὲν τ' ἀνεμῶς χιμαῖδος χέει . . .
ὡς ἀνδρῶν γενεὴ . . . ἀπολήγει.*

narod pa stega roke proti nebu in tarna ob nenadomestni izgubi edinega dr. Janeza Ev. Kreka. Kaj da smo položili v grob s tem možem, je najložje posneti iz dejstva, da ni mogoče označiti le količkaj pravilno dela, ki ga je izvršil v svojem življenju, kam še njegove uspehe. Njegovo življenje je zaključeno pred nami, vse kar je storil, je historično. In vendar bi moral biti prerok, kdor bi se hotel osmeliti, da oceni po-

sledice in uspehe tega neumornega dela; to moramo prepustiti bodočnosti, ki bo videla — tako upamo — dozorevajoče plodove njegovega truda in samozatajevanja.

Dr. Janez Evangelist Krek je bil rojen 27. novembra 1865 pri Sv. Gregoriju nad Sodražico. Tam je bil njegov oče na ljudski šoli učitelj. Preživel je prva štiri leta v rojstnem kraju. Tedaj je pa bil oče premeščen v Komendo pri Kamniku. Tu je začel tudi mali Janez posecati šolo in se učiti pri svojem očetu. Pozneje je hodil v III. razred v Kamniku. Ko mu je bil l. 1875 umrl oče, preselila se je mati z družino na očetovo posestvo, imenovano „Štok“ v Selcih nad Loko. Tedaj je Janez prišel v IV. razred v Loko. L. 1876. se je vpisal na gimnaziji v Ljubljani. Od II. do IV. gimn. razreda je bil v l. 1878—1880 v kn.-šk. Alojzijevišču. Srednjo šolo je dovršil l. 1884 in je vstopil v duhovsko semenišče. Dovršil je bogoslovske študije l. 1888 in je bil posvečen 22. julija tega leta. Priznana njegova nadarjenost je nagnila tedanjega knezoškofa dr. Missio, da ga je poslal na Dunaj v Avguštinej, t. j. dvorni zavod za višjo duhovniško naobrazbo, čeravno bi bil šel Krek raje kaplanovat na deželo. Razen vseučiliških in domačih študij je proučeval v tej dobi na Dunaju tudi politične in socialne odnošaje, obiskaval razna predavanja in sestanke, v kolikor je to pripuščal strogi dnevni red v zavodu. To dobo je izrabil tudi v to, da se je v občevanju s svojimi tovariši priučil praktičnim potom slovanskim jezikom: češčini, poljščini, rusinščini, ruščini in hrvaščini; vse te jezike je govoril lahko in dobro. A ne le, da jih je govoril: njegovi tovariši so ga seznanili tudi s slovstvenimi deli svojih najuglednejših pisateljev. Od tu je prodiral samostojno dalje in proučeval posebno znanstveno literaturo slovanskih plemen, predvsem zgodovinsko, filozofsko in socijološko, poleg te pa tudi leposlovna, predvsem pesniška dela.

Pri vsem tem pa nikakor ni zapostavljal glavnega smotra svojega bivanja v Avguštineju; na prvem mestu so bile teološke študije, predvsem dogmatični in eksegetični problemi. Njegov veliki duh je imel vedno nekaj nepremagljive novotvorne sile v sebi, ki je proniknila ob priliki na dan. Z okostenelimi sistemi in okorelimi nazori je bil vedno sprt — in temu razmerju je dal duška tudi napram svojim profesorjem. Navzlic vsemu temu je napravil rigorozne z odliko. Občudovanje je vzbujala njegova duhovita disertacija o listih sv. Pavla. Izvršil jo je menda v 14. dneh. Promoviral je meseca maja l. 1892 in takoj zapustil dunajski zavod.

Ž njim je izginila iz Avguštineja najmarkantnejša postava izmed mladih duhovnikov. Že tu je poizkušal zbirati tovariše okoli sebe in priviti se zastarelim, kitastim odnošajem. *Ex ungue leonem.*

In ko je zapuščal Dunaj mladi doktor, je imel v osnovnih potezah tudi že gotov svoj program za delovanje v domovini. Ta načrt je kulminiral v dveh točkah: razločitev duhov po načelih in gospodarski podvig naroda. Tem prvinam svojega načrta je ostal zvest do konca, dasi jih je razširil v posameznostih. Kakor čarovnik je razvijal iz njih vedno novih, širših in globokejših idej.

Domu dospivešega je poslal škof z dekretom 25. maja 1892 v Ribnico kaplanovat. Nastopil je novo službo 4. junija. A bil je na tem mestu samo do 29. avgusta, ko so ga pozvali k stolnici v Ljubljano za vikarja. Tu je pastiroval od 30. avgusta 1892 do 30. septembra 1895. Že l. 1894 in 1895 je bil suplent v bogoslovnici. Z dnem 1. oktobra 1895 pa je postal profesor teologije na novoustanovljeni stolici za fundamentalno bogoslovje in modroslovje. Kot učitelj mladega duhovskega naraščaja je deloval do l. 1916., ko je stopil v stalni pokoj. Imel je pa dalje časa dopust kot državni poslanec.

Politično delo je začel takoj, ko se je vrnil domu. Baval se je s temi vprašanji že na Dunaju, a le zase, bolj informativno in oblikujoč smer svojim idejam. Že ob l. katoliškem shodu je pokazal, kam gre njegova pot: ločiti duhove po svetovnem naziranju in pomagat gospodarsko proletarskim slojem, v prvi vrsti po konsumnih društvih in potem po hranilnicah. Precej za delavci je hitel pomagat kmetu; uvedle so to delo „Črne bukve kmečkega stanu“ l. 1895. — Od te dobe sem je sledila organizacija organizaciji. Zbiral je trpine in brezpravne v sklenjene vrste, da pomorejo svojim težnjam do veljave. A ni jih zbiral samo v fizično učinkujoče mase, ampak skrbel je tudi za njihovo duševno izobrazbo v raznih društvih, ki jih je združeval v zveze. Od katoliškega delavskega društva v Idriji (1894) pa do „Gospodarske zveze“ in „Zadružne zveze“ — kako ogromno delo v gospodarskem, političnem in narodnem zmislu! — A to poglavje je neizčrpljivo in naša revija se ne more globlje spuščati v vse te podrobnosti in posameznosti, dasi so za Krekovo življenjsko delo zelo važne in značilne.

Velikanski uspehi tega moža stojé vsi na enem in istem širokem in trdnem temelju: na znanstveni podlagi. Plitvosti in igranja s frazami Krek ni poznal, demagoško forciranje mu je bilo trn v peti. Prilično podčrtavanje kake misli je bilo smatrati samo kot pregnantnost njegovega temperamenta.

In to znanstveno podlago je začel kaj zgodaj pripravljati. Nehoté in nevedé čemu, samo iz notranjega nagiba. Desetim talentom, ki jih je prejel od Boga, je pridruževal obresti iz lastnega dela in izpopolnjevanja. Zanimalo ga je vse, četudi ni prisojal vsem pojavom enake važnosti. Že kot dijak nižje gimnazije je razodeval neko samostojnost, s katero je sprejemal ali sarkastično odklanjal v slovstvu porajajoče se misli in struje. Kmalu je začel tudi sam pisati.

Prvence poizkusov nahajamo že v „Domačih vajah“. To je bil list, ki so ga pisali Alojzniki med seboj in zase, da so se vadili pisati pravilno slovenščino. V ta list je pisal že l. 1879 kot četrtošolec. Leto pozneje je izdajal in urejeval „Domačim vajam“ podobno zasnovan list, predvsem za svoje sošolce — skrivaj sevé. Njegove šolske naloge so bile vedno izvirne v mislih in samorasle po domači besedi — četudi so bile pisane sem in tam s tremi do štirimi različnimi črnili. Kajti mladi Janez Krek je spisal nalogo vedno neposredno pred trenutkom, predno

jo je bilo oddati: en del doma, drugi del pri tem in tretji pri drugem tovarišu. In nikdar mu ni ušla nit. Dobival je dobre ocene, opremljene z opazkami o „neredu in pomanjkljivi obliki“. To ga pa ni posebno težilo.

Kot bogoslovec je razširil svoje literarno delo; oglašal se je, če se ne motim v „Zgodnji Danici“ in v „Slovencu“; l. 1887. je priobčil v „Slov. večernicah“ Mohorjeve družbe prvo večje leposlovno delo, povest „Stara mati“. Njegovi prvi literarni nastopi so veljali sploh leposlovju v prvi vrsti. — Od l. 1890. sem je začel priobčevati svoje proizvode v „Dom in Svetu“, najprej pesmi (Domovini, Alegorija, Pomladi, Kam? Sebi, Sobica, Mana, Vrbica, Planinska, Z goré — vse na Dunaju spesnjene l. 1890—1892). Kot stolni vikar pa je objavil v istem časopisu (1893) socialno povest „Iz nove dobe“, katere snov je prinesel iz tedanjega dunajskega življenja, ki ga je opazal od blizu. — Socijalna stran njegovega stremjenja pa se vedno bolj kristalizira tudi v literarnem delu; 1894 je napisal za „Slovenca“ vrsto člankov o kmetskem vprašanju; tem je sledila posebna brošura „Črne bukve kmečkega stanu“ in „Socijalni načrt slovenskih delavskih stanov“ — oboje 1895. Istodobno je pisal — skoraj sam — v „Glasnik“, ki ga je ustanovil l. 1894 in ga urejeval sam (do 1899). Ta list je bil prvo glasilo slovenskega kršč. delavstva. Najvažnejši članki tega lista so „Socijalni pogovori“; poleg teh pa je zložil tudi posamezne pesmi, kakor n. pr. „V boj, po zmago, v boj!“ za Primorce, „Pozdrav vseslovenskemu shodu kršč.-soc. delavcev“ in „Prolog k vseslov. delavski slavnosti dne 28. maja 1899“. Istodobno je obdelaval socijološko snov za „Dom in Svet“ v drugi obliki pod naslovom „Socijalni pomenki“ (1896—1900). Pozamezna vprašanja je znanstveno obrazložil v prvih desetih letnikih „Katoliškega Obzornika“ (1896 do 1906). — Pri vsem živahnem političnem delu, navzlic svojim znanstvenim študijam in zaposlenosti na vse plati pa vendar ni opustil leposlovja. L. 1898 je priobčil povest pod naslovom „Za brata“ v Koledarju družbe sv. Mohorja, 1899 je spisal igro „Občinski tepček“ in 1900 povest „Božji blagoslov“ za Koledar družbe sv. Mohorja. V tej dobi je tudi ob počitnicah misijonaril slovenskim delavcem na Westfalskem in objavljaval v „Slovencu“ zanimiva in vsebinsko važna „Westfalska pisma“ (1898). Ko je rajni dr. Frančišek Lampe obnemogel pod pezo dela, je vzel dr. Krek novo znanstveno delo na svoje rame: nadaljevanje Zgodb sv. Pisma za družbo sv. Mohorja; začel je l. 1900 in završil delo 1911. Bila je težavna naloga. Tvarino povedati v domači besedi, umljuditi najširšim slojem, opremiti svetopisemsko besedila z razlago, slovečo na modernih znanstvenih raziskavanjih in pojasniti vse to s primernimi podobami — to vse zahteva intenzivnega duševnega truda, ki ga ni zlahka posneti iz dotiskane knjige. Pri Kreku nam je tem bol občudovati to duševno prožnost, ker je zmogel veliko nalogo poleg vseh drugih obveznosti na političnem, socijalnem in organizatoričnem poprišču in ker je spisal razen teh „Zgodb sv. pisma“ še nebroj člankov za politične dnevnikarje (za Slovenca, Glasnik, Našo moč, razne češke in nemške

liste), dalje za znanstvene revije (Kat. Obzornik, Čas) in poleg teh tudi še posebno znanstveno knjigo „Socijalizem“ (1901), za katero je dobival pomočke od vseh strani, ponajveč pa je uporabljal zaklade dunajske dvorne knjižnice in čitalnico v parlamentu. O načelnih političkih zadevah je pisal v „Času“ (II. in III. letnik): „Narodni politički program“, „K poglavju Narodna avtonomija“, „Ločitev cerkve od države“, „Delavsko zavarovanje“ (1908) in „O kartelih in trustih“ (1909). V posebni brošurici je razpravljal o starostnem zavarovanju kmečkega ljudstva (1909). —

Med tem resnim znanstvenim in socijalnopolitičnim delom pa je izrabil vedre trenutke, da je zakrožil sem in tam tudi veselo pesem, a temačno razpoloženje, da je zlagal temu primerne stihe. V „Naši moči“ je objavil n. pr. prevode 25 pesem italijanke Ade Negri; pod psevdonomom Hajdamak pa lastne proizvode („Naša moč“): „V žaru brezupja“, „Ptička-ljubav“ (vse 1905) in „Tragedija“ (1906). — To je bilo takrat, ko je pisal za „Glasnik“, „Našo moč“ in „Domoljuba“ skoraj izključno vse uvodnike, prevode iz angleščine za podlistke — bilo je dvanajst povesti, deloma obširnih — in še več drugih člankov.

Za izobraževalna društva je spisal igri „Turški križ“ in „Tri sestre“ (obe 1910) in jih obelodanil v „Zbirki ljudskih iger“, ki jo je izdajala na njegovo podbudo in pod njegovim vodstvom Kršč. Socijalna Zveza v Ljubljani. L. 1913 je zložil novo igro, specijelno za Dražgoše: „Sv. Lucija“. Leto potem je ustanovil nov list: „Vestnik K. S. Z.“, ki ga je sevé tudi podpiral kot sotrudnik. V dvojnem zvezku št. 4 in 5 (1914) je priobčil aktualno snov za predavanja o žitnem vprašanju pod naslovom: „Za vsakdanji kruh“. Vtisi grozot svetovne vojne so se mu zgostili malo pred smrtjo v ginljivo igro „Ob vojski. V štirih slikah“, ki jo je zložil za Šent Janž na Dolenjskem.

Za sedaj ni mogoče sestaviti popolnega seznamka njegovih literarnih del, spisov in beležk, ker jih je največ raztresenih v obliki člankov po raznih revijah in dnevnikih in drugih perijodičnih tiskopisih, potem tudi zató ne, ker se največkrat ni podpisal ali pa se posluževal najrazličnejših psevdonomov in šifer. V vsakem njegovem spisu nahajamo množino misli, navadno novih, presenetljivih. Šele iz zbranih del in delc se bo odsvitala vsa mogočna pisateljska osebnost Krekova. En sam slučaj naj podpre to trditev. L. 1914 je spisal, nedvomno na podbudo vedno ponavljajočih se jezikovnih konfliktov v javnih uradih za „Slovenca“ 15 člankov, ki pojasnjujejo bistvo jezikovnega prava v obče in ob kratkem zgodovino uradne rabe našega jezika posebej (štev. 95, 97, 98, 101, 105, 107, 110, 111, 123, 124, 142, 153, 154, 158, 161). To vrsto je treba samo še izpopolniti s posameznostmi — in popolna zgodovina te zadeve je gotova. V teh petnajstih člankih tiči več, kakor v široko razpredeni 392 strani obsegajoči W. Frindovi knjigi: *Das sprachliche und sprachlich-nationale Recht in polyglotten Staaten und Ländern...* (1899) in obenem odgovor na vse enostranosti tega pisatelja, to pa s specijalnim ozirom na slovenske

dele našega cesarstva. Vsak poznejši zgodovinar našega jezikovnega prava bo imel v teh sestavkih izviren načrt, ki ga ne bo mogel zlahka obiti ali celó prezreti. In koliko takih osnovnih člankov, študij in obravnav iz Krekovega peresa tiči v naših dnevnikih, zlatih zrn med dnevno šaro! Za to bo treba smotrenega in vestnega dela, da se poiščejo ti proizvodi in zberó. Ko jih bomo imeli zbrane vsaj v zapisniku, tedaj bo šele mogoče presoditi maso njegovega dela; notranjo vrednost bodo pa popolnoma ceniti znali šele prihodnji rodovi. Ni čudo. Kje imamo rojaka, da bi bil kot pisatelj tako univerzalen, kakor dr. Janez Krek? Prozaist, dramatik, lirik, pripovednik, teolog, filozof, socijolog, politik, organizator in spreten žurnalist! Na vseh popriščih je bil produktiven. In nikjer votel in medel, povsod poln vsebine, jasen v zasnovi, v obliki in izrazu, vse kakor da je izklesano iz kamna.

To njegovo obsežno in solidno plodovitost pa je omogočila samo njegova neverjetna znanstvena receptivnost. Literaturo, ki jo je rabil za svoje stroke je poznal, kakor malokdo. Na vse vodilne revije in dela je bil naročen — a ne le zató, da je podpiral izdajanje, temveč je vse tudi prebiral. Da je zmožeg to množino dela, mu je pomagala njegova nenavadna nadarjenost. S čim se je pečal, nam pové njegova zasebna knjižnica: teološko, filozofsko, zgodovinsko, politiško, poetiško, jezikoslovno, gospodarsko, narodopisno slovstvo vseh jezikov in smeri je zastopano tam. Najbolj obrabljena med modroslovjem je „Summa“ sv. Tomaža Akvinskega, ki ga je znal maone na pamet, vsaj etični del in ga tudi citiral pri vsaki priliki. Na njegovem pisalniku stojite dve deli: dve izdaji rimskega brevirja in Manzova zbirka avstrijskih zakonov. Oboje obrabljeno. Ora et labora! Načela, ki jih je vedno priporočal, je izvajal sam doma. — In to neprestano delo ni bilo namenjeno morebiti njegovi bodočnosti, starostnemu zavarovanju ali celó svoječasni udobnosti in brezskrbnosti, kaj še! Na to sam zase ni mislil. Za delavca, za kmeta, za svoj slovenski narod — za vse je mislil; mislil je za svoje prijatelje, tovariše, za organizacije — a sam nase je pozabil v svoji brezmejni nesebičnosti. „Vsaj en groš dolga mora biti po meni“, se je šalil — on, ki je pomagal toliko ljudem do urejenih razmer in gotovih eksistenc z lastnimi žrtvami! — —

Koliko da pomeni Krek na drugih popriščih kot praktični socijalni reformator, organizator in pred vsem kot politik, to se ne da povedati v kratkih besedah. Ni bil samo neizčrpljiv rezervoar idej — kajti največje ideje so bile njegova dušna last brez utopističnih sanjarij. — Od njegovih misli je živelo in se blestelo dokaj ljudi. In kar je spoznal enkrat za dobro in pravo, od tega ni popustil nič več, vedno je spravil zadevo spet v ospredje, včasih po daljšem premoru. Deklaracija „Jugoslovanskega kluba“ z dné 30. maja t. l. je bila sad z njegovega drevesa. Kako je dozoreval polagoma, to se da zasledovati v glavnih etapah. Že davno je poiskal zvez s Slovenci drugih kronovin, ki jih Kranjec tako rad imenuje „obmejne“ in pa s Hrvati; združenje Jugoslovanov, kar jih je pod habs-

burškim žezlom v politično celeto, to je bil višek njegovih nad. Ko so l. 1897 slovenski in hrvatski poslanci iz Istre zahtevali narodno avtonomijo, je Krek kumoval temu pokretu. Istega leta so izvolili slovenski državni poslanci iz Kranjske „spravni odbor“, ki naj bi skušal združiti obe slovenski stranki v kranjskem deželnem zboru v eno celoto; član tega odbora je bil tudi dr. Krek. Leto pozneje (1898) je poudarjal in zahteval naš Evangelist v proračunskem odseku državnega zbora demokratično in slovansko stališče. Deset let pozneje (1908) pa je predlagal v kranjskem deželnem zboru sklep: „Deželni zbor pozdravlja aneksijo Bosne in Hercegovine v nadi, da je s tem izvršen prvi korak k združenju vseh južnih Slovanov naše monarhije v državno-pravno samostojen organizem pod žezlom habsburške monarhije.“ Leta 1909 je bila ustanovljena na Krekov predlog „Vseslovenska ljudska stranka“ kot prvi predpogoj za nadaljno združevanje. In vse te ideje niso bile pri njem iz bolehavosti izvirajoče fantazije ali celó demagoška sredstva, že zato ne, ker jih niti vsi politiki niso razumeli, kaj še širše mase! — nikakor ne — ampak v tem zmislu je bil rajni dr. Krek pravi „vates“, vedež, ki je z bistrim očesom gledal v daljno bodočnost in si zračunal, da mora priti po logičnih dejstvih prej ali slej do izpolnitve njegovih zahtev. Tega trenutka ni samo pasivno čakal, ampak ga je pripravljaval s pozitivnim delom. Še leto pred svojo smrtjo je skušal seznaniti Nemce s Hrvati in Slovenci in je skupno s Hrvatom Milčinićem napisal knjižico: „Kroaten und Slovenen“ v zbirki: *Schriften zum Verständnis der Völker* (Jena, Diederichs, 1916). To je bila njegova zadnja samostojna knjiga. Poln novih načrtov in izumevajoč nova pota je bil odpoklican po cesti, s katere se ne vrne nikdo več. Noč in dan ni imel miru, nič časa za zadeve, ki jih imajo moderni ljudje za neobhodno potrebne. Vedno se mu je zeló mudilo. Delal je neverjetno hitro. Kedar je prebiral knjige, čital je sproti le bistveno vsebino iz njih, obliko je upošteval samo pri res važnih beletrističnih umotvorih. Ako je sam kaj pisal, tedaj je izražal svoje misli ne samo vsebinsko točno, ampak navadno tudi v dovršeni obliki: skoraj vsi njegovi rokopisi so prišli stavcem v roke kot koncept. Za široko zasnovane govore je imel navadno kratke beležke, mnogokrat v posameznih besedah izražene, na listku osminske oblike. To je bilo pač le njemu mogoče, ki je resno pre-mišljeval o stvareh, o katerih je govoril in ki jih je mnogo videl na lastne oči in se sam prepričal o njihovem stanju — empirik prve vrste. Podnetljive moči njegovih besed ni treba posebej omenjati. Bil je govornik prve vrste, prepričevalna so bila njegova izvajanja, brez votlega patosa, porojena v trenutku, ko so šla v svet, ne vnaprej umetno nani-zana v potu obraza in skrpucana s podporo pripomočkov na pisalniku. In kar ni dosegla na učinku že njegova preverjevalna poštenost, to je izpolnil njegov živahen temperament, njegova šegavost, in če je bilo potreba, njegov sarkazem. Poleg tega je imel veliko prednost tudi v tem, da je obvladal ljudsko govorico, kakor le malokdo, in naj je govoril

kmetu ali mestnemu delavcu, v intimnem krogu ali na velikih zborovanjih. Njegov duh se je prilagodil osredju, v katerem je razpravljajl in se ravnal sedaj po priprostih ljudeh sedaj po učenih inteligentih. Te lastnosti združene z njegovo blagohotnostjo in dobrosrčnostjo so povzročile, da je bil priljubljen ali vsaj v dobrih odnošajih s poslanci vseh narodov in vseh strank avstrijskega parlamenta, kjer je bil pač najbolj popularna osebnost. K njemu so hodili vsi — in za vsakoga je imel pravo besedo ob pravem času; iz zakladnice svojih idej je zajemal nasvete in označbe smeri ter jih prepuščal drugim brez bojazni za prioriteto, kaj še, da bi bil komu zavidljiv.

Tako bi mogel naštevati vrline tega moža brez konca. A tukaj ni mesta za to. Samo to bodi še omenjeno, da je začutil ves jugoslovanski svet, ko je dr. Krek izdihnil dné 8. oktobra t. l. svojo veliko dušo, kakor na en mah, da je imel le enega Kreka in da je izgubil tega edinega svojega voditelja, moža-veleuma, vzornega človeka, praktičnega kristjana po Kristusovih naukih in duhovnika po volji božji.

Ob grobu njegovem žaluje tudi „Muzejsko društvo za Kranjsko“, katerega član je bil rajnik mnogo let in katerega delovanje je zasledoval vedno z živahnim zanimanjem. Vsak zvezek naših publikacij je premotril takoj, ko ga je dobil v roke in članke, ki so imeli splošno veljavo, je tudi vse prečital, če ne drugače, na potu, v železniškem vozu, na oddihu, po noči, ko je prestalo težavno dnevno delo. Naše društvo žaluje, ker je oropano moža, od katerega je upalo še marsikake plodovite podbude za svoj nadaljni razvoj in poglobitev svojega dela; a šteje si v čast in ponos, da ga je imelo v svojih vrstah kot člana. Ako se pravi umreti pozabljen biti, tedaj smemo smelo trditi, da dr. Janez Ev. Krek nikdar ne bo umrl, ampak bo večno živel v svojih delih, kajti ona gredo za njim. Non recedet memoria eius et nomen eius requiretur a generatione in generationem.

Mantuani.

Društveni odbor za leto 1917. Predsednik: prof. dr. Josip Mantuani, ravnatelj dež. muzeja. Podpredsednik: Viktor Steska, ravnatelj knezoškof. pisarne. Tajnik: dr. Niko Omerza, c. kr. prof. (sedaj v vojni); začasni t. nam.: Ivan Mazovec, c. kr. gimn. učitelj. Blagajnik: Jos. Breznik, c. kr. profesor. Arhivar: dr. Jos. Mal, muzejski kustoz. Odborniki: A. Bulovec, c. kr. sodni svetnik; dr. J. Gruden, st. kanonik in arhidiakon; dr. Gv. Sajovic, c. kr. gimn. prof.; dr. Janko Šlebinger, c. kr. prof.; dr. Jakob Žmavec, c. kr. prof.; Pregledovalca računov: Fr. Podkrajšek, nadofic. južne žel. v p. in Ivan Vrhovnik, župnik trnovski.

Društvenim udom. Uredništvo zaključuje že četrtič letnik „Carniole“ v vojnih časih. Marsikaj se je med tem tudi na knjižnem polju spremenilo, zlasti stroški za tisk so narasli zaradi izredne podražitve tiskovnega materiala neverjetno visoko. Uprava je morala skrčiti Carnioli obseg, izvedla pa je to z ozirom na veliki pomen Carniole v našem znanstvu in na izrecno željo uredništva v kolikor možno najmanjši meri. Mnogo listov večjih znanstvenih družb je med vojnim gromom prenehalo izhajati, mnogim so obseg skrčili pod polovico prejšnjega; Muzejsko društvo

za Kranjsko pa je vzdržalo častno in je pripravljeno tudi še v bodoče nadaljevati svoje delo. Sotrudništvo so obljubili vsi naši dosedanji priznani znanstveniki, uredništvo je pridobilo tudi še nekaj novih moči. Zato prosimo vse ude, da nam ostanejo tudi oni zvesti in da vplačajo udnino za leto 1918 v prvem četrletju. Zlasti pa še prosi upravništvo, da poravnajo posamezni udje zaostalo udnino; ni je mnogo, toda vsaka krona šteje danes. Društveniki, trudite se z odborom in pridobivajte Muzejskemu društvu za Kranjsko novih udov! Čim večji bo krog udov, v tem obširnejšem obsegu lahko izhaja Carniola!

Novi udje do 1. novembra 1917: Jož. Blasnika nasl., tiskarna v Ljubljani. — Čadež Viktor, kaplan, Tržič na Gorenjskem. — Čebašek Ivan, župnik, Polhov Gradec. — Fürsager Lav., trgovec in član trg. zbornice, Radovljica. — Dr. o. Gracijan Heric, frančiškan, Kamnik. — Hočevar Alojzij, sodnik, Novomesto. — Kavčič Viktor, Grahovo na Primorskem. — Pesek Anton, tiskar, Ljubljana. — Pettauer Leop., Professor, Klagenfurt. — Sedej Fr. S., kaplan, Polhov Gradec. — Suyer Vaso, c. in kr. poročnik, Ljubljana. — Zierfeld Zmago, pl., ing. forest., Dunaj.

Umrli udje.

† *Max Jerman*. In die Reihen der Altertumsfreunde hat der Tod eine empfindliche Lücke gerissen: am 7. September starb, für die meisten gegen Erwarten der Privatier und Sammler Max Jerman. — Er entstammte einer alten Familie, die in Oberkrain von den Lambergen die Burg Katzenstein bei Vigaun käuflich erworben hatte. Dort erblickte er am 15. Februar 1857 das Licht der Welt. In dem romantischen Milieu wurde sein Sinn für alles Naturschöne und Altertümliche geweckt und genährt. Seine Militärdienstzeit absolvierte er als Einjährig-Freiwilliger bei der Artillerie und machte dann im Jahre 1878 als Reserveleutnant den bosnischen Feldzug mit. Nach seiner Rückkehr in die Heimat zog er sich ins Privatleben zurück, umsomehr, da die Besitzungen in Oberkrain veräußert worden waren. Seine Lieblingsbeschäftigung galt vor allem der römischen Geschichte, vorab jener Emonas. Damit hing zusammen, daß er römische Münzen, diese kleinen, transportablen und an verschiedenen Problemen so reichen Kleinkunstwerke und geschichtlichen Dokumente zu sammeln begann. Jerman war in unseren Tagen und besonders in unserer Stadt, wo beinahe ein jeder schon der Sammelkrankheit verfallen ist, eine hochachtbare Ausnahme. Er sammelte ohne Aufregung und ohne forcieren zu wollen, nur historisch wichtige und nur künstlerisch bedeutende Stücke, beinahe alle vorzüglich erhalten. Jedes Stück bestimmte er genau, setzte auf den Zettel die Legende hinzu, ferner das Datum des Ankaufes und von wem er das Stück erworben. — Stundenlang konnte er über einem komplizierteren Fall dasitzen, vergleichen und studieren. In der römischen Numismatik war er nachgerade eine Gelehrtennatur. Was er durch Akribie und Zeitaufwand festgestellt hat, das stellte er, namentlich Fachleuten, immer gerne und selbstlos zur Verfügung, wenn sie es zur Vervollständigung ihrer Studienresultate benötigten. Er erfreute sich auch in den Kreisen der Numismatiker eines guten Ansehens und hoher Achtung. — Eine verhältnismäßig kurze Krankheit hat dem scheinbar gesundheitstrotzenden Manne ans Leben gegriffen und es geendet mitten in der wissenschaftlichen Beschäftigung mit seinen Lieblingen. — Ehre seinem Andenken!

M.

† *Stolni prošt Janez Sajovic*. Med padlo polno klasje letošnje smrtne žetve šteje „Muzejsko društvo za Kranjsko“ tudi svojega zvestega člana, častitlji-

vega starčka, prošta Janeza Sajovica. Blagopokojnik je bil rojen na Visokem pri Kranju, župnija Šent Jurij, 6. januarja 1831. Bil je kot dete slabotnega zdravja, tako, da ga je pobožna mati ob rojstvu obljubila na božjo pot k Sv. Valentinu, ako ji ostane živ. Zato so ga odločili za šolo, ki jo je posečal v Kranju in potem srednje šole v Ljubljani. Bil je eden izmed onih, ki so se učili še v nekdanjem liceju. Po dovršenih srednjih študijah je stopil v ljubljansko semenišče in dovršil bogoslovne študije l. 1853 tako mlad, da ga niso mogli posvetiti. Čakati je moral še eno leto; posvečen je bil 15. januarja 1854. Služboval je kot kaplan v Radovljici samo nekaj nad en mesec, potem pri sv. Križu pri Litiji do l. 1867, ko je prišel kot župnik v Mošnje. Od todi je šel v Slavino l. 1878, kjer je deloval do l. 1899; tedaj je postal stolni kanonik; 26. novembra 1906 je bil imenovan stolnim proštom. Že kot župnik je postal kn.-šk. duhovni svetnik (1890) in tri leta pozneje je bil odlikovan z zlatim križcem s krono za zasluge. Že na smrtni postelji je dobil letos komturni križec Franc Jožefovega reda. — Dne 18. septembra je izdihnil svojo blago dušo po daljšem bolehanju. — Torišče njegovega delovanja je bilo dušno pastirstvo, kateremu je posvetil vse svoje moči. Zato tudi ni dobil časa, da bi bil v večji meri slovstveno produktiven. Pač pa je veliko čital, posebno zgodovinske razprave so ga vedno zanimale. Vendar pa si ni mogel kaj, da ne bi bil obelodanil precej svojih spominov na nekdanje razmere v Ljubljani. Naš deželni muzej hrani palico, na kateri so vrezana imena tedajnih zadnjih licejnikov, med njimi je tudi njegovo. V družbi je rad pripovedoval o starih navadah in odnošajih in pri tem razvijal čudovit spomin. Bil je torej mož bolj receptiven, kakor literarno produktiven. In v tem je ličal njegov kulturni pomen. Ni bilo zlepa domače zadeve „starih časov“, o kateri ne bi bil vedel pojasnila, sličnosti in različnosti. — In za take stvari je bil vedno drage volje na razpolago ter prepuščal drugim, da so objavljali, kar je vedel on. Bil je tudi blag, ljudomil značaj, ki nikomur ni želel nič slabega, pač pa skušal vse zlo odvrčati. Muzejskemu društvu je bil dolgoleten član in zvest čitatelj njegovih publikacij. — N. v. m. p.! M.

† *Dr. Jan. Ev. Krek*, prof. bogoslovja v p., državni in deželni poslanec itd. je umrl dne 8. oktobra 1917 v Šent Janžu na Dolenjskem. (Glej posmrtnico str. 262.)

Za varstvo prirodnih spomenikov.

C. kr. poljedeljsko ministrstvo je nakazalo avstrijski zvezi za domovinsko varstvo (Oesterreichischer Heimatschutz-Verband) poseben znesek za ustanovitev strokovnega mesta za presojanje in ugotavljanje prirodnih spomenikov v državi. S tem, da je podelilo omenjeno podporo v sedANJI težki vojni dobi, je pokazalo ravno poljedeljsko ministrstvo, kako veliko važnost pripisuje ohranitvi dragocenih prirodnih in njih okoliša, ki jim preti sedaj po vojni grozoti bolj kakor prej kdaj pogin. Avstr. zveza za domovinsko varstvo je s to podporo osnovala poseben urad. Vodja tega strokovnega mesta za varstvo prirodnih spomenikov v naši državi je dr. G. Schlesinger, konservator nižjeavstr. deželnega muzeja na Dunaju in urednik lista „Blätter f. Naturkunde u. Naturschutz Nieder-Oesterreichs“. V svrhu pregleda in ohranitve je potrebno najprvo napraviti seznam vseh uvaževanja vrednih prirodnih spomenikov po naših deželah, zato je razposlalo imenovano vodstvo vsem činiteljem, ki pridejo pri tej akciji vpoštev, naslednji poziv:

„Strokovno mesto za varstvo prirodnih spomenikov na Avstrijskem“ („Fachstelle für Naturschutz in Oesterreich“, Wien IX., Severing. 9,

Telephon 14.014) pripravlja sestavo seznama vseh avstrijskih prirodnih spomenikov. Zbranega ima že mnogo materijala iz vseh kronovin. Potrebno pa je, da je takšen seznam po možnosti popoln, ako hoče biti resnične vrednosti. Zato prosimo za sodelovanje vse čitatelje tega poziva. Vsak naj po svojih močeh skuša pospeševati započeto delo. Dobrodošlo je vsako tudi najmanjše poročilce po dopisnici, na kateri bodi označen predmet in nahajališče (z navedbo okrajnega glavarstva in kronovine). Vsak drobec je dragocen prispevek v korist varstva prirodnih spomenikov tako potrebnemu in nujnemu delu. Kdor ima čas, naj napiše natančnejše podatke o naznanjenem prirodnem spomeniku in njegovem sedanjem stanju, naj poda nasvete za njegovo ohranitev itd. Kot uvaževanja vredni prirodni spomeniki veljajo; značilne skale in pokrajine, redka geološka odkritja in najdbe kamenic, slapovi, prirodno zanimivo ležeča jezera, podzemeljske jame, stara po rasti in redkosti odlikujoča se drevesa, redke rastline in živali, posebno tudi pokrajine z zanimivimi rastlinskimi družbami; z gnezdišči in prebivališči redkih živali itd. „Preveč“ je v poročilu vedno boljše kakor „premalo.“ Sporoči naj se tudi vsak dvomljiv slučaj.

Vsa poročila naj se pošiljajo na naslov uvodoma označenega mesta.

„Carniola“ izhaja štirikrat na leto. Člani »Muzejskega društva« plačajo letnih 6 kron in dobivajo »Carniolo« brezplačno.

Članarino je plačati v prvem četrtletju vsakega leta.

V knjigarnah znaša naročnina na Carniolo K 7.— letno.

Upravništvo in uredništvo »Carniole« je v Ljubljani (deželni muzej).

„Muzejsko društvo za Kranjsko“

je izdalo v posebnem natisu iz „Carniole“ obširno delo
dr. Janka Ponebška

Naše ujede.

I. del: Sove. Z 10 podobami in 8 prilogami.

Knjigo prodaja knjigarna L. Schwentner v Ljubljani po 3 K 50 v broš. izvod, s poštnino 3 K 80 v. Udje „Muzejskega društva za Kranjsko“ in šolska vodstva jo dobe po znižani ceni za 2 K 50 v, s poštnino 2 K 80 v, ako pošljejo denar naprej in si jo naroče pri „Muzejskemu društvu za Kranjsko“ v Ljubljani. Vse, ki reflektirajo na izvide po znižani ceni opozarjamo, da jih čimpreje naroče, ker je teh izvodov le še prav pičlo število.

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

Noga mrharja,
Neophron percnopterus (L.).

Noga berkataga séra.
Gypaetus barbatus (L.).

Noga rjavega lunja.
Circus aeruginosus (L.).

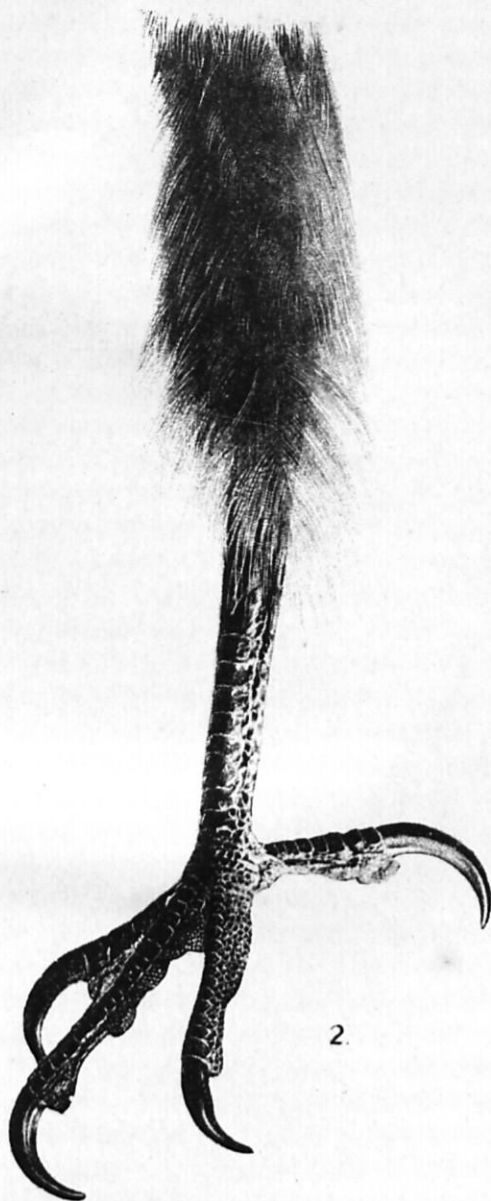

Noga pepelastega splinca.
Circus cyaneus (L.).

1.
Noga lunja beloritca,
Circus pygargus (L.), sl. 1.

2.
Noga lunja dolgorepca,
Circus macrourus (Gm.), sl. 2.

